

Леся Ансам Тимонюк

Три букети
зілля

LESIO LYSAK - TYWONIUK

THREE BOUQUETS OF HERBS

A COLLECTION OF SHORT STORIES AND ESSAYS

Copyright

by

**BROTHERHOOD OF FORMER SOLDIERS
OF THE 1st UKRAINIAN DIVISION U.N.A.**

Toronto, Canada

1983

New York, U.S.A.

ЛЕСЯ ЛИСАН - ТИВОНЮК

Три букети зілля

ЗБІРКА НАРИСІВ І ОПОВІДАНЬ

Накладом
БРАТСТВА КОЛ. ВОЯКІВ 1-ШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИВІЗІЇ
УНА

Торонто, Канада

1983 р.

Нью-Йорк, США

Наклад 750 примірників

Miss Jacob - Thuborn

ДЕЩО ПРО АВТОРКУ

Життєвий шлях Лесі Лисак-Тивонюк закінчився, вірніше — обірвався. Обірвався несподівано, передчасно і трагічно. Леся Лисак-Тивонюк згинула в автомобілемову випадку дня 8 серпня 1981 року в Канаді, в місцевості Монт Альбет, недалеко української дивізійної оселі "Говерля".

В останніх роках свого життя Леся Лисак-Тивонюк відвідувала "Говерлю" досить часто, бо там знаходилася (і знаходиться) хата — збудована руками її другого чоловіка Володимира Тивонюка. Сентимент до цієї хати, як теж пов'язані з нею турботи (після смерті чоловіка) заставляли Лесю відвідувати часті відвідини "Говерлі" — дарма, що дорога з м. Боффало (в ЗСА) до "Говерлі" не була близькою і не була легкою. Слід зазначити, що Леся проживала в Боффало з огляду на працю в цьому місті.

Зі смертю Лесі Лисак-Тивонюк закінчився — самозрозуміло — і її творчий шлях. Велика частина її писань була друкована ще за її життя ("Терпкі пахоці", "Срібна Мадонна", "Замок на вулиці Мейн" і "Стежка до дому"). Збірка "Три букети зілля", як теж і збірка "Прийде весна", які виходять у світ рівночасно, це вже посмертні видання. Правда, на зміст названих збірок складаються переважно писання, які друкувалися раніше, ще за життя письменниці, на сторінках української преси, але як збірки появляються вони вперше. Зовсім новим, неопублікованим ще твором є "Хата в лісі". Твір цей має характер хроніки окремих епізодів із життя авторки. Після видання "Хати в лісі" читачеві стане

доступною вся вже творчість Лесі Лисак-Тивонюк. Тим самим і критики матимуть змогу сказати своє остаточне слово про цю творчість і визначити для письменниці відповідне місце в українській літературі. До критиків своєї творчості Леся Лисак-Тивонюк висловила певні бажання, що їх списала власною рукою у — так би мовити — “літературному завіщанні”. Ось декілька з цих бажань:

“Я хотіла б, щоб по моїй смерті рецензенти (якщо такі будуть) написали про мене, що я не вигадувала сюжетів до своїх писань. Що темами моїх розповідей були події з життя і переживання людей. Що я не грала на нервах читачів, змальовуючи драстичні, а то й патологічні картини. Що був у мене український християнський світогляд, що я була віруюча.

Я дуже не любила смутку, та він волівся за мною довгі роки. В останні роки смуток мене подолав.

Пишучи, я старалася дати читачам завжди дрібку ясности, надії, погляду на щось краще від буденщини. Я вірила, що затруїти комусь душу песимізмом є таким самим злочином, як зробити когось калікою. Фізичні покалічення часто гояться безслідно, а духові — ні...

Хотіла б я, щоб хтось написав, що я була закохана в Красу з великої літери. Я шукала краси усяди, зокрема в природі та традиціях нашого народу”.

У своєму літературному завіщанні, яке рівночасно є і свого роду сповіддю письменниці, Леся Лисак-Тивонюк поставила питання: “Чому я писала?” — і рівночасно дає на це питання відповідь: “Це був мій поклін, мій вияв подяки моїй рідній Галицькій Землі. Це була моя святість, моя любов. Навіть коли я писала про теперішність, то бачила її крізь призму рідного...”

Сповідь свою кінчає письменниця безпретенсійно, скромно: "Я не дбала про так звану славу, знаючи, що вона дуже скоро проминає. Не дбала ще й тому, що яка ж то може бути "слава" на еміграції?"

Критикам не можна буде не пошанувати останніх бажань і останньої сповіді письменниці Лесі Лисак-Тивонюк, бо бажання оправдані, а сповідь щира. Леся Лисак-Тивонюк справді була закохана в Красу, в красу природи, в красу своєї рідної землі і рідного народу і всього того, чим цей народ багатий. Твори Лесі Лисак-Тивонюк справді побудовані на реальних, невидуманих сюжетах. Про це повинні пам'ятати не тільки літературні критики, але й біографи, які складають, або складатимуть життєпис покійної письменниці, бо в її творчості є чимало автобіографічного матеріалу, особливо у трьох речах: у "Замок на вулиці Мейн", у "Стежка до дому" і в недрукованій ще повісті-хроніці "Хата в лісі". Ці три речі можна назвати трилогією, якою охоплено майже весь життєвий шлях письменниці. Безперечно, для докладнішого змалювання її портрету допоміжними стануть і дрібні твори, охоплені збірками. І в цих дрібних речах є багато особистого.

Повне ім'я Лесі — Олександра, а родові її прізвище — Руда. Народилася вона в селі Вірлів, на Зборівщині, дня 14 квітня 1921 року. У Вірлові в тому часі Лесина мати — Анна Руда (з дому Колісник) учительвала. Батько — Іван Рудий був теж учителем. Учителював він однак не у Вірлові, а в сусідньому селі Храбузна. Але мешкав з родиною у Вірлові. Хоч батьки були на державній (польській) службі, виховували Лесю в українському дусі. По якомусь часі батьки дістали працю в одній уже школі — в селі Білоголови, а ще пізніше вчили

вони в Кудинівцях. Не диво, що Леся Лисак-Тивонюк, згодом, у нарисі "Пісня про моє село" ("Срібна Мадонна" — стор. 211) писала:

"Я навіть не знаю, як назвати моє рідне село. Моїх батьків-учителів польська шкільна влада переводила з місця на місце за те, що говорили до школярів рідною, а не "ужендовою" мовою. Чи назвати це село ВІРЛІВ — там, де я народилася, чи БІЛОГОЛОВИ — там, де піростала, чи — може — КУДИНІВЦІ, де мене вже звали "панунцею"? Чи може РОЗГАДІВ, де шумів ліс, чи може КРАСНОПУЩА, де цвіли й пахли квіти в день відпусту — св. Івана?"

Села: Розгадів і Краснопущу письменниця згадує для того, що з Розгадова походила її мати, і там жила бабуня по матері — Катерина Колісник, до якої внучка — Леся часто приїжджала в гості. Краснопуща знову — це місце народження Лесиного батька. І те село не було для Лесі чужим.

Про здобуття зовсім початкової грамоти у якійсь школі Леся у своїх творах не згадує. Дуже можливо, що в перших роках шкільного віку вчила-ся вона приватно, або відвідувала школу, в якій вчили її батьки. Про пізніші шкільні роки є вже згадка. Клясу 5-ту і 6-ту початкової школи (до речі — польської) Леся відвідувала у містечку Залізіці, а після того стала ученицею першої класи польської гімназії (новотого типу) в Золочеві. Польська школа, польське оточення, польська атмосфера не скалічили однак душі молодій українці. Про цю справу Леся так пише у творі "Стежка до дому":

"Однорічне перебування в польській гімназії не залишило ніякого приємного спогаду. Проте я не вважаю цього року змарнованим. Якраз навпаки. Тому, що мене звали "русінкою", я дуже яскраво відчула свою українську окремішність. Те, що звуть почуттям патріотизму, — скріпилося. Небезпека асиміляції вже мені не загрожувала.

...Антибіотиком проти хвороби спольщення була у моєму випадку якраз польська гімназія". (Стор. 135).

Після однорічного перебування в Золочеві Леся переїхала до Перемишля, де продовжувала свою середню освіту і закінчила її матурою в тамошньому Жіночому Ліцеї Українського Дівочого Інституту, в 1939 році. Згідно з твердженням її шкільної товаришки Олени Морозевич, Леся була дуже здібною ученицею.

В своїй, українській школі в Перемишлі була зовсім інша атмосфера. В наслідок цієї атмосфери, — за словами Лесі — "Ті, що там виховувалися, ніколи не зрадили рідного. Одні могли вчинити для справи більше, інші менше, та всі вони понесли в життя вірність і любов до Батьківщини". (Там же, стор. 207).

По закінченні середньої освіти Леся планувала студіювати журналістику, але цим її намірам перешкодила війна і прихід в Західну Україну большевиків в 1939 році. В автобіографічному нарисі "Де-що про себе" (збірка "Терпкі пахоці") Леся дає цій справі таке наświetлення:

В одному я тільки певна, що Друга світова війна змінила моє життя так само докорінно, як і життя людей, до рук яких дістанеться ця збірка. Коли б не війна — можливо вдалось би здійснити молодечу мрію про журналістичні студії. Але війна сказала своє рішуче "ні", і, замість студіювати журналістику, прийшлося — хоч і з любов'ю вчити малих босих школяриків по забутих світом селах Зборівщини".

Мрії про журналістику не були однак знівечені цілковито. Свое перо Леся Лисак-Тивонюк використала згодом в іншій ділянці, в ділянці української літератури. Але вернімся до часів большевицької окупації.

Безперечно, Леся — на становищі учительки — ставилася до своїх малих босих школяриків з любов'ю. Однак про обставини, в яких довелося їй тоді працювати, цього сказати не можна. Леся бо знала немало неприємностей з боку советської влади, а особливо від завідуючого Районового Відділу Народної Освіти (РВНО), колишнього НКВД-иста. Мимо того Леся мала ще силу брати заочні курси в Педагогічному Інституті в Крем'янці, щоб таким чином підвищити свою педагогічну освіту. Від арешту й вивозу, які загрожували Лесі, врятувала її німецько-советська війна.

Німецьку окупацію Леся пережила спокійніше. В тому часі почала здійснюватися інша її мрія: вона поступила в театральну школу, яка зорганізувалася у Львові і приміщувалася в будинку при вул. Францішканській ч. 7. Театральні студії довелося однак перервати, знову ж таки через воєнні дії: зі сходу надходили большевики... Леся не мала вже бажання вдруге переживати страхіття большевицької окупації і рішилася покинути Рідну Землю. Емігрувала разом із своєю матір'ю; батько лишився під большевиками. На еміграції, після розвалу "третього райху", Леся мала змогу продовжувати театральні студії у школі, що її зорганізували корифеї українського театру — Йосип Гірняк і його дружина Олімпія Добровольська.

В 1950 році почався новий відтинок на життєвому шляху Лесі Лисак-Тивонюк. В тому році вона прибула до ЗСА і поселилася в Боффало. Прибула з матір'ю і з чоловіком Михайлом Лисаком, з яким побралася в Німеччині перед від'їздом до ЗСА. Подружнє її життя не тривало однак довго. По трьох, мабуть, роках вона розійшлася з чоловіком. Відтоді жила вже тільки з матір'ю.

В 1976 році Леся зазнала великої втрати: її улюблена мати відійшла у Вічність. В наступному —

1977 році прийшов другий удар. Дня 18 липня того ж року помер несподівано в своїй хаті на "Говерлі" Володимир Тивонюк, з яким Леся звінчалася два дні перед тим. Після цих ударів Леся мала оправдану причину сказати, що смуток її подолав...

— Майже весь час перебування в Бюффало Леся Лисак-Тивонюк працювала в торговельних фірмах. Про працю в одній із тих фірм розказала вона у творі "Замок на вулиці Мейн". Про багато деталей бюффалівського відтинку Лесиного життя можна буде довідатися із недрукованого ще твору "Хата в лісі".

Д-р Михайло Лоза

МОЛИТВА

Дякую Тобі, Господи, за те, що Ти створив неділю.

Дякую Тобі, Боже, за те, що Ти створив мене українною.

Дякую Тобі, Боже, за те, що в неділю я можу піти до української церкви.

В недільний ранок вислухай молитви наші, молитви моїх братів і сестер, що в рідній церкві рідною мовою Тебе прославляють. Яке беззмістовне було б життя наше на чужині — скитальщині, якби забули ми про Тебе, Творче наш. Яке порожнє було б воно, оте життя, якби закинули ми віру батьків наших. Яке невідраднє було б воно, якби відійшли від Твоєї святині, а нашої Церкви.

Дякую Тобі, Предобрий, за те, що нас на чужині зберігаєш, нас і дітей наших. Зберігаєш попри все зло і шкідливе, що на нас із усіх сторін наступає. Відноли ми покинули нашу рідну землю — а в цьому теж була Твоя свята воля — нелегкі шляхи нам простелилися. Та ці шляхи Ти нам у своїй премудрості призначив, і не нам питати, чому вони такі. Нам тільки просити Твоєї помочі, щоб із твердого та доброго шляху ми не зійшли на легші, але нечесні. На ті шляхи, які ведуть народ до загибелі.

Захорони нас перед загибеллю, Предобрий Боже.

Може у Твоїй всевідучості Ти хочеш, щоб на нам'янистих дорогах ми загартувалися. Бо ніщо так не виробляє шляхетности людини, як перешкоди і труднощі. Вони, правда, захитують і заламують слабких, але у Твоїй святій книзі написано, що треба відсіяти куніль від пшениці. Допоможи нам, Милости-

вий Боже, віднайти у собі силу обстоювати правду і за правду боротися. Скріпи сили тих, що починають сумніватися.

Даруй нам ласку бути сильними, Милосердний Боже.

Господи предків моїх, Ти вислухуєш усіх, що вірять в тебе. Скріпи мою віру, віру братів і сестер моїх. Ту віру, яну в далекому дитинстві вщіпила мати, рідні священики, рідні вчителі на рідній землі. Ясну, просту, без всяких "модерних філософій", тих філософій, які претендують на всезнайство, а на ділі залишають нас розтерзаними та кволими.

Дай нам ласку вірити в Тебе так, як вірили в дитинстві: щиро і незбаламученим серцем.

Допоможи нам вірити і молитися Тобі так само, як тоді, коли ходили з мамою до церкви на рідній землі. Дерев'яної церковці на горбку між старими липами й зеленоносими березами. Церковці, де дівчата прибирали квітням і вишиваними рушниками образи Божого Сина і Божої Матері. Де гзди ставляли перед образами високі свічі, що їх власними руками сунали з пропахненого медом воску. Де били доземні поклони, просячи Твоєї опіки, помочі, покрову.

Дозволь нам, Господи, знайти у наших церквах на чужій землі відбитку тих давніх церков з краю дитинства, з краю рідного.

Бо без того зв'язку з рідним минулим, що його звуть "традицією", не зможемо вдержатися на чужому ґрунті. Бо коли б не стало краси нашого обряду, захопила б нас у полон чужина, і ми перестали б бути собою. А хто має право відрентися від спадщини духа своїх батьків? Хто має право стати блудним сином, яний, покинувши дім батька, до нього вже не повертається?

Наш дім у нашій українській церкві. Благослови наш дім, Господи.

Допоможи нам розуміти Твої істини, Боже, так як розуміли мої предки. Ті, що — признаючи Твої закони — знали, де різниця між добром і злом, праведністю і гріхом. Які вміли відмежувати справи Божі від справ людських. Які вірили в Божу справедливість.

Допоможи нам, Всемогучий, бути справедливими у наших діяннях. Не кривди братів наших роздором і ненавистю. Допоможи нам любити їх в Твоє ім'я і ім'я нашого народу, до якого належимо.

Збережи нам наших дітей на чужині, Всемогучий. Дай нам вміння навчити їх тієї любови до Тебе і до рідної церкви, яка наповнила б їх непохитністю. Щоб не було у них вагань — нуди вони приналежні і де їхнє місце. Щоб не захопив їх у свої тенети чужий, бездушний світ. Щоб вони зайняли наше місце у Твоїй українській Церкві, коли Ти нас покличеш до себе. Щоб вони продовжували прославляти Твоє ім'я мовою народу, з яким вони кровно пов'язані. Нашою мовою, українською.

Збережи українське серце української дитини на чужині, милостивий Боже, щоб вони понесли слово Божої і української правди до нашої землі обітваної.

І ще просимо Тебе про найбільшу ласку, Всесильний: захорони наш народ на нашій батьківщині. Збережи його від знищення. Допоможи йому видержати й перетримати найжорстокіше з усіх лихоліть. Не дай загинути, пропасти Твоєму вірному народові, нашій Батьківщині.

Про найбільшу з ласк прошу Тебе, Найсправедливіший: дай борцям мого народу дійти до слушної перемоги. До окупленої їхньою кров'ю і життям волі. Волі великої незалежної України.

Син Божий відкупив рід людський. Сини України вмирають за відкуплення рідного краю. Зглянься над їхніми жертвами, Господи.

Дякую Тобі, Предобрий, за все добро, яким Ти обдарував мій нарід.

І дякую Тобі, мій Боже, за те, що Ти створив мене українкою. Бо ніким іншим я не хотіла б бути ані тепер, ані у Твоїй вічності. Амінь.

ВОЯЦЬКЕ СЕРЦЕ

Я не можу думати про нього без зворушення. Я взагалі не можу думати про Вояка мого покоління без зворушення. Це про кожного зокрема і про усіх разом, що були вояками, підстаршинами і старшинами Першої Української Дивізії Української Національної Армії. Що були моїми ровесниками, товаришами, друзями і приятелями.

Були? Краще сказати є і будуть. Неважне, яким родом, якою рангою, якими прикметами і якими заслугами цей вояк позначається. Важним і важливим є його вояцьке серце. Це бо воно наказало йому вчинити те, що він вчинив: взяти зброю в руни і стати українським вояком. Не холодні міркування і не калькуляції. Бо якщо б навіть вони і були, то їхнє спільне ім'я було — велике ризико. Згідно з народною мудрістю — або пан, або пропав. А зрештою — чи у такий час, як тоді, у такий страшенно непевний час, запальні і враз вразливі серця ідуть за якимнебудь покликом, ніж власним?

Це нехитре вояцьке серце треба возвеличати. Якраз тепер, коли так мало ваги придається тим справам, без яких людське життя стає беззмстовим — справам чуття. Або снажимо — зрозуміння. Вони ж бо зі собою переплітаються. Хто любить, той і розуміє. І навпаки.

Оспівати б у пісні те вояцьке серце. Зо його молодечий порив, який завів його у війсьнові лави. Бо подумайте: яну б мав вартість той нарід, який неспроможний видати із себе відважних і боездатних? Чи не було б сором усім, що до цього народу зараховуються, признати себе кволими, нездібними до Зриву?...

Оспівати б треба оте вояцьке серце, яке пішло тоді у страхітливі рони з надією здобуття волі. Це

була жертва. Найбільша, яку людина може принести своєму народові. І оце вояцьке серце її принесло.

Воно, оте серце, не питало про ніщо. Не питало чи виживе, чи може спочине десь — у своїй чи чужій землі — невідоме і неопланане. А вно найменше питало про вдячність. Бо часто тим, яким дається жертву, легко її прийняти. Що гірше — за дар серця платять інколи і невдячністю. О, так, зазнало воно чимало невдячності оте нехитре вояцьке серце! І то тоді, коли дрібни тепла, дрібни зрозуміння і сердечності було найбільше потрібно. Тоді — дехто — оте вояцьке щире серце — засудив. Шпигнув його так, що повік могло б боліти...

Та не було б воно справжнім вояцьким серцем, якщо не простило б воно оцього удару давніх болючих років і не забуло про нехиті — ненависть до своїх людей. Воно забуло і — простило їм оте звичайне вояцьке серце. А прощати тим які нас скривдили — це шляхетність. Це дуже висока форма шляхетності.

За всі труди і всі терпіння, за всю муну і всю гіркість вояцької долі, яку це серце так мужньо перенесло, хочеться заспівати йому пісню. Щоб задзвеніла у ній гордість, що ми мали і маємо вояків Української Дивізії Української Національної Армії. Щоб задзвеніла у ній радість про те, що у найгірший час ми не склонили по-рабськи голови, але піднесли їх у гору чолами наших вояків. Що ми ще раз спробували стати вільними. Що ми ще раз виявили найціннішу прикмету людини: чесну відвагу.

Хай прославлене буде вояцьке серце. Серце брата, приятеля, товариша і незнайомого Дивізійника. Оце бадьоре, життєрадісне серце. Мужнє і витривале. Терпеливе і героїське. Щире, добре, шляхетне.

Чим ми, яких воно колись захищало і за яких боролось, можемо йому віддячитися?

Малим і разом з тим великим: щирою любов'ю нашого серця.

ПРИЗАБУТІ КЛЮЧІ

Стефа шукала за якимсь документом, коли на дні щось тихо забряжчало. Відсунувши папери, побачила жмут ключів. Дивилась на них довго, наче б дивувалась, звідки вони тут взялися, а потім меланхолійно всміхнулася. Таку усмішку викликають речі, що були колись тісно пов'язані з життям, а потім безповоротно проминули.

Це були ключі від хати на рідній землі. Хати, в якій виростала, в якій прожила найкращу частину молодости. Хата, в якій її ще не заторкнули пізніші невдачі, розчарування, смутку й терпіння, — заторкнули пізніші невдачі, розчарування, смутки й терпіння, — не заторкнули тому, що була ще молодою, повною сили і оптимізму. Дарма, що під кінець перебування в цій хаті, катанлізм вже стояв перед порогом. Просто не хотіла тоді думати, що одного дня прорветься фронтова лінія і на них посипляться гарматні стрільна, шрапнелі й запальні бомби, і що в цьому пекельному вогні прийдеться втікати з хати. Та це сталося 14-го липня 1944 року, на третій день по святі Апостолів Петра і Павла.

Держала в руках жмут старих, давно непотрібних ключів і чомусь пригадала, що у їхній церкві був образ святого Петра зі золотими ключами в руках. Символічними ключами до Небесного Царства. Хитнула головою, міркуючи, що людина так сильно прив'язується до всього, що їй близьке на землі... Що людині так важно погодитися зі втратою того, з чим зрослася. Навіщо вони привезли ці ключі аж сюди, за океан?

Перед очима станув ранок, коли залишили хату, не знаючи, що вже ніколи більше до неї не повер-

нуть. Правда, цінніші речі вивезли заздалегідь до родини, що жила поза фронтовою полосою, вивезли "на всякий випадок", не припускаючи одначе, що хату прийдеться залишити. Стефа добре пригадує, що і сусіди, й вона, втікали "тільки на короткий час". На день, може два, найвище три. І хоч на передмісті вже горіли домики, яких ніхто не рятував, наївно вірили, що вогонь обмине їхню хату. Так, вірили, бо вона пригадує, як в останній хвилині зривала з вікон фіранки, мовляв, щоб від них не загоріли меблі. Яка це була наївність, та хіба в таких моментах людина спосібна думати логічно?

Мигали фрагменти цього несамовитого ранку. У якомусь шаленому трансі панували нейнеобхідніші на "пару днів" речі. Стефа схопила улюблену книжку, залишаючи запасові черевики. Не припускала, що в цих згодом подертих черевиках замандрує далеко-далеко від хати. Не взяла плаща, бо навіщо його у гарячий липень? Адже, як тільки бої проминуть, вони сюди повернуться!

Дивилася на два однакові ключі, якими мати замикала тоді дві шафи з одягом. Мабуть не подумала, що перед воєнними грабіжниками ніякі замки не встоять. Погладила наче забавку з дитинства малий, товстенький ключик. Ним замикали дверцята від мебля, що звався тоді "креденсом", і в якому переховували там варення з вишень, малин і пахучої рожі, з варення, що звалося тоді "конфітурами". Коли Стефа була дитиною, мати мусіла замикати ці солодощі перед нею, бо Стефа була малим ласуном. А того ранку мати замкнула "креденс" перед чужими ласунами...

"Як страшенно давно це було!" — подумала Стефа, приглядаючись ключам. "Навіть ключі мали тоді іншу форму, інший вигляд від тутешніх теперішніх. Малий ключик торкнувся об найбільший від входових дверей. Пригадалося, як мати замкнувши ці двері,

ще раз поспробувала, чи справді замкнені. Наче б це мало рішальне значення, наче б тим жестом забезпечувала хату від усякої напасти.

“Входові двері замикали тільки наніч” — пригадалося Стефі. Коли йшли на закупи до крамниць чи на базар, дверей чомусь не замикали. Чи це було довір'я до сусідів, чи певність, що вдень чужий злодій не закрадеться? Якже ж інакше жилося колись у тихому містечку! Хто б тут тепер наважився залишити двері відкритими навіть на короткий час?

Держала в руках жмут старих, непотрібних ключів. Давно вже знала, що їхня хата не існує, що згоріла таки того ж дня, в якому її залишили. Вже нічого тими ключами не годен відімкнути. Ані входових дверей, ані “креденсу” з конфітурами. Навіть їхній попіл давним-давно розвіяли вітри.

Очі мимоволі зупинилися на стінному календарі. Було свято Апостолів Петра і Павла. Свято Петра, який на образі в церкві, що теж згоріла, держав золоті ключі. Стефина рука затремтіла, ключі торкнули один одного, почувся тихий звук. Здавалося, що вони загомоніли невиспівану пісню про рідний дім, якого вже немає і про молодість, до якої немає вороття...

ЧЕРВОНІ ТУЛІПАНИ

На календарі знову ця сама дата, Данку, та тільки рік інший. Багатьома роками пізніший за тамтой дев'ятсот тридцять дев'ятий. Та тільки я, Данку, мабуть, інша за ту перемиську гімназистку, що в зимовий вечір танцювала з тобою розміяного вальса...

Лиш одне незмінне, таке саме, як тоді було. Два рубінові келіхи, що в них шумлять молодість і весна. Два червоні туліпани на моєму столі такі самі, як тамті, що ти їх дарував у давній, зимовий, перемиський вечір, Данку.

Невже ж не пригадуєш собі дрібного епізоду з нашої молодости? Що ж, міг забути. Це, здається, ми жінки, завжди зв'язуємо нитки наших сердець із мініатюрками, які означають наше і чиесь серце. Нашу і чийсь молодість. Нашу першу любов.

Я пригадую тобі той вечір, Данку. Дивись:

Блискучий свіжим воском паркет долівки. В перемиській мужеській гімназії. Раз у рік, у карнавалі, ви запрошували нашу жіночу гімназію на велику забаву. Можна б сказати "баль", якби "дами і панове" замість балих туалет і фразів, не були вдягнені в "приписові" гімназійні мундури. Хлоп'ячі дбайливо відправлені "канти". Дівочі дбайливо прикрашені білими комірцями та гранатовими конардами.

Хіба признамся тобі тепер Данку, що ця карнавалова забава була тоді мрією мрій перемиських інститутів. Від Різдвяних Свят про ніщо інше не думалося, не говорилося. Неважливими ставали "двійки" з математики і переклади Ціцерона. У наївненьких, молодечих снах ніщо не прирівнювалось з чаром сан-

тиментального вальса на блискучому паркеті. Ми вижидали цього вечора, як діти вижидують сповнення назки.

Таке ніжно-прегарне це вижидання було. Шелестом шовкових стяжок і шовкових квіток сповнене. З них ми котильйони на забаву приготувляли. У кожної гімназисточки бажання, щоб її котильйон найкращий був! Найпривабливіший, найоригінальніший. Щоб милому хлопцеві, якому на груди, на рамя, почепить, другі заздрили. Щоб гордий був, що так його дівчина пристроїла...

Чуєш, Данку, як оркестра грає старого вальса? З гурту товаришів злегна вперед висовуєшся, щоб мені легше було тебе побачити. Заповів конферансьє "пані вибирають, пані просять". І йде до тебе ясноволосе дівча в гімназійному мундурку, несміливими кроками по лискучому паркеті йде, йде з пишним котильйоном у руці, а шовкові стяжки миготять-манять...

І зустрічаються наші очі. І обмінюються вогниками радости. Найкращої у житті, неповторної. Це наша молодість сміється у ритм сантиментального вальса.

Навшпиньки, — бо ти висоний — маленька гімназисточка на рамені пришпилює жмут шовкового квітка, стяжок. Аж до долівки спливає насада нарнава-лової фінезії. Аж миготить у кольорових рефлекторах залі, аж відбивається в дзеркалі долівни. Аж гойдається в тант Стравсівської мелодії.

Рука, що пришпилювала котильйона, опинюється в твоїй руці. Ніжно схиляються над нею твої уста. Мов у романтичній баладі про лицаря та його даму. І ввесь світ починає крутитися під звук розміяного вальса.

... Я тільки не можу пригадати собі Данку, як це в наступну мить у моїй долоні опинилися два рубінові туліпани... Що ти сказав тоді мені, даруючи їх? Слів не тямлю, Данку, тільки бачу їх, бачу на яві, хоч це

так давно було! Бачу їх так само виразно як оці два, що тепер стоять на моєму столі.

Вони були такі прекрасні, Данку. Ніколи більше таких чудових рубінових келіхів ніхто мені не подавав. Хоч квітів бачилося у житті чимало.

За вікнами Стравсівської мелодії танцювали білі сніжинки. Який контраст, Данку! За вікнами мороз, а в моїй руці дві весняні квітки. Де це ти їх у нашому Перемишлі дістав? Знаю, знаю, була там теплярня, та якже ж коштовні живі квіти в зимі були! Як довго ти мусів щадити свої скромненькі ощадності, щоб так по-лицарськи малу гімназистку обдарувати?...

Білі сніжинки в ритмі вальса. Два рубінові келихи молодости в долонях. Радістю келихи розшумілися. Щастям. Зорі в очах. Так тільки раз в житті буває, Данку.

**

На календарі дата другого лютого. Снільнись — там років тому ти дарував малій гімназистці своє молоде серце у рубінових келихах. То ж поставила сьогодні два червоні туліпани біля твоєї знімки, Данку. Старої знімки, що вже пожовкла. Твоєї матуральної знімки.

Бачиш, навіть не знаю, де твоя могила. Кажуть — десь у далекій, сніжній Фінляндії. Туди тебе советські окупанти на війну погнали. У ворожий мундур тебе вдягли і за ворожу справу приказали воювати.

Які ми безсильні, Данку, коли наїзтники запрягають нашу молодь до гармат, якими розстрілюють свободолюбні народи, такі, як дев'ятсот сорок і першому — горду, малу Фінляндію!

“Іронія долі” — сказав би хтось. А я нажу: кривда. Нелюдська, найстрашніша кривда нашому народові. Хто і коли її помстить, Данку?...

Десь на сніжному фінлядському безлюдді зацвіла рубінами твоя молода кров. Мов туліпани. І навіть сліду по ній не залишилося.

Та ні, ні, що я кану! Слід є. Не ці дві червоні квітки біля твоєї поховклої знімни. Сильніший слід: кров, що в моїх жилах. Дони вона кипітиме — клинатиме про помсту за смерть таких, як ти, Данку.

А коли я відійду — прийде нове покоління, прийде зміна. Не дозволять вони, щоб наша молодь гинула у ворожих мундурах за інтереси ворогів. Скажуть своє тверде "ні"

Так мусить статися, Данку, бо такий закон життя. Він сповнюється так само, як сповнюється що-весни цвітіння рубінових келихів весни. Червоних туліпанів.

РОЗМОВА З КОХАНИМ

Пишу ці рядки при звуках сонати, названої твоїм ім'ям. А ти дивишся на мене. Дивишся відомим мені від стільки років і завжди незбагнутим поглядом. Власне, скільки років вже тебе кохаю?

Ще з Дому. А Дім — це Галичина. Подільські села. Містечко над ставом. Містечко на горбку. Містечко в якому на "Валах" продавали фіялки. Місто над Сяном, де була вулиця Татарська число чотири. Дівочий Інститут. Там був Дім. Маленька цяточка на мапі, а такий великий знан у серці.

Там, вдома, співали про тебе пісень. Скільки дівчат тебе кохало? Та й не тільки дівчата. Одружені жінки теж. Старші жінки теж, мій прекрасний зводнику. Я знала стареньку їмось, яка просиджувала при вінні цілу ніч, коли ти появлявся. В ті ночі вона не хотіла спати, бо хотіла дивитися на тебе. Так дуже була в тебе закохана. Я була тоді ще дуже молода, і мені було дивно, що ти маєш над жінками таку силу. Але я зовсім не відчувала ревновців. І досі не відчуваю, віриш?

Вір, бо мені приємно, що так багато людей тебе любить. Щобільше, я дивлюся з призириством на тих, які не придають тобі уваги. Тобто, вони надто грубошкірі і без чуття, щоб збагнути твій чар. А ті, які тебе люблять, це романтики. Романтики, мій милий, це ті, в них витончена душа...

Ти сам був колись патроном закоханих. Колись — це означає у моїй молодості, у молодості моєї Мами, бабуні і ще багато, багато років перед тим. Це були гарні часи, бо тоді Краса мала вартість. А тепер, Коханий, часи змінилися, і на тебе дивляться зовсім

інакше. Будьто “науново”. Тебе хочуть “прослідити”: зміряти, зважити, проникнути у конний закуток твоєї істоти. Тобою хочуть заволодіти. Ідуть до тебе, і привозять трофеї, які здерли з тебе. І це самовпевнено називають “великим поступом”. А мені тільки смішно. Смішно, що малі люди хочуть рівнятися з кимось, хто був мільйони років перед ними, і буде мільйони років після них. І мені смішно з тих гротескових трофеїв, які вони привозять зі зустрічей з тобою. Пару нусків якихось мінералів і трохи порошу. Хіба ж це можна прирівняти із твоїм чудесним блиском, який ти даєш мізерним людям — даром? У твоїй одній усмішці є стільки сріблясто-зеленкавого світла, що його вистачить розсвітлити найсіріше людське життя. А те наше життя у механізованій добі стає, на жаль, що раз то сірішим. Де тепер знайти поезію, яку ти колись розсипав поетам? І вона була така незрівняна, що ніякий поет не міг її перевершити. До неї наблизитися можна було тільки музикою. Сонатою Бетгове-на, яку щовечора слухаю.

Я встала від писальної машини, щоб поглянути на тебе, ноханий. З вікна вітальні видно тебе краще. Але ти ярираз заховався за верхів'ям дерев. Знаю, знаю, ти здавен любиш гратися зі мною у піжмурни. Ні, ти часами дивишся мені прямо увічі. Тоді ми обмінюємося усмішками. А інколи я працюю і не знаю, що ти вже прийшов. Тоді Мама кличе: “ходи, подивися на того “батяра”!

Не ображайся за цю назву, бо вона пестлива. Зрештою, ти заслужив собі на неї. Ти мінливий, нестійкий, вічний Дон-Жуан і мандрівник, але я тебе таним люблю. Чи це вже така химерна жіноча вдача, що жінки воліють таних як ти, ніж стійких і... трохи нуднавих? Та навіщо ця “філософія”. Справжнє но-хання не знає непотрібних аналіз у роді: “а чому, а

пощо, а навіщо"? Справжнє кохання є віддане і прямолінійне. Я знаю, що ти прекрасний, чарівний і що я завжди буду тебе любити.

Ще не йди. Я хочу показати тобі останні осінні троянди, які стоять біля моєї машини. Глянь, які вони розкішні. Як далека мрія про щастя. Чуєш, як вони пахнуть? Як молодість. Як моя любов до тебе.

Моя тривка, незмінна, і безпристрасна любов. У наших часах еротоманії — унікат. Бачиш, я все ще величаю ту чисту, прекрасну, ідеальну любов, як Петрарка. Вона не має нічого спільного із вульгаризмом модного "сенсу". Той модний тепер "сенси" від пересадної бабранини у ньому теж перемінився у щось майже патологічне. Хіба ж можна знижувати людського духа до площини біологічних функцій? Але й це, мій Коханий витвір нашої убогої духом змеханізованої доби.

Ти вже відходиш, Коханий? Йди, на тебе ченають такі стужені як і я. Даруй кожному з них усмішку. Хто роздає усмішку — стає багатший.

Йди в свою мандрівку, Коханий. Може стрінеш десь на дорозі закоханих молодих людей. Тих, що ще вірять у чисту, справжню любов. Поглядь їхні молоді голови, нинь промінь у їхні серця. Допоможи, щоб їхня любов стала тривкою, незмінною.

А завтра ми знову зустрінємось. Ти знову прийдеш під моє вікно.

На твій нерозгаданий погляд відповім тобі усмішкою і повірю, що у сірому житті залишилося ще щось таке чудове, як ти, мій Місяцю.

П.С.

Не роби собі нічого з астронавтів, які ступають по твоєму обличчі. Це тільки цікаві люди, які не знають, що коли посягати по ілюзії, тоді на руках залишається тільки кусник каменю і трохи пороку...

МАЙСТЕР ФЕДЬ

Злободенна, дуже прозаїчна дрібничка: вдягаю черевини, і бачу, що їхні зап'ятки зовсім сходжені. З другою парою те ж саме, з третьою ще гірше. Значить, не доглянула впору, треба їх негайно направити. І раптом огортає смішний, дитячий неспокій: де тепер у механізованому місті є людина, яка направляє черевини, тобто швець? Бо старий Джен, який довгі роки направляв мої черевини, пішов на заслужену емеритуру, сусідня крамниця "Файф анд тен", де теж була шевська майтерня, уже не існує, як не існує третя шевська робітня знайомого українця.

Іду до праці в черевиках, які вимагають негайного ремонту, і роздумую над "модернізацією" міста. Бо колись у дитинстві й молодості направа черевинів не була жадною проблемою. У селі було декілька шевців, від найскромніших починаючи, і справжнім майстром Федем кінчаючи. Наче бачу Федя, ще молодого, невеличкого чоловіка, як сидить на шевському дзиглику під вікном. Бачу "музейні" вже тепер предмети його ремесла: шило, дратву, "нопита". Чую запах "юхту" — так звалася груба шкіра, з якої робили чоботи на будень. І бачу полиск "боксу", з якого шили чоботи "про свята і неділю". Є ще дорога, тоненька дуже м'яка шкірка, що зветься "шавро", та Федь дуже рідко робить з неї черевини. Це "панська" шкіра, добра для міста, на селі такі "шаврові" черевини довго не послужили б. Зрештою, коли мова про жіноче взуття, то в лексиконі Федя це одне, а тан звані мешти — друге. Черевини мають халявки, і їх шнурується. "Мешти" халявок не мають. Коли б я була на селі, і пішла до Федя, він сказав би: "треба підбити обцаси. Назви "зап'ятки" Федь не вживав.

Рівночасно приходить на думку, чому колись у нас не поважали цього дуже потрібного ремесла? Чому казали "п'яний, як швець?" Хіба інші майстри, як нравці, столярі чи мулярі не могли випити понад міру? І чому хлопцям погрожували: "як не будеш добре вчитися, віддам тебе до шевця". Це була страшна погроза, в її тоні відчувалося бранк пошани для цього необхідного ремесла. Моя дитяча душа бунтувалася проти такої несправедливості. Адже батьки, які думали, що найбільшою "нарою" є бути шевцем, мусіли користатися з їхньої вмілості. Бо хто б їм, наприклад, "підшив" чоботи, які ще мали зовсім добрі халяви, тільки підошви й верхи були подерті? Пам'ятаю і латані чоботи — латки звалися "прищіпками". Латані чоботи з численними "прищіпками" були свідоцтвом убогості...

Так, мені здавна хотілося "реабілітувати" шевське ремесло, хотілося з тих давніх часів, коли бачила майстра Федя на його дзиглику під вікном. Федь мабуть знав всі негарні й неприємні вислови про ремесло, в якому спеціалізувався, бо з його обличчя не сходила тінь гіркості. "Офіцерки" — чоловічі пасовані чоботи, які він вмів пошити, могли сміло йти на виставку, а жіночі чобітки, які виходили з його рук, мола вдягнути найбільша елегантна! Пам'ятаю таку одну молоденьку "елегантку": за тодішньою модою вона хотіла мати чобітки дуже маленькі, дуже пасовані. Мати радила пошити їх дещо більшими, щоб можна було вдягнути грубші шкарпетки. Маломовний Федь забрав тоді слово: "кому я роблю чоботи? Мамі, чи доньці?" І пошив їх такими "пасованими", що молода "елегантна" відморожувала в них ноги...

Ах, як давно це було, так давно, що видається майже нереальним! А нині смішна "проблема": де шукати шевця? На щастя, співробітниця інформують, що "на долині міста" є ще одна шевська майстерня. Іду туди у вільний день. П'ять працівників дратви —

що я кажу, адже дратви вже давно нема! — отже люди, які вміють направляти черевини, стоять при машинах, які шумлять, шумлять. Шостий стоїть з діловитою міною, приймає черевини, записує, видає карточки. Питаю, чи могли б направляти мої зап'ятки зразу, бо мені далеко їхати. Так, можуть, але під умовою, що буду тут чекати. Вийти мені з приміщення не вільно. Голос шорсткий, обличчя непривітне. А може тільки втомлене монотонністю і поспіхом?

Чекаю і знов думаю про майстра Федя з села. Коли б він побачив цю робітню, підвів би погірдливо брови: "Та це ж самі полатайки! Все що вони вміють — це підбити обцаси й дати нові золівки. "Золівки" у Федя означали "підшови". "Вони зовсім не шевці" — сказав би Федь.

Та, це правда. Чоловіки при машинах — це не майстри. Часи, коли на замовлення робили індивідуальне взуття "на міру", безповоротно проминули. Ці люди не чули про шевський дзиглик під вікном, про шило, дратву. Та я рада, що вони ще існують в "с модернізованому" місті. Радо плачу високу ціну за дрібну направку, вдоволена, що не мушу викидати ще зовсім доброго взуття.

Знов думаю про Федя, який зовсім не "пив, як швець". І навіть не помер природною смертю, звичайною у цьому прозаїчному фаху. Майстер Федь згинув як вояк. Дізналася про це нільнанадцять років тому, коли написали мені про синів Агафії, матері борців. Федь був одним із цих синів...

Думаю, що в нас було колись багато чесних людей, які займалися невдячним шевським ремеслом. Ремеслом, якого тодішні люди чомусь не шанували, хоч воно було і далі є таке потрібне в буденному житті.

НАДІЙКА З "ФЕНСІ ГИЛС"

Особливо любила Надійка недільні ранки. Ще від тоді, як була зовсім маленька. Сонце ставало у вінні, а бабуня біля її ліжечка. Сонце тільки всміхалося, а бабуня й всміхалася й приговорювала — "вставай, дитинко, помиємося, вдягнемось й підемо до Бозі". І заплітала в Надійчину носичку голубу кокарду. А потім вони обидві поволеньки дріботіли до церкви, що була на третій вулиці. Надійчин п'ястучок довірливо затиснутий у жилисту, але теплу, добротливу бабунину руку, чернання дитячих черевчиків об хідник поруч обважнілого стукоту чорних бабуниних черевиків.

Поспішати не було потреби. Вони й так приходили, коли "старший брат" щойно засвічував свічі на престолі, коли в захристії роздували кадильницю, а пан Михась на хорах, віднашлюючи, випробовував голос. Не було потреби спішитися й бабуня могла ще раз розказати, як то гарно у них у Тополівці співав хор і як багато людей сходилося на відпуст на Петра й Павла. І взагалі бабуня могла розказувати про все, що колись вдома було дуже гарне, і тільки шкода, що тепер його вже там немає.

Надійка трохи слухала, а трохи розглядалася. Коли йти з бабунею до Церкви, можна побачити багато прецікавого. Кортить зупинитися й приглянутися ближче. Хоч би тому всьому, що за шибою наріжної крамнични. Кожної неділі там щось нове. Нині стоїть величезна лялька у зеленій суконці. Надійка сминає за бабунин рукав — "подивімось на неї, вона дуже гарна". Бабуня гладить по голові: "ляльку принесе тобі святий отець Миколай. А по Службі Божій я

куплю тобі цукорків". "Ні, я волію морозжене" — напрошується Надійка. "І морозжене" — спливає бабунина усмішка.

Коли б хтось пізніше запитав Надійку, чому тільки вони обидві ходили до церкви, може б і не відповіла. А може б сказала, що мама завжди була чимсь вранці зайнята, а батько казав, що "воліє дванадцятку, бо то коротше" і взагалі, що співана Служба Божа триває цілих дві години. Але бабуня "вірила" тільки в "співану", а Наталка любила слухати як в церкві співають. Часами навіть думала, чи так само гарно співають, як у Тополівці. Зокрема чомусь подобалося їй в одному місці. Там, де священик несе золоту чашу, а люди співають "всякое нині житєйськое отложім попечение". І зразу запитала бабуню, що це таке люди співають. Але бабуня поклала пальця на губах, що означало, що під час Богослуження не вільно розмовляти. А потім Надійка забула запитати й так залишилося. Але все одно янась ясна розрадуваність завжди розстелялася вокруг неї від херувимської пісні. І тоді, коли дитинча — Надійка зовсім її не розуміла, і пізніше, коли піросла й священик у парохіяльній школі пояснив.

А потім бабуні не стало. Про це Надійка не хоче думати, не хоче пригадувати, бо воно болить. Потім Надійка — підліток ходила вже на Співану сама. Тими самими вулицями, що колись. Три вулички й величкий міський парк.

Батьки? Батьки по давньому були зайняті, і вибиралися на "дванадцятку". Якщо вибиралися. Бо в останніх часах батько дістав аванс в американській фірмі. Говорив, що це таке висоне становище, що не кожному вдається до нього діпнятися. І тоді почалися різні зміни, а найбільша з них те, що продали хату на третій вулиці від церкви, "ту стару рудеру", як казав батько, хоч Надійка була впевнена, що хата ані

не стара, ані не погана. І тоді перепровадилися до нової ділянки за містом. Зовсім нової, і як батько назав "дуже ексклюзивної". Резиденційної, як назав батько, де мешкають самі "ліпші люди".

Надійка не мала звички багато говорити, не любила нарікати й не вміла відверто плакати. Та коли б була нишком заплакала, то із розчарування й невдоволення. Нові будинки охрестила в думках перебільшеними коробками із сірників. Або непривітними ґаражами на авта, яким дочепили багато вікон. Вони були до втоми схожі один на другого, і коли б не жовтий колір стін, Надійка не відрізняла б їхньої хати від сусідської зеленої. Не тільки все довкруги було янесь непривітно голе — ново насажені деревця стояли кволо й безбарвно, — але й на вулиці відчувалася монотонна чужість. Байдужі, незнайомі обличчя. А люди, які тепер щовечора заходили до них — це були ті нові батькові товариші з фірми — пересиджували довгі години, випивали безліч "гайболів", голосно розмовляли й сміялися. Але батько був видно вдоволений. Коли гості відходили, він кидав через двері до Надійчиної кімнатки: "А правда, як весело мешкати на "Фенсі Гиллс?" Це, щоб ти знала, резиденційна секція, це тобі не янесь середмістя". І додав: "Фенсі Гиллс — ексклюзивна ділянка".

В неділю не їздили до церкви, бо не було часу, були зайняті, по полудні мали знову прийти гості. Раз тільки батько завіз маму й Надійку до недалекої святині. "Всюди можна однаково молитися" — казав. "Церква різниці не робить". Хвалив, як ця святиня модерно збудована, і який там порядок. Там ніхто не дає доляра — на "колекту". В такій ексклюзивній церкві треба покласти десятку. Ясно, туди ходять тільки, "ліпші люди", не хтонебудь.

Надійка мовчала й не перечила. Думала про престіл, на якому старший брат засвічує свічі, про хори, на яких пан Михась випробовує голос і звучання хе-

рувимської пісні. Ті три вулички, які треба було пройти й стукіт бабуниних черевиків, усмішка її уст і розповідь про Тополівку, де так гарно співали в церкві...

Того ранку Надійка потиху збиралася, щоб не збудити батьків, — гості ж були майже до світанку. Нечутно відкрила двері, але мама вже встала.

“Ти куди, Надійко?”

Не вміла викручуватися. Сказала. Може янесь авто буде їхати до міста, підвезе. А як ні, піде пішки, а там вже візьме автобус.

Наперед було здивування в маминих очах, потім довга мовчанка. Потім мамина рука на плечі, обличчя сперте на Надійчине рамя. А потім: “підожди. Я візьму авто. Поїдемо обидві до церкви”. І на столі записка до тата. Як встане, щоб знав де поїхали.

Коли виїздили з Фенсі Гиллс на автостраду до міста, світило сонце. І чомусь наче б блиснули золоті відблиски чаші у царських вратах, і чомусь колеса якби вистукували станато відомого співу. Наче б це був відгомін Херувимської пісні.

МАМА ЗДАЄ ІСПИТ...

"Can I have some ice cream"? — у дверях, що вели із фризійського заведення до мешкання, станув шестирічний синон пані Марти, Ромчик. Пані Марта якраз укладала майстерні кучері на голові клієнтки. Не повертаючи навіть голови, відповіла: "Не розумію". — "Чи я можу з'їсти трохи мороженого?" — повторив уже по українськи Ромчик.

— Ні, тепер не можеш — виймаючи з уст шпильки, заперечила пані Марта. — Зараз буде вечеря, морожене їстимеш після вечері. А тепер, прошу, не перешкоджай мені в праці.

Хлопчина зникнув за дверима. Мартині руки справно метушилися біля волосся вибагливої клієнтки. Клієнтка зовсім не була здивована, що Марта говорить до дитини незрозумілою їй мовою. Привикла до цього, знаючи, її талановита фризійка є українкою. А пані Марта думала: — Доки дитина була вдома, говорила виключно по українськи. А тільки пішла до школи, зразу наступила зміна! І тепер десятки разів денно треба повторяти або те "не розумію", або "говори до мене по нашому".

Марті не прийшло на гадку, що тепер вона щоденно здає іспит: іспит терпеливості, як це звичайно буває у вихованні дітей і іспит вчительки української мови. Бо багато слів Ромчика треба вчити. Деякі запам'ятає, деякі забуде і кожного дня повторюється те саме.

Елегантна клієнтка вдоволено приглядалася в дзеркалі: — Мушу признати, що такої зачіски, як ви зробите, ніхто в місті не потрапить зробити — заявила відверто. У цій похвалі не було перебільшення.

Пані Марта справді була знаменитою фризійською. Вона могла зарахувати це до своїх життєвих тріумфів. Бо коли вона нільканадцять років тому здавала фризійські та косметичні іспити, зовсім не була певна, чи їй поведеться. Конкуренція була велика, а вона — початківець. Тоді вона ще не знала, що її чекають куди трудніші завдання, ніж професійна праця.

До фризійської вбігла тринадцятирічна донька Оленка. — “Tonight I am going” — і не докінчила, бо зустрілася з мовчазним, суворим поглядом Марти. Дещо збентежена, почала на-ново: “мамо, я нині йду на шкільну забаву”.

— Добре, — відповіла Марта, зручно втинаючи волосся наступній клієнці.

— Я вранці випрала твою білу блюзочку, випрасуй її тепер і пригладь ту спідничку, що я тобі недавно купила.

— Але ж, мамо, — запротестував підліток, — всі дівчата йдуть в “блюджінсах” і я також піду!

— У синіх полотняних штанах на забаву не ходиться — сказала спокійно, але рішучо Марта. Вибирай — або приличний одяг, або не підеш нікуди.

Оленка невдоволено бурмотіла під носом. Та пані Марта не слухала. — Я сказала. Або-або. Не забирай мені часу, я дуже зайнята. — І наче б хотіла пожалітися, повторила розмову англомовній клієнці.

— Подивляю вас — сказала сивоволоса клієнтка — ви справді вийнятова мама у нинішніх часах. Бо тепер багато мамів робить те, що діти хочуть. І я вповні з вами згідна: “блю джінс” є добрі коло хати, під час спорту, але не для товариських омазі, таких як забава. Коли я була молодого — зітхнула сива пані — дівчата старалися вдягнутися на забаву якнайкраще. А тепер все йде шкереберть!

У пані Марти спогади з її ще не так даленої молодости, були скупаві. З України виїхала з батьками ще

дитиною, рідної землі майже не пам'ятала. Дитинство пройшло у переселенчих таборах, юність в американському місті. Яюсь систематичного вдіплювання українських традицій не було, бо Мартині батьки були зайняті здобуванням засобів для прожитку. Але в хаті говорилося виключно по українськи, і тому заклавши власну родину, Марта поставила це в основу виховання дітей. А такі справи як приличний одяг — це був її власний здоровий розсудок.

Біля дев'ятої вечора Марта скінчила працювати. Була втомлена. Все, що їй хотілося — це було піти, покластися на ліжко, випростувати наболілі ноги і руки і заснути. Та її ченало ще варення обіду на слідуючий день, деяні необхідні порядки, між якими на першому місці було вичищення заведення. Втім увійшла найстарша донька, п'ятнадцятирічна Зірка. — Мамо, чи ти могла б завтра вранці завести мене до міста? — спитала. Я хочу, щоб спеціаліст устилізував мені волосся!

Пані Марта відкрила широко очі. — Спеціаліст? — здивувалася. Там я є фризієрною!

— Е, мамо, скривилася Зірка, — ти вмієш робити зачіски тільки старомодним паням, а я хочу виглядати модерно! Ти, мамо, не гнівайся, але ти того, що спеціаліст не потрапиш!

Марта дивилася доньці увічі: — До мене приходять з усіх сторін міста дуже вибагливі пані, і яюсь усі задоволені. Окрім цього, я щомісяця відбуваю фризієрські семінари, на яких вивчаю нові стилі і способи!

— Якщо ти відмовляєшся мене завести, я поїду з сусідною — заявила Зірка і вийшла.

Цю ніч Марті, хоч була страшенно втомлена, спалося неписьно. Увесь час роздумувала, що її власна донька не має довір'я до її вміння, того вміння, яке

притягає багатих, вибагливих, чужих клієнтон! Вставши рано, покликала Зірну: — Якщо хочеш, поїдемо. Але ти заплатиш за це власними грішми, які собі наскладала!

Від цього інциденту пройшло нілька тижнів. Одного вечора, коли Марта втомлено чистила своє заведення після виснажливої праці, Зірна підійшла до неї несміливо: — Мамо, чи ти можеш упорядкувати моє волосся?

— Я не спеціаліст — всміхнулася Марта. Якщо маєш гроші, завезу тебе до нього.

— О, ні, ні, мамо, — заклинала дівчина. Він так спартачив мою зачіску, що мені хотілося плакати! Та мені було соромно перед тобою, і я мовчала. Мамо, ти вмієш робити це куди краще від нього. Зачеши мене, прошу.

Беручи в руни ножиці і гребінь, Марта не здавала собі справи, що вона ще раз здає іспит, який зветься здобуттям признання у власних дітей.

БОЖА ВОЛЯ

Ганна стояла біля печі, мішала нашу в горщину і думала: "Коли людина залишиться зовсім самотня, не хочеться навіть варити вечері. Люди, які мають родину, вже давно повечеряли, а я ледве примусила себе зготувати цю скромну страву. Що ж, коли людина вже нікого не має на світі, здається, що її існування без цілі.

Знадвору долітав якийсь гурніт. Затоплена у невеселих думках, не звертала на це уваги. Та гурніт був наполегливий і незвичний. Відрухово виглянула у вікно: хлопчисько-підросток бив щосили вістрям лопати об ріг третьої від неї хати. Падали відірвані дошки, у стіні постала діра.

— Що за вандалізм! — здригнулася. Знала, що в цьому будинку живе самотній дуже старий чоловік. Хіба він цього не чує? А може він уже нудись виводився або перебуває в шпиталі? Давно вже його не бачила.

Перший відрух — прикликати поліцію. Та підросток, кинувши лопату, вже зник. Якщо поліція не зловить на гарячому вчинку, якщо нема свідків, які свідчили б, ніщо не допоможе. А вона навіть не бачила крізь вікно його обличчя! Знала тільки, що в хаті, з якої він вийшов, постійно збирається банда хлопчиськів-дикунів, якими ніхто не опікується. Батько цих трьох чи чотирьох хлопчиськів ніколи не буває вдома, мати давно нудись виїхала. Із сусідства сходиться там завжди юрба підростків.

Страва у горщину кипіла, та Ганна не звертала на це уваги. Щось наче прикувало її до місця біля

вінна, не дозволяло відійти. За часок побачила, що інший хлопчисько щось поклав у вибиту в стіні діру. Що саме?

Раптом блиснули язички вогню. Ганна задеревіла. Язички блимали, високий, густий стовп диму підносився вгору...

Опритомніла. Побігла до телефону. Гарячково накрутила число 911. — Я бачила, як підпалили хату! — крикнула у слухавку. — Ми лучимо вас з пожежною сторожею — відповів голос.

Подала пожежникам назву вулиці, число дому, ще допитували її, в якій це околиці. Пояснила. — А тепер сполучіть мене знов з поліцією — сказала дерев'яним голосом.

— Я хочу подати інформації відносно підпалу цієї хати — сказала до когось, захованого за числом 911. — Ми зараз візьмемо ваші інформації — відповів чоловічий голос, — не відходьте від телефону, нам треба сполучитися з іншим відділом. Здогадувалася, що це означає: її свідчення будуть, мабуть, записувати на ленті. Знов почула жіночий голос, який виявився голосом секретарни цього відділу. Безбарвно почала свою розповідь. — Я тільки не бачила облич, — сказала, — бо злочинці, підпаливши, заховалися. У мене слабкий зір, тут була певна віддаль.

Глиняними ногами вийшла з хати, залишаючи недоварену страву. Якраз надїхала пожежна сторожа. Ганна бачила, як один із них, вибивши парадні скляні двері, увійшов до будинку. За ним поспішило ще двох. Інші гасили вогонь. А стовпи диму підносилися вже з-понад даху...

Зібралася юрба, жадібна сенсації. Ганна стояла оподалін мовчазна і понура. Підпалений ріг будинку, біля якого був бічний вхід, загіпнотизував її. У голові наче не стало думок, була якась порожнеча.

Нагло побачила, що крізь бічні двері, ще не обняті вогнем, ті двері, до яких прилип її зір, відкрилися і двоє сильних пожежників виводили під руки старця. На його обличчі не малювалося жадне почуття — видно був напівпритомний. Посадили його на східцях хати підпалювачів...

Ганна підійшла до нього. — Може хоче напиться води? — спитала. — Я принесу. — Ні, ні, дякую — відповів старець, мов автомат — я почувуюся добре...

Ще нілька хвилин стояла на хіднику. Бачила, як рубають дах горючої хати, як поливають водою дах хати підпалювачів. Бачила, як амбулянс забрав двох пожежників до шпиталю. Глиняними ногами поволілася до своєї хати. Там її опустили сили.

Станула на коліна перед іконою Пречистої і пробувала молитися. Замість молитви, яку хотіла проназати, вирвалися з грудей хрипкі слова: "Господи... прости мені грішній... Я гнівила Тебе, думаючи, що я вже зовсім зайва на цьому світі... Я ж тана жахливо самотня... нікому непотрібна... А Ти, Господи, вчинив мене нині знаряддям своїх рук...

Стерпла на думку, що коли б пожежники прибули пару хвилин пізніше, старець напевно згинув би у вогні... Стало їй млосьно. Рештками сили кінчала імпровізовану молитву: "Ти дав мені грішній ще раз доказ, що в усьому є Твоя свята Воля... Так, вона незрозуміла нам, людям, але це Твоя Воля, Господи...

ДРУЖБА

Об руку торкається щось приємно-холодне, і водночас пара бурштинових пацьорків дивиться на мене. Це чорна вовчуриця Фіфка домагається уваги й лестощів. Хоче мені сказати: "Покинь читати, погладь мене, снажи щось".

Гладну зграбну, блиснучу мов гална голову, нажучи: "Маєш рацію! Ми дружимо вже понад шість років, тож належиться тобі добре слово. Зокрема тому, що ти так добре розумієш багато українських слів. Як наприклад "гарна Фіфка, гарна". Тоді в тебе така вдоволена міна, наче у людини, яну похвалять! Зате ти дуже не любиш слів — "Що ти зробила?" навіть, якщо мій голос дуже тихий і спокійний. Бо це питання криє в собі докір, коли ти вчиниш янусь панисть. І боїшся теж запити "Де ти була?", коли довго не вертаєшся з прогулянки по парку.

Розумні очі дивляться віддано, а хвіст коливається, що є ознакою радості і доброго настрою. Бо при неприємних зауваженнях хвостик опадає, ховається під живіт. Як легко збагнути настрої чотиринового друга! Бо там нічого не приховується під маскою облуди. Ніякого немає фальшу.

Початок нашої дружби дещо відмінний від історій "господар і його собака". Бо Фіфки ми ані не купили, ані ніхто нам її не подарував. Вона просто вибрала собі нашу хату ще тоді, коли жила Мати. Три доби "облягала" наш ганок, намагаючись ввійти до хати за кожним відкриттям дверей. Була тоді ще зовсім молода, страшенно худа, з нунденною, облізлою шерстю. На четвертий ранок Мати, яна виносила їй трохи їжі на ганок скапітулювала: взяла її до хати.

І безіменна ще тоді бездомна собачка, залишилася.

З ім'ям клопоту не було: "одідичила" його просто по своїй колишній попередниці на рідній землі (Конжний нюанс, що нагадує дім, має значення). Зате щось інше нас інтригувало: звідніля вона взялася? Здогад, що загубилася і не могла повернутися до попередніх господарів відпав. Пси Фіфчиної породи не губляться, зрештою, вона вже не була нерозумним песятком. Про те, що вона прекрасно орієнтується в терені, дала доказ: однієї неділі пішла слідом за Матір'ю до церкви, преспонійно станула біля лавки, в якій сиділа Мати. Легко собі уявити враження вірних, коли Мати випроваджувала Фіфку з церкви! За дверима рішучо наказала їй йти до хати, і прийшовши з Богослуження, застала Фіфку на ганку.

За деякий час Фіфка підтвердила інший здогад про своє походження. Нізашчо не хотіла сісти до авта. А коли силоміць її запхали, попадала у панічний страх — перелякано кидалася на всі боки, важко дихала, скавуліла, очі мала зовсім неприємні.

Це могло означати тільки одне, що її попередні господарі вивезли її автом до парку, викинули та від'їхали... Це залишилося в її пам'яті і вона несамоовито боялася, щоб це вдруге не повторилося. Виходило б, що не тільки люди, але й чотириногі створіння пам'ятають пережитий кошмар...

— Знаєш, Фіфка, — веду монолог, дивлячись на бурштинові пацьорки її очей — тепер в Америці багато висловів про вашу псячу долю втратило давнє значення. Бі хіба ж можна тепер сказати "голодний, як пес?" Ти ніколи не виявляєш особливого голоду, ба, навіть треба тебе припрошувати до їжі. Раз я зустріла на вулиці нужденного на вигляд пса, і мені здавалося, що він хоче їсти. Якраз мала при собі булку, поклала перед ним. Ані не понюхав! А чи ти знаєш, що були часи, коли псам, прив'язаним на ланцюгу, ви-

носили в якомусь черепку трохи помий, в яких — з ласки — були шнуринки хліба?

Немає тепер сенсу вислів "холодно, як в псярні", бо тут ніхто не держить пса у холодні дні надворі. Коли псів малої і слабкої породи ведуть у холодні дні на прохід, накривають їх спеціальними плащинами. Не буду згадувати про коштовні нашійники, кокарди на головках, або спання з господарями в ліжку. Все ж тани, ти маєш своє "ліжко" на старому фотелі у пивниці. Там тепло, сухо, і ти, як людина, хочеш мати свою "приватність" під час сну.

Бурштини очей дивляться з підтекстом: "Не вимагай від мене аж такого знання людської мови! Чи не вистачає, що за трохи їжі і дах над головою, я бережу тебе?"

— Ой, ще й як бережеш, Фіфно! Твої вуха ловлять кожний шелест, твій ніс кожний чужий слід біля хати. Чи ти часами не вмовляєш в себе, що ти є так званим поліційним псом-аматором?

Пухнастий хвіст коливається вліво і вправо. Чотиринога подруга слухає терпеливо, ніколи не заперечує. Всміхаюся. — Ще тобі одне скажу: мені здається, що люди, які люблять тварини, мають наче б чутливіші серця. Чому я так думаю? Бо мала в минулому двох зверхників, які ненавиділи псів. Обидва були нелюдяні у відношенні до своїх підвладних...

ПІСТ

Не спам'яталася навіть людина, як у лютих снігових бурях прокотився місяць лютий, і настав Великий Піст. Звернув на це увагу знайомий, який з добродушною усмішкою замітив: — Скоро проминули цього року М'ясниці, і треба трохи попостити. Я селянського роду, і коли приходить Великий Піст, припливає хвиля споминів.

Мені стало приємно, що хтось, хто має освіту, признається до селянського походження. Мені стало теж приємно, що хтось не боїться закиду: “знов спомини?”. А він, немов відчуваючи мої думки, сказав:

— Спомини не є синонімом старости. Людина, у якої не було б чого згадувати, була б дуже убога духом. Нормальна, зріла людина не може забути попереднього, бо ж з того, що вне пережила, повинна чогось навчитися. А втім, чи можливо оцінити нинішній день, якщо не знається вчорашнього?

— Згідна з вами. Та що саме нагадав вам Великий Піст?

— Те, що він тепер, навіть для релігійних українців, дуже і дуже легкий. Ось, наприклад, не їв м'яса й набілу у перший день Посту, те ж саме стосується Великої П'ятниці. Ну, й не їстиму м'яса кожної п'ятниці впродовж Посту. А я ще добре пам'ятаю, як у Сиропусну Неділю по вечері мили “масні” ложки, ховали їх за сволон і добували інші — пісні ложки. Це означало, що за винятком малих дітей, масла ані сиру ніхто в хаті не скоштує до самого Великодня. Про м'ясо й мови не було!

— Цікавий народний звичай з тими подвійними ложками. Та чи не думаєте, що нашим селянам, які в

основному не переїдалися, ця аскетична суворість посту не була важкою?

— Ясно, що була! Та тоді такі були вимоги релігійного життя і такі довголітні традиції. Так ми тоді молоді були виховані, так здавалося мало бути.

— І не нарікали?

— Якось не пригадую собі нарікань. Постили всі, то й людина не хотіла бути винятком-слабодухом.

— Я теж пригадую з дитинства, що Піст був дуже строгий. Та чи це не відбивалося на здоров'ї?

— Не буду узагальнювати, але можу сказати про себе. На моєму — ні.

— Глипнула на рослу, мускулярну постать, здорове обличчя, сильні руки. Мимо середнього віку на постаті не було "широкого пояса", який часто йде впарі з цим віком...

Чи маю розуміти, що ви прихильник суворих постів?

— Ніян ні — відповів добрячою усмішкою. — перед моїми очима завжди стоять дві картини: одна сільського хлопця, який держить у правій руці нусень чорного хліба, а в лівій невелику куплену "панську булку", і занує хліб булкою... Не так, як тепер, коли булка посмарована маслом та ще й з шинкою. Ні, хліб і булка пісні.

А друга картина — це молодий чоловік у таборі воєннопонених. Це вже не людська постать, це мішок костей, обтягнутих висохлою шкірою. Ця людська тінь не годна вже зігнутися, бо коли похилиться, дістає заворот голови й падає на землю.

Не треба питати, хто це був. Та на його обличчі знов лагідна усмішка.

Та скажу вам третій приклад: коли людина, яка трохи не померла з голоду, опинилася на волі і, працюючи, могла купити подостатком харчів, забанала собі це все винагородити. Почала їсти, скільки влізло, і знаєте, що по якомусь часі сталося? Зробилася та-

ною товстою, що теж не могла зігнутися, щоб зашнурувати черевики! І тоді сказала собі твердо: "годі!" Коштувало три місяці величезного зусилля, щоб втратити надмір ваги. Тоді сказав собі: треба їсти помірно. Сказати собі "ні", коли кортить взяти ще шматок поза нормою.

— Чи це трудно?

— Як для кого. Для мене ні. Не хочу хворіти холестролом, чи як називається ця хвороба, якої не знали мої селянські батьки. Хто знає, може пости у дитинстві, коли треба було собі добровільно чогось відмовити, допомогли виробити волю?

— Думаєте, що сильну волю відносно їжі можна виробити?

— А чому ж би ні? Зі мною працює чоловік, який постійно жаліється, що він затовстий. Розказує, що ходить до лікаря, має приписану дієту, рахує калорії. Та тільки до вечері. Після вечері, дивлячись на телевізію, раз-у-раз відкриває ледівку... Зрадився, що у цій ледівці є стільки добра, що можна б прокормити п'ятеро людей цілий місяць. А він сам один поповнює запаси щотижня. І відверто признається, що заздрить тим, які не мають цієї "проблеми". Не люблю давати добрих рад, але у його випадку рада знайшлася б. Просто зменшити запаси у ледівці.

— Чи маю зрозуміти, що мимо дорожничі харчів багато людей таки їсть забагато?

Так, тільки не пишіть цього! Це дразлива тема.

У цю хвилину перед моїми очима мигнула картина з далекого дитинства: У янесь недільне пополудне Великого Посту моя покійна бабуня-селянка гостила свою куму. Нарізала тоненько цибулі до миски, посолила, полила олією. Поставила хліб. І перед дитинчам теж поставила мисочну з цією їжею. І я до нині бачу, як селом ходить суворий аскетичний Великий Піст, якого ми у заморській країні вигод в не знаємо...

БЕРЕЗНЕВА МРІЯ

Уявіть собі, дорогі читачі, далеке місто над Сяном. Уявіть собі тиху, вузьку вуличку, що круто пнеться вгору. Уявіть собі високий мурований будинок, обведений залізною огорожею. І ванку, новану, як у старовинних палатах, браму. Від брами веде алея рожево-вітних вайгелій до дубових, масивних дверей будинку. Двері замкнені. Треба подзвонити. Крізь віконечко виглядає дверниця і щойно тоді увійдете до середини.

Цей будинок при тихій вулиці за високою огорожею — це славетний Дівочий Інститут у Перемишлі. У ньому вчать безжурні, веселі, завжди готові до всяких молодечих витівок, гімназистки. Та поки зустрінетеся з ними, гляньте спершу на календар. Бо це не нинішній день. Це давнопроминулий день березня перед Другою світовою війною.

Ах, який це чудовий провесняний день! Провесняні дні у березні у Перемишлі здебільша бували теплі і соняшні. Коли на Поділлі ще тиснув мороз і білили сніги на полях, в Інститутському саду вже зеленіли бруньки жасмінів. Тому тепер у чуному місті так тужно за ясними днями над срібнолентим Сяном. А може це за юністю, що там пройшла, тужно?...

Ідете сходами із крученим, різьбленим поруччям на перший поверх. Там канцелярія Директорки — Пані Професор Мелянії Бордун. Пані Директорка — достойна дама з короною сивого волосся, з вічною задумою у розумних, сивих очах. У цих очах є і доброта, і строгість. Їх обох потрібно, щоб держати лад серед молодих, буйних дівчат. Бо, як це у молодих буває, трапляються дрібні порушення твердих інститутських правил. Якась гімназистка не вивчає лекцій, інша розмовляла крізь вікно зі студентами. А вихилатися крізь

вікна і розмовляти з кимось на вулиці — негарно паночкам! У таких випадках — це порушення дисципліни. Пані Директорна покликає "винувату" до своєї канцелярії на розмову. В Інститутській говірці це називається "йти на чорну наву". Покликана стає збентежено біля дверей, а Пані Директорна, підсунувши окуляри на чоло, промовляє тихим, докірливим голосом: "І як тобі, такій великій панні, не сором? Батьки платять за твоє навчання великі гроші, а ти замість вчитися, пустуєш?" З "чорної нави" дівчата виходять зніяковілі, поважні. Але нині, у березневий день вибігли звітам дві абітурієнтки такі вдоволені, аж їм очі сміються! На личках Олі і Галі таке задоволення, мов би стрінула їх найкраща нагорода. О, так — стрінула. Вони дочекалися привілею, про який мріяли всі ці роки.

Щоб зрозуміти цей особливий привілей, треба знати інститутські правила. Інститутам не вільно було виходити за браму. З Інституту виходилося тільки парами, під доглядом пані опікунки, на прохід, чи до Катедри на Богослуження. Раз у тижні, у визначений час, дозволялося піти до міста на закупи. Але не самій, а з товаришкою. На закупи була призначена точнісінько одна година — ні хвилини довше! За невелике навіть спізнення втрачалось право виходу до міста на слідуючий раз. А нині, абітурієнтки, Оля і Галя, йдуть до міста на ціле пополудне. Йдуть без ніяких обмежень, і ніхто не питатиме їх, чому так довго барилися. Бо бачите, вони несуть сьогодні визначним громадянам княжого міста спеціальні запрошення. Запрошення на щорічний Шевченківський Концерт у їхній гімназії.

Оце особисте вручування запрошень на Шевченківське свято — це давня Інститутська традиція. Для абітурієнток, що їх доручують — це привілей. Для тих, що їх одержують — почесь. І для одних, і других — це радість. Цей жмут елегантних коверт з брістоле-

вого паперу в руках дівчат — це мов звена, котрі лучать старше і молоде покоління. Лучать ідеями Великого Пророка Тараса Шевченка. Лучать бадьорою свідомістю, що Кобзареве Слово стоїть на сторожі їхніх сердець, мислей і діл. І кличе повсякчас до боротьби за Правду і Волю.

А в той же час в Інститутських залах ідуть приготування до великого свята. Портрет Тараса у квітах, рушниках. На сцені завішують дорогі килими, ставляють пишні пальми. Паркетові долівки вилискують мов дзеркала. А понад усю метушню приготувань вриваються міцні, чисті голоси дівочого гімназійного хору. Генеральна проба концерту. І старенька диригентка хору — професор музики Марія Данилевич, і її хористки та солістки, хвилюються. Завтра слухатиме їхніх пісень — ні, Тарасових пісень — найкраща публіка... Не хвилюйтеся, милі дівчатка. Все піде добре. Як тільки пролунають перші звуки "Заповіту", усіми вами, і виконавцями, і публікою, заволодіє магічна сила Тараса. Того, що дивиться на вас у цій хвилині з портрету. І ви вже чуєте, вже знаєте, що Він — не хтось далекий, кому влаштовується свято тільки "для годиться". Ні — Він такий близький, такий дорогий, мов би перебував з вами завжди. І все те, що Він каже, таке правдиве і дійсне, мов би Він жив недалеко від вас і знав усе, що діється. Ні — це не стандартний концерт, який "випадає" влаштувати. Це справжнє свято ваших сердець. Велике свято ваших душ.

У Шевченкові Роковини, як у всі великі свята, не відбувається навчання в гімназії. Всі думки тихо величають Великого Кобзаря.

... І зривається з припон мрія: коли б так теперішнім молодим відчувати так само сильно-солодко магічну Тарасову силу! Притягаючи силу і Пророка, і zarazом дуже близької серцю Людини. Так, як тоді, у ясний березневий день.

А втім — хто каже, що це неможливо?...

ПРИЙДИ ВЕСНО...

Я очікую Тебе, моя Красуне. Я жду Тебе з терпеливістю, якої навчили рони життя. Знаю, що у чеканні вимріяного є частка його краси і вартости. На все, що має цінність, доводиться чекати з надією, тоді огортає велика радість. Тому я не нарінаю, що ти, Царівно, інколи забаришся, — я знаю, що ти тани прийдеш.

Ми знайомі ще з дуже раннього дитинства, моя химерна Красуне Весно. Пригадуєш собі маленьку біляву дівчинку з тихого подільського села? Пригадуєш собі, як вона, прокидаючись щоранку, бігла до вікна, виглядати твоїх перших вістунів — жмути провесняного сонця? Коли вони пестили ясним теплом шибки у віконечку, дитинча бігло чимскоріш на поріг, перед хату. Поглянути, чи вже зеленіють бруньки на кущах бузку. Коли вони пучнявіли, всміхаючись до сонця, це був непомильний знак, що ти надходиш. Ще трішки — і бруньки перетворюються у ніжнозелені листочки, а згодом — о радосте! — згодом кущ запахне прекрасним фіолетним квіттям! Вже бачу його в уяві, вже чую незрівняний аромат фіолетних бузетів. Це твій дарунок для нас, щедрa Крале.

В онолиці подільського села не було лісів, але мати розназувала про інших твоїх посланців, які появилися разом з провесняним сонцем. Ще білили плахти снігу на узгір'ях, коли на полянах маминого Розгядівського лісу появлялися мініатюрні білі дзвіночки підсніжок. Їх зуть "Галянтус ніваліс" — назала мама. Вони такі ніжні, такі крихні, а не бояться холоду й снігу. Вони знають, що володіння зими кінчається і надходить перемога Царівни Весни. Мені не дове-

лося милуватися ними на лісових полянах у дитинстві, а тепер на чужині вони ростуть перед моєю хатою, як знак перемоги сонця над кривжаними найдамами зими... Я так чекаю, щоб вони зацвіли.

Та тільки коли ти надходиш, Весно, одного мені бракує тут у місті: веселого дзюркотання струмків із стопленого снігу. Ці струмки спливали з горбнів, піль, вниз на леваду і до річки. Не можу забути ні їх, ні їхнього особливого звучання. У ньому була така радість, наче б хтось невидимий співав найкращу з веснянок...

Ще однієї прерадісної картини не можу забути, моя Весно. Пригадуєш той день, коли до села поверталися лелени? Пригадуєш їхній кленіт, коли вони кружляли над хатою, де залишили рідне гніздо? У прозорій бланиті березневого повітря, у розтопленому золоті сонця, лагідно рисувалися їхні маєстатичні силуети, як віщуни людського щастя. Пригадуєш поворот лелек, Весно?...

І ще не можу забути радісного гомону сільської дітвори, що дзвенів — розкочувався провесняними днями. Бідолахи, цілу довжезну осінь і зиму вони нудьгували, мов замкнуті у клітці пташата, у тісних, вологих, холодних хатах. А тепер, нераз босенькі, хоч земля ще не була нагріта, хоч травиця щойно починала зеленіти, виривалися на волю, у простір соняшної прозолоти. Я бачу, як вони, набігавшись доволі, присідають на соломі на подвір'ї, насолоджуються сонцем і, граючись, щось жибонять. Їхні голоси переплітаються з голосним цвірінканням горобчиків. Не знаю, чи хтось більше радів тобою, Весно, як сільські діти і сіренькі горобчики. Бо одні й другі набідувалися у морозні, вітряні дні зими. Бачиш, Царівно, бідолахам не багато потрібно до щастя: трохи тепла, трохи сонця і надії на кращі дні...

В еґоїстично-безсердечному місті, де вартість життя міряється грішми, я ще тихо тужу за одним, чо-

го вже не доведеться пережити: за зустріччю з плугаторем, що орав ниву. Сназати йому, як колись, у дитинстві, "Дай, Боже, щастя!" і почути у відповідь щире: "Дай, Боже, й вам!". Такі ніби звичайні слова, та чи не міститься у них увесь зміст життя? А тоді, наче підтвердження, полливе згори, по нитках із соняшного проміння, жайворонків спів... Найкращий спів, який знаю. Голос жайворонка, що благословив важкий труд за хліб насущний.

Пробач нотку ностальгії, Весно. Я знаю, що ти, як і всі красуні, буваєш інколи трішки химерна. Інколи ти спізнюєшся, інколи не даруєш усіх благодатей, яких від тебе очікуємо. Проте, ти щороку незмінно приходиш. Як закон вічності, у який віримо. Як радість для всіх, що підупали на душі. Як Божий дар, який треба оцінити.

Приходь, ми всі на тебе чекаємо. Принеси нам радість, якої тепер так дуже-дуже мало. Подаруй нам знову скарб, якого не купимо за жодні гроші — соняшне золото й тепло. Збуди під хатою кущик фіолетного бузну.

Він нагадує нам безжурне дитинство на рідній землі. Він нагадує нам те, чого так мало у зматеріалізованому світі — справжню красу. Торкни рожевими пальцями кущики білих нарцизів у малому горщину. Хай їхні ніжні пелюстки й пахощі викличуть усмішку на втомлених обличчях. Торкни магічною паличкою барвінковий кущ, який посадили на спомин рідної хати — тієї, де народилися... Хай сині зірки барвінкового квіття відіб'ються в очах блакиттю рідного неба. Всміхнися до веселих тюльпанів і п'яних гіяцинтів на міських скверах. Скажи нам ще раз, що життя — людське життя — може і повинно бути чудовим. Попри всі наші людські немочі, турботи, прикрощі. Ти, Весно, маєш неперевершену силу. Її звать відродженням. Даруй нам частку цієї сили, як колись дарував її піснею жайворонок над рідними нивами...

ЗОВ КРОВИ

Навіть якщо Дмитро був сентиментальний, то цього йому ніхто не казав, ані тим більше він сам над цим не пригадувався. Бо про цю форму чутливості говориться більше в тан званих інтелігентських кругах, а Дмитро був із селянського роду, з села.

Кажу "був", бо на еміграції в Америці почуття пав'язаности із селом у Дмитра зникло, відійшло у небуття. Чоловік, двадцять років живе у великому промисловому місті і працює у фабриці Форда, живе, звичайно, тим, що приносить день. Дитинство і молодість zostалися в нереальній країні, яку звуть "споминами". Але й спомини з роками бліднуть, стають схожими на старі фотознімки, яких немає часу оглянути. Людина хоч-не-хоч мусить жити нинішнім днем.

Власне, ці теперішні дні були у Дмитра так один до одного подібні, як краплини води, що цяпотіли із невідомкнутаго водотягу в кухні. Бо Дмитрова жінка, Марія, завжди чомусь залишала той водотяг невідомкнутим, і перше, що Дмитро чув кожного ранку після пробудження, був отой монотонний стукіт водяних краплин .

Але не того ранку. Того ранку, коли жінка й діти ще спали, а Дмитро встав до роботи, його увага зупинилася на зовсім чомусь іншому. Воно вдарило не об його слух, але в його очі. Це було червоне колесо сонця у вікні. Сонце щойно сходило.

І тоді у свідомості Дмитра відізналося щось зовсім забуте: один ранок із дитинства на селі. Ранок ранньої весни. Тоді батьно вставав до схід сонця і виходив у поле.

Дмитро пам'ятає, як він ще солодко спав (навесні все чомусь хочеться поспати), а батько підійшов до його "бамбетля" і, торкнувшись плеча, сказав: "Вставай, підеш зі мною сіяти!"

Дмитрові було всього десять років, але він був найстарший з дітей. З теплої постелі не хотілося вставати, але батьків наказ мусів послухати. А мати дивилася на нього з усмішкою. Вона вже стояла коло печі, мішала нашу дерев'яною ложкою. "Вставай, сину, можеш татові господарювати".

Це слово зазвучало враз приманливо. Господарями були сусіди, що приходили до них вечорами. Дмитро дивився на них трохи з повагою, а трохи з прихованою заздрістю. Бо вони були тверді, міцні, достойні. Ступали, не поспішаючи впевнено. Скидали на порозі шапки, віталися: "Слава Ісусу Христу!" Засідали на лаві за скринею, розкладали великими, мозолястими руками газету. Читали і говорили про політику, про хазяйство. Витягали напшуки, крутили кострубаті цигарки. По хаті простелялася гостра, синява, димова чадь. І в цьому синявому димі вони видавалися малому Дмитрові велетнями, які ні перед чим не подаються. Які мають силу і яких треба шанувати. І тому, коли Дмитро зустрічав когось із господарів на дорозі чи під церквою, скидав шапчину і теж назав, як вони: "Слава Ісусу Христу!" Може й не тому, що батько та мати так вчили і цього вимагали. Радше тому, що він, Дмитро, теж хотів бути колись господарем.

І того ранку він радо пішов у поле. Мати дала йому нести полуденок — хліб і солонину. Солонина рахувалася на переднівку присманом. Її мали право їсти ті, що працювали важко, тобто орали і сіяли. Дітям у хаті давали варену страву.

Пригадалось Дмитрові, як пахла свіжозорана земля. Як вона дивно пахла... Він місив її босими ноженнями, водив коней за вуздечку. А батько ходив за плу-

гом. Ще бачить, як вилискує той плуг, як відкраює скиби. Виразно бачить те своє поле, ту землю напровесні. Немов би щойно звідтам повернувся.

Думки відірвалися від теперішности. Пішла на другий берег життя — давнього, призабутого дитинства на рідній землі.

Пшениця виросте буйна, висока, зелена. Потім вона заколоситься, стеблини почнуть ясніти доспіванням, тверднути, ваготіти від кетягів зерна. А як придуть жнива, батько й мати жатимуть пшеницю, складатимуть у великі снопи. А він, Дмитро, помагатиме їм, крутитиме перевесла. І буде гордий з того, що він теж працює коло хліба. Хліб, праця і земля — нерозлучно між собою пов'язані. Дмитро, хоч малий, вже це розуміє.

І враз Дмитра охопила гостра туга за землею, за тим весняним запахом зораних нив. Місто, хата, заробітки, усі щоденні справи видалися беззмистовними, байдужими. Почував, що мусить зробити щось, що злагіднило б, заспокоїло дивний приплив ностальгії.

Почав нетерпляче нишпорити в кухонній шафі. Там десь ще повинно бути, купував же у фермера перед Різдвом... Знайшов. Тріюмфально схопив в долоню брунатний мішечок із зерном. Поспішав до дверей, коли до кухні увійшла жінка. Ще заспана і невдоволена, що її розбудив стукотом.

— Ти нуди? Чому не збираєшся до роботи? — спитала.

— Мушу зараз скопати грядку і посіяти пшеницю, — відповів діловито.

— Пшеницю? — жінка злросоння не зрозуміла його. — Яку пшеницю, навіщо?

— Бо якраз тепер вдома пшеницю сіють, — всміхнувся широко і радісно вже з-за дверей.

Завзято копав землю, не турбуючись зовсім спізненням до праці. Тут, на цьому клаптику за хатою,

вона скоро зазеленіє. Тоді він розназуватиме дітям, як то в них, вдома, працювали на полі. Ян було приємно дивитися на рідні ниви, що обіцяли врожай. І що означало бути господарем.

Жінка дивилася на Дмитра через вікно і все ще нічого не розуміла. Але сонце гладило його лагідно по голові — сонце розуміло. І діти, коли він їм рознаже про землю, повинні зрозуміти. Вони ж його крові...

БАРВІНКОВИЙ ВЕЛИКДЕНЬ

Щасливі ті, що у Великодню Суботу вистелять кошичок вишиваною скатертиною, покладуть туди паску, крашанки, нусник шинки, трохи сиру, масла і "прочих снідів", і прибравши те все зеленим барвінком, понесуть до рідної церкви святити. Може у квітні барвінок уже зацвіте й всміхатиметься синьою квітчастою радістю весни...

Всілякі будуть ці наші традиційні Великодні кошички, залежно від спроможності й часу, якого навіть перед великим святом у декого не вистачає. Будуть пишні, багаті зі справжніми мистецькими писанками, люксусово прикрашеним печивом, і скромніші, в яких замість люксусової бабни, білітиме корінчик хрону з зеленою гичкою, як нолись вдома. Та всі вони, і величаві, і скромні, промовлятимуть одне: Знову прийшов Великдень, радійте, що діждалися його, радійте Христовим Воскресенням! І я теж, прийшовши в суботу з праці, бо тут дехто і в суботу мусять працювати, і в суботу теж святять паски, понесу, чи радше повезу свій кошичок. І як кожного року, буду протискатися з ним обережно поміж найчисленнішою за увесь рік громадою, бо прибувають тоді родини з інших парафій, у яких уже давно запроваджено "новий календар", а вони все ще не можуть до нього звикнути, і хочуть святкувати Великдень у час, коли святкують його на рідній землі. І тихо радітиме серце, що є люди, які дорожать традиціями батьків і прадідів і ще не зовсім "змодернізувалися". У деяких, покритих попелом байдужості душах, бодай раз у рік відживає іскорка вогню прив'язання до рідного обряду.

Шукатиму в церковній залі на довгих столах місце, щоб примістити кошичок. Хтось із знайомих усміхнеться привітно, зробить місце. Кругом лунатиме гамір, шум, розмови, голосний гомін численної дітвори. Аж увійде священник у світлих ризах і поволі гамір ущухне. Жіночі руки піchnуть поспішно відкривати заздрісно закриті кошини. Пролунають слова освячення, спадуть на Божі дари краплини освяченої води і з сочень грудей понесеться спів: "Христос Воскрес!"

І почувши цю пісню, перед моїми очима зникне довкілля і думки мимоволі підуть дуже далеко, зустрічаючи неіснуючу вже картину: Там, на рідній землі, під дерев'яною церквою, стоїть дівча. І це не суботній вечір, а Великодній Ранок. Дуже ранній ранок, коли весняне сонце щойно встає з-за обрію. Вже тричі обійшли з процесією довкруги церкви, вже відспівали прекрасну Воскресну Великодню Службу Богу, а тепер настає свячення пасок під церквою. У селі такий звичай, що сусіди стають поруч сусідів у такому порядку, як стоять при вулиці їхні господарства. Так є від років, а може й століть... Кожна родина має своє місце, нема зайвої метушні. І це, що вони стоять поруч себе, як їхні хати, єднає їх у символічну цілість.

Дівчина теж має своє місце — між сусідами Демчани й сусідною вдовою Андрііхою, хати яких стоять обабіч школи, де дівча живе. У кошику сусідни Демчихи велика паска, ковбаса домашньої роботи, крашені цибулинням крашанки. Гілки барвінку обвилися кругом білого сиру й масла. Рушник із льону, витканий, вишитий у Великий Піст. У сусідни праворуч паска менша, але рум'яна, аж сміється, крашанки й сині й зелені, а барвінкове віття оплітає цілий кошин. — Господи, яка радість! — думає дівча. Великдень, і люди святять паски! А потім, аж до пізнього вечора, будуть виводити під церквою гаївки... І дивитися вгору, крізь гілля беріз, що нахилиються над людьми, над

Божими дарами. Здається, і берези раділи Празником Воскресення. Та втім несподівано появляється тінь. Усі принесли під церкву свячене, а вона стоїть мін двома сусідами з порожніми руками! Не принесла, бо ще вчора ввечорі отець парох посвятив у їхній хаті, на білому, дбайливо прибраному маминими руками столі. Так, мама застелила стіл найкращою снате́ртю, поставила все, що годиться, принарасила стіл барвінками, і все те так спокусливо пахне, але не можна нічого їсти аж по приході з церкви. Великодній стіл виглядає так чудово, чому ж їй ніяково?

— Тут, між сусідами моє місце — нечутно шепче дівчинка. — Моє місце, яким я дорожу. Це дуже гарно, що отець парох такий уважливий і потрудився до нашої хати, але коли я виросту, принесу на належне мені місце бодай невеличкий кошичок.

**

Проминули роки. Якне все змінилося від колишніх Великодніх Ранків удома! Жорстока війна розторошила село. Сусідів, що святили під церквою паски, вивезли на советську наторгу. Коли ж недобитки, що оціліли, повернулися в село, не було вже нуди піти у Великодній Ранок. Згоріла дощенту дерев'яна церква, нової ж ворог не дозволив поставити... Згоріли разом з нею білі берези, що співали колись Великодню пісню разом з людьми. Несуть тепер вірні (а віра їх глибока!) — скромні паски святити на друге село, де ще залишилася церква. І приходять у Великодній час від них листи: "ми нічого не забули, ми святнуємо як і колись". Тінь смутку падає від їхніх листів, але не зневіра, о, ні! Ці люди сильні, бо перейшовши пекло знущань і переслідувань, знають, що Господня Правда перемагає, що і розп'яті воскресають до вічного життя.

Понесу кошичок з барвінковими вітками до рідної церкви на чужій землі. Спитають ті, що мешкають

“Істер бескет”. Нашим дітям приносить “істер банні” шоколядові яєчна і цукерки у кошичках. Гарний звичай цей “істер бескет”.

Ні, добрі люди. Це не такий “істер бескет”, як ви думаєте. Це моя спадщина по прадідах. Це глибоний символ мого обряду. Це традиція моєї Батьківщини, у якій ворог переслідує віру в Господа, але знищити її ніколи не зможе! Моєї барвінкової Батьківщини, яку мучать, розпинають, вбивають, але ніколи не вб'ють! Є людська смерть, але понад нею є Воскресення. Христос Воскрес! Хай почує світ, і хай занличе моя барвінкова земля: “Він справді воскрес, і дав нам життя вічне!”

ПАСКА

Нізащо у світі Реня не відійшла б тепер від стола в кухні, на якому діються такі незвичайні, цікаві речі. Навіть якби її клинали бавитися з цуценятком, що їй страшенно подобається, теж не відійшла б. Власне Реня перемінилася без решти у двоє кругло розкритих оченят, які мандрують за порухами бабуниних рук. Вони зовсім схожі на руни мудрої феї, яка потрапить перемінити звичайне в чарівне. Хто б подумав, що з куснів білого тіста вичаровуються мережані зірни, чудесні закрутаси, і над усе — незрівняні, гейби справжні пташки?

Реня приклеїла оченята до тих пташків, аж ясні патлики торкнулися забіленої мукою бабининої долоні. Бо, уявіть собі, на кругленьких голівках є і дзьобики, і навіть очка. Чорні очка з зерняток перцю. А крилечка розпущені як до льоту. І бабуня вже їх кладе поміж зіроньками, хрестиками й вихилясами на верх великого білого хліба, який зветься паска.

Паска теж нове для Рені слово. Минулого й передминулого років мама готувала на свята тільки круглі булки, що пахли ванільним цукром і звалися бабки: Реня пригадує собі, що мама жалілася, що за тою заробітньою працею в неї зовсім немає часу, і що вона не годна дати всьому раду. Але відколи приїхала бабуня, мама вже не згадує ні про бран часу, ні перетому, в хаті стало веселіше й цікавіше. От хочби ця паска, якою Реня так захопилася.

Бабуня мабуть тому знає всякі незвичайні речі, бо приїхала здалена, з країни, яку мама і тато називають Україна. Реня точнісінько пригадує собі день, коли бабуня приїхала, бо тоді до них зійшлася гурма

людей, а мама напереміну сміялася, то чомусь втирала сльози. І нільна разів повторила: "То чудо, то справді чудо, що вони маму пустили". Хто такі "вони", Реня не знає.

Реня зайнята одним: тими пташками на величезній пасці. І тому питає: — А чи вони там у печі не попсуються?

Бабунина усмішка немов соняшні зайчики, що стрибають крізь шибку на стіл і на Ренине плече. І з тою усмішкою бабуня відказує: — Вони будуть ще кращі, бо золотисті. Реня думає щось інше: — А чи наша паска буде найбільша в місті?

Знов ясниться бабунине обличчя: — Не знаю, дитино. Це не така велика паска. От, колись, коли мені було стільки років, що тепер тобі, мої мати пекли паску тану, як колесо.

Ренині оченята спалахують захопленням. — Як колесо від авто? А то чому?

— Такий був звичай, дитино — стелився теплою бабунин голос. — У нашому селі колись господині пекли такі паски, що треба було розвалювати челюсті, щоб виїняти їх із печі.

Знов слова, що їх Реня не розуміє! Нічого, нічого, бабуня все рознає.

Все тоді було інше, як тепер. Звичаї були інші. Та святочна радість була така сама. Діти милувалися паскою тан, як тепер Реня, і не могли діддатися, коли понесуть її до церкви святити.

— А чому мали нести, чому не їхали авто? — крутить недовірливо ясними патликами Реня. — До церкви далеко.

Бабунина усмішна, як соняшний зайчик, торкається Рениного личка. Бабунина рука обіймає невеличку долоню — і ось, неначе вони йдуть у те село, якого Реня ніколи не бачила. Але від бабуниних слів воно немов появляється, і вже видно дорогу, і святочно прибраних людей, і дерев'яну церковцю на горбку. І

стеляться їм під ноги проміння раннього сонця, і стеляться пахощі свіжої, зеленої травиці, і стелиться м'якість вітру з піль. І ось зараз ударять у непорочність ранку розрадувані дзвони, і будуть ті дзвони співати так, що аж заколишеться віття дерев при дорозі, аж стрибне вгору жмут соняшної прозолоти. І проясняться зпроквола обличчя людей, що кронують під горбок, де дерев'яна церковця, і прокотиться дитячий сміх, мов ті кольорові крашанки, що вони їх несуть у хустинках.

Але Реня задивилася в одне: у чоловіка з сивими вусами, що несе в білій скатерті на плечі щось велике, кругле. Скатерть вузлом перев'язана на грудях. Ні, такого Реня ще не бачила. Шепоче: — Бабуню, що це? Що цей чоловік несе до церкви?

Шепіт ніжний, як слова із казки: — Це твій прадід, дитино. Це паска достойна, яку годиться господареві занести до Божого дому, до церкви на Великдень. Такий був тоді звичай, дитино.

І вже Реня бачить, як на лиснучій зелені трави під стінами церковці стелять білі скатерті, а на них красуються пишні, висоні, ясніші й темніші кружала золотих хлібів. Великодніх пасок селянських. І враз Реню охоплює почуття, якого вона досі не знала і навіть не зуміла б визначити. Воно таке, ніби хотів казку замінити в дійсність. Від того почуття давить в грудях, не стає віддиху.

І тоді Реня шепоче: — Бабуню, як я виросту і як ми поїдемо в Україну, там будуть святити такі паски?

Бабуня дивиться в далеч, якої вже не видно, мовчить, якби молилася, а згодом відшпигує: — Може будуть, дитино, може будуть...

ВЕЛИКОДНІ ДЗВОНИ

Чимало прекрасних Великодніх споминів розгубилося на тернистих емігрантських та чужих шляхах, та один із них залишився такий живий, наче б то було сьогодні. Він звучить неповторною симфонією Великодніх дзвонів Рідної Землі у селі дитинства.

... Пригадуєте?... Великодня Служба Божа. Сільський отець парох достойним речитативом наспівує Святе Євангеліє: "В Началі було Слово, і Слово було в Бога, і Слово був Бог". Як тільки пролунає це могутнє, глибоке Таїнство, тоді старший брат у дверях захристії потягає вишиваний ще й тороками прикрашений пояс, прикріплений до невеликого дзвона. Цей дзвінок — це сигнал для хлопців, що стоять назовні захристії і вони подають знак дзвонареві на дзвіниці. Це зрозуміло, бо як інакше дзвонар знав би, що тепер треба заграли в усі дзвони?

Двома руками дзвонар цупко держить шнур найбільшого дзвона, вдаряючи його спіжевим серцем у два боки. Водночас стопами він натискає шнури двох менших дзвонів. Складне це вміння, та сільський дзвонар ним володіє.

А люди з набожною радістю слухають переддзвонів, а відтак знову звучать слова Євангелія: "Воно було споконвіку в Бога. Все через нього сталося, і без нього ніщо не сталося, що постало". І знов передзвони із дзвіниці. І так, аж до закінчення Євангелія, наймогутнішої з усіх книг на землі...

Пригадуєте, як людські серця й голоси співали найкращу з вісток, яка ніколи не постаріється: "Христос Воскрес!". А спіжеві серця дзвонів вторували їм непохитно: "Воістину воскрес!" Ця Великодня сим-

фонія була такою рідною, як бланить весняного неба над ними і як рідний чорнозем, що давав їм хліб насушний і Великодню паску.

А дівчинці, заслуханій у сріблясте роздзвіння, видавалося, що воно пливе аж до самого Ісуса Христа, який дарував їм життя вічне і велику милість. Що звуки дзвонів сплітають сріблисті нитки вгору, а на них підносяться всі молитви — подяки й прохання — скромних людей, які мали дар великої віри. І наповнялася дрібна істота тим рідкісним щастям, яке відчувають діти і ті, що мов діти, вірять у Воскресення...

Великодні дзвони Рідної Землі — хіба ж можна вас забути? Ті, що я пам'ятаю, були придбані за лепти людей з мозолистими, порепаними від важкої праці руками. Їх придбали на місце пограблених під час Першої світової війни, коли спалили й церкву, й дзвіницю. Та сини й дочки Рідної Землі не здавалися. Знов збудували Божий храм, знов на Великдень дзвони співали їм пісню про Воскресення.

Пам'ятаєте, як нолись від сходу до заходу сонця на Великдень гомоніли прерадісно дзвони? Я все ще бачу і пишних парубків, і підпарубочих і хлопчанів, для яких було честю дзвонити весь Великий День на Божу хвалу й людям на втіху. Ще чую радісний гамір дітвори, що спішила під церкву з крашанками, ще бачу сільські красуні, що, поскрипуючи новими черевиками, йдуть виводити гаївки під церквою. Ще бачу старших, що сидять на "колодках" біля церковної огорожі й приглядаються з усмішкою в очах Великодній радості.

Це вже було давно, та кожного року на Великдень вчувається єдина в світі симфонія рідних дзвонів. Дарма, що їх там уже тепер нема... Вони існують як символ, як віра.

Змахнувши нішком сльозу туги за далеким рідним Великоднем. Не пора на особистий смутон. Стократ-

но гірше болять душа від насильств, кривд і мук, що їх ворог — займанець завдає рідному народові! Безбожний ворог, що відібрав всі людські права, у началі яких стоїть Боже право величати Господа в рідному обряді, рідній мові, рідній традиції.

Історія повторюється: облудні фарисеї та під'юджена ними товпа, не завагалися видати на муки й смерть на хресті Божого Сина.

У наших часах вороги Христа й гнобителі українського народу, не вагаються поповнювати злочин народобвиства.

Божий Син переміг смерть. Дарма, що вороги в це не вірять! Це промовляє їхня власна слабкість! Вороги мусять знати, що нема такого каменя, який припечатав би гріб українського народу. Якщо тепер мовчить таке зване "справедливість" можних цього світу, це ще не значить, що не існує справедливості Господня! Господь є довготерпеливий та Його закон стійкий: Правда мусить перемогти пенельні сили.

Нині на Україні, замість заборонених совами дзвонів, б'ють дзвони українських сердець. Б'ють з вірою у Христове Воскресення, з надією на справжню волю, з любов'ю до рідного. Дзвони людських сердець не вмовкнуть доти, дони не заворують їм спіжеві серця дзвонів Воскресення України з рабства, терору й мук.

У могутнє звучання сердець — дзвонів влітається нині тихенький звук мого серця, скромний, як колись дзвіночок, що подавав сигнал дзвонареві. Серце кличе і Рідній Землі, і її дітям, що розбрелись по широкому світу: "Христос Воскрес!" Повірте — Він воістину воскрес!

ВЕЛИКОДНЯ РАДІСТЬ

Несподівано відкрилися двері і на порозі стануло дівча. На рожевому личку мила усмішна. Кучерява голівка дбайливо зачесана, стяжною прикрашена. Голуба сукеночка чепурна, новісінька. У руках — білий вузлик. “Христос Воскрес”! — промовило дівча так ніжно й тепло, мовби сонячна ясність влилась у німнату.

Дивиться Наталя на гостю, — впізнає і не впізнає. Знайоме обличчя, голос знайомий, та хто вона така? А дівочий голосок промовляє:

— Прийшла вас з Великоднем, зі святом Воскресіння, привітати. Пару писанок і барвінку жмутон принесла. Зацвів він, наш барвінок, під церквою такими синіми зірочками, аж мило глянути!

— Під церквою? — здивувалася мовчки Наталя. — Їхня ж церква у середмісті, обведена цементовими хідниками, ніякого барвінку там нема. Та головне — звідніля вона знає цю дівчинку?

— Я вас на Воскресній Утрені бачила — бринів дівочий голос. — Ви молилися у задумі, а обличчя у вас було сумне-сумне. Хіба ж можна сумувати у найрадісніший день, день Великодній?

— Що ж, моє дівча, — відназала Наталя — до таких, як я, смутон завжди навідується, не дивлячись, який день в календарі. У нашому житті тепер повно його, вже не тихого, а болючого смутку. Такі часи тепер.

— Не думайте так, — запротестувала ясна голівка. — Безнастанний смутон — це хвороба душі. Хіба ж хтонебудь хоче добровільно хворіти?

— Авжеж, що ні! — підтвердила Наталя. Та що робити, коли прикрі думи раз-у-раз роєм наслідують на голову?

— Відганяти їх — всміхнулося підбадьорливо дівчато. — Не допускати їх до себе, не піддаватися їм! Ось я прийшла вас трохи розвеселити. Гляньте, які красні писаночки!

— Цю витончену красу створили дбайливі, добрі людські руки. Руки людини, яка дорожить тим, що рідне, що зветься традицією.

Перед Наталею замиготіли колірами візерунки. — Які ж вони знайомі, які страшенно знайомі! — здивувалася мовчки. Та зани встигла промовити, біля писанок спочили зелені стебелини барвінку, що сміялися голубими очима дрібних квіток.

— А ось краса, що її Господь творить — шепнув голос — недосяжна краса творива Господніх рук. Кожного року вона поновлюється, ціле життя людині дається ота Господня краса. Природою її звуть.

Голубили і зеленіли стебелини барвінку — крихітні мініатюри весни. А Наталі думалось: — Вже й призабувається, як колись вдома цвів отой барвінок навесну. Ох, скільки вже призабулося! Та й чи не байдужіється до тієї краси? — скартала себе тихцем. — Все бо прерізні зайняття — потрібні і непотрібні. Все поспіх. Все перевантаження прерізними справами. А багато з них і неконечні. Просто сама себе людина перевтомлює, переладовує усяким надміром. А надмір — шкідливий.

— Бачу, що у вас у душі вже трішки проясніло — врадувалося дівча. Воно ж так і повинно бути, бож нині Великдень! Та й не тільки нині — завжди треба бути доброї думки. Кожного дня прикликати до себе щось відрadne, ясне, добре. Тоді й вам буде легше.

— Таке молоде дівча — подумала Наталя, а розсудливе, мовби знало життя. Зараз спитаю, хто вона і де нарвала барвінку? Та й ті писанки такі дуже знайомі...

Та дівча в голубому одязі вже питало: — А пасна у вас є? Ще спенли цього року?

— Певно, що є! — вперше засміялася Наталя. — Хіба ж святкують без паски? Та й приятелі по полудні придуть, треба їх погостити...

— Добре, що придуть! — вигукнуло дівча. — Людині не можна заминатися у самотності. Самотність напоює гіркістю і зневірою. А навколо нас все ще є багато добрих людей!

— Звідкіля вона знає про мої сумніви і зневіру? — здивувалася жінка. Звідкіля вона знає, що не раз мені хочеться втекти від світу і людей?

— А пригадуєте — нісся мелодійний голос — як нолись, у молодості, Великдень приносив велику радість? Як тоді особливо скріплювалася віра у перемогу Добра над темними силами, кривдою і несправедливістю? Як сильно відчувалася всемогутність воскреслого Христа, що переміг смерть! Як стелилася голуба надія на Божу ласку, милосердя, любов до людей? Повірте — це все залишається незмінним! Великий День — день Воскресіння був, є і буде великою світлістю, яка роз'яснює наші дороги!

— Чуєте, як дзвонять Великодні дзвони? — нісся голос. Вслухайтесь у них, вслухайтесь у найкращу з пісень — пісню радості великодніх дзвонів! Чуєте, як їм весело вторують дівочі гагілки? Чуєте, як у той спів рідної землі вплітається гомін весни?

— Тут же дзвони не дзвонять і гагілок не чути — мигнула Наталина думка. Та це був тільки коротний момент. Бо ось перед її очима з'явилося Великодне сонце у височині голубої блакиті. Усміхнулася свіжа травиця роззеленені поля. Майнули гаптованими рукавами віття дерева. Запахли соновиті бруньки, запахло весняне повітря. І глянули на неї барвінкові очі, — сині квіточки серед барвінкової гущі. Там, під церквою, де дзвонять дзвони, де гомонить дівоча радість, де люди ласкаво вітають привітом "Христос

Воскрес". А мати раз дарувала їй тані дві чудові писанки, зовсім тані, як принесло дівча...

— Хто ти така, дівчино? — заклинала Наталя. — Хто ти, що приносиш мені призабуту Великодню радість?

Та дівчинки у голубій одежі вже не було. Зосталась тільки ясність, яку приніс хтось таний близький, як з'ява власної молодости.

ВЕЛИКДЕНЬ ДЖІН СТЕПАНЮК

(“Великдень Джін Степанюк” — остання річ, яку читала Мама і плакала гірко. Квітень 1976.)

Наша перша зустріч була буденна. Кілька років тому крамниця відкрила ще одну велику філію на периферіях і zatrudнила там нові продавчині. Коли за правилами фірми ми поїхали на щотижневу перевірку нової філії, побачила нових співпрацівниць з пришпиленими на грудях карточками з прізвищами. Пару прізвищ було італійських, одне виразно німецьке, а одне видалося без сумніву українським. Я поставилась їм, вимовляючи виразно своє прізвище. Мої нові знайомі відповіли стереотипною формулкою: “приємно вас пізнати”, тільки кароона жінка з прізвищем Степанюк на грудях глянула з якоюсь особливо радісною усмішкою. Проте мовчала, і ми розмовляли виключно про торговельні справи. Щойно по кількох тижнях, коли ми були без свідків, кароона жінка сказала: “Я зразу догадалася, що ви українка”. На її обличчі знову ясніла така сама радісна усмішка. “Я подумала про вас те саме, Джін, — сказала я вголос. — Таке прізвище, як ваше, не може бути сумнівів. Розкажіть мені щось про себе”. — Я говорила по-українськи, не зважаючи на покупців, які оглядали товар. “Я не знаю української мови так добре, як ви, — несміло промовила Джін. — Я говорила по-українськи ще в дитинстві, на фермі. Головно з бабусею, бо батьки були увесь час зайняті важкою працею. Від того часу я вже багато призабула...”

Несподівано до нас підійшли дві інші продавчині, одна з німецьким, друга з італійським прізвищем. Вони сердито закричали: “Це нечемно розмовляти мо-

вою, якої ми не розуміємо"! Джін зніяковіла. Я глянула на них і силкуючись на спокій, відповіла: "А я вважаю нечемністю робити такі зауваження у вільній країні, якою є Америка! Мені б зовсім не шкодило, коли б ви говорили до мене по-німецьки, чи по-італійськи, бо ці дві мови я теж розумію". — У мене був терпкий посмак нетакту, дрібного шовінізму, якого я тут не очікувала.

По кількох днях Джін подзвонила до мене до головної крамниці.

— Я тепер сама у відділі, — сказала, — і я хочу пояснити цей несмачний інцидент. З них просто промовляла заздрість, що ви і я є землячками. — Зовсім неоправдана заздрість. Я за себе не боюся, але не хочу щоб з мого приводу вам дошкуляли ваші співробітниці. Проте, при кожній можливій нагоді таки будемо говорити нашою мовою. Скажіть, Джін, яке ваше ім'я? По-українськи це хіба Іванна.

— Ні, у моїй метриці є Софія, а бабуня кликала мене Зонькою.

Я хотіла її ще дещо спитати, та видно хтось надійшов, бо вона швидко перейшла на англійську мову. По кількох тижнях ми знов зустрілися без свіднів. Джін тихо спитала: "Скажіть, коли припадає наш Великдень?" Зани я вспіла відповісти, мої очі зрадили мене. Джін спустила голову: "Ми з чоловіком і дітьми належимо до неукраїнської церкви. Святкуємо за тутешнім календарем, але нашого Великодня я не можу забути".

... Чому мені в цю хвилину пригадалася дума про Марусю Богуславну, що теж не забула рідного українського Великодня? Я взяла Джін за руку: "Наш Великдень припадає на слідуючу неділю, Соню. Якщо вас не бентежить розмова на цю тему, скажіть, що ви пригадуєте собі з дитинства про наш Великдень?"

Її нарі очі замиготіли двома зірками: "Я дуже добре пам'ятаю, як у Страсний тиждень бабуня писала

писанки. Боже, які вони були чудові! Яна це була майстерність, яка вмілість! І ще пам'ятаю, як у Великодню ніч ми їхали возом далеко-далеко, де була українська церква. Пам'ятаю, як усі співали "Христос Воскрес".

Мені стало до болю жално. Чому відійшла від рідного ця гарна, чесна, сумлінна й дуже працьовита жінка? Вона і її родина, про яких український рід так промовисто говорило їхнє прізвище? Вона мусіла відчувати мій смуток, бо враз заметушилася: "Не думайте про мене зле! Я ще раз запевняю вас, що я не забула! Правда, я небагато знала, але я знаю, що я українка".

Що ж було їй сказати? Що слаба національна свідомість занесла в неї неодну українську родину у чуже море? Що, коли б була залишилася при українській церкві, навіть нікла свідомість була б зросла? Сказати, що ніколи не є запізно повернутися до віри батьків, бо таких випадків у нас було чимало? Та до нас вже знов наблизилися ті дві продавчині, які колись протестували проти нашої української розмови. Джін підняла голову й виразно сказала мовою, яку вони розуміли: "Прошу вас, візьміть ці гроші і на український Великдень засвітить в нашій церкві свічку за мене".

На моє превелике здивування вони обидві всміхнулися облесно: "Так, ми знаємо з газет, що українці мають дуже гарні Великодні обряди. У газеті писали, що у вас є навіть окремий Великодній привіт".

— Так, ми вітаємо одні одних словами "Христос Воскрес". А наш обряд є справді прегарний, піднімає серця віруючих вгору! Якщо б ви мали час і охоту, зайдіть на Великдень до нашої церкви. Я не раз бачу там людей, які не належать до нашої парафії.

І, повертаючись до Джін, чи пак Соні, я поклала на її долоню гроші, які вона мені перед хвилиною дала: "Мені буде радісно засвітити свічку за вас і вашу родину". І чомусь мені пригадався Данило Паломник,

який мав щастя засвітити світла коло Божого Гробу за всю українську землю.

Від того часу кожного Великодня, коли співають Христос Воскрес", мої думки охоплюють не тільки присутніх в церкві. Не тільки усіх, що залишилися на рідній землі і просять ласни Воскресшого Господа. Мої думки, як миготлива лямпада, огортають теж таких, як Джін, чи пан Соня, і я тихо молюся, щоб і в їхніх душах залишився незатертий слід рідного Великодня...

ПРОВОДИ

Сонце грало золотими зайчинами, коли Ганна увійшла до кухні. Встала нині раніше, як звичайно, хоча це була неділя. Томина неділя, чи як у нас казали, Провідна. "Проводи", — подумала, готуючи родині сніданок, кладучи на стіл рештки Великодньої паски, яку спеціально зберегла на нинішній день. Так робила колись Ганнина мати, відтак вона ціле довге своє життя. А воно замикало в собі простір і час, які Ганна звала одним коротким словом: "вдома"...

Так, тут для неї було тільки місце поселення. Добре, вигідне місце, за яке дякувала не раз Господеві, та частина її душі разом з молодістю, залишилася там. Зовсім інакше, як Надійни, її внучки, для якої окреслення "дім" було саме тут, ніде інакше. Та Ганна вважала своїм обов'язком розказувати синовим сином, а тепер наймолодшій Надійці про місце і часи, які врилися в пам'ять. Робила це вважливо, обережно, щоб не викликати притаманного молодим спротиву, своєрідного бунту. Слухали її, як слухається якусь набожну легенду, в яку треба вірити й шанувати. І напевно це залишило якийсь слід, якого не всілі були затерти модерні часи.

Та нині Ганна була янась задумана, мовчазна. Щойно, коли їхали підміською околицею до церкви, промовила: "Ти хіба не забула, Надійко, що нині Проводи. Це наче своєрідне продовження Великодня. Коли людина радіє, не хоче, щоб ця радість скоро проминула, хоче її продовжити, хоче поділитися нею з тими, яких любить. Коли я була дитиною, Надійко, я відчувала, що на Проводи люди несуть вістку про Христове Воскресення тим, які вже не могли разом з ними заспівати "Христос воскрес", бо їх вже між живими на землі не було. І коли моя мати несла на

цвинтар три хлібини на Парастас, мені видавалося, що це ми ділимося пасною з тими, які не могли вже за-сісти з нами до столу... Появилось янесь особливе почуття близькості з рідними, що спали вічним сном на сільському цвинтарі. Так, Надійко, зараз по Бого-службі всі люди йшли з церкви "на гроби", несучи свої хліби.

Ганна дивилася крізь вікно на знайому підміську околицю, та бачила щось інше, бачила ту давню картину. А йти не треба було далено, бо цвинтар був за-раз біля церкви. Так і бачу кам'яні, білені вапном хрести. Більші й менші, на яких кого було стати. А деякі з них були небілені, — сірі від дощів й вітрів, порослі зеленим мохом зі старости. Вже навіть напи-си на них затерлися. Це ті, яких родини вже вимерли. Або може нудись виїхали, хоча зі села рідно хто ви-їздив, за вийнятком тих, які їхали за океан на заробіт-ки. Призабуті могили запалися, зрівнялися зі землею, бо не було кому їх підсипати. Зате ті, яких родина дбала про могили, були високо підсипані, зеленіли весняною травою.

На тих, до яких з матір'ю я йшла, вже зацвів бар-вінон. Такі веселі, синенькі квіточки, мов окрушини синього неба. Бо барвінон вважали зіллям непроми-наючого життя. Квітчали ним і паску на Великдень, і коровай на весілля, і могили тих, що сплять. Гарний це був звичай, Надійко, багато давав до думання. Як мати розстелила льняний рушник і поклала на ньому три хлібини — дві поруч себе, третю зверху — гілки квітучого барвінку простелилися по рушнику. У хліб, що лежав зверху, мати застромила свічку. Щоб горі-ла, як священник прийде відправляти Парастас.

Картина, яку змальовувала пам'ять Ганни не була вже віддалена простором і роками. Вона наче бачила її крізь вікно. — Я наче чую запах тих хлібів, покла-дених на білому рушнику — промовила тихо. — Па-м'ятаю, як мати моя казала, що можна господиня

старалася, щоб хліб був гарний на вигляд, бо бачили його люди.

Покриті зеленню, вистелені рушниками і хлібами могилки під час Проводів не виглядали сумно. Виглядали радше на якийсь великий стіл, де відбувається таємна містерія. Спершу в соняшному світлі, під кінець у весняному сумерку, роз'ясненому блисками свічон.

— В сумерку? — здивовано перебила заслухана Надійка. — То це так довго тривало? — не могла зрозуміти.

— Як село було велике, то й до сумерку — лагідно всміхнулася Ганна. — тих часах ніхто не поспішав. Селяни були терпеливі й витривалі. До того ж, дитино, бодай раз у рік треба посвятити трохи часу тим, що сплять вічним сном. Люди тоді не почувалися відчуженими від них. Ті, що спали під білими хрестами, не переставали належати до роду, до родини живих на землі. Коли співали "Христос воскрес", відчували надію, що і вони, і ми, матимемо життя вічне. Тоді це було таке просте й зрозуміле, що навіть я, дитина, про це знала.

— А ті хліби... чи забирали їх до хати? — цікавилася Надійка.

— Ні. У нашому селі священник дарував їх бідним. Були комірники, такі що не мали поля, хіба якусь латочку городу. Як смеркало, приходили на цвинтар з мішками, брали подарований хліб, несли на плечах до своїх нужденних хатин. Так, Надійно, як стемніло, бо соромно було виставляти на очі свою біду. У них, тих бідолах, усе був передновок...

— Що це таке? — знов спитала Надійка, не розуміючи, як може комусь бракувати хліба.

Ганна пояснила й сумовито всміхнулася: — Дай Боже, щоб ти ніколи в житті не побачила людей, які простягають руку по шматок ласкавого хліба милостині...

ТРАВЕНЬ

Всміхнулося сонце і викликало усмішку на згадку молодечої мрії: давним-давно мріялося стати журналістною з "власним жанром". Саме таким, щоб писати тільки про добрі новини... Писати про ясні сторінки життя, про добро, про милі й гарні події, зокрема про красу природи. Може такий запланований напрям постав під впливом слів великого Івана Франка, який сказав: "Якби ти знав, як багато важить слово, одне сердечне теплеє слівце, глибоні рани серця як чудово вигоює, якби ти знав про це"... Зовсім не пригадувалася тоді над фантом, що професія українського журналіста і в тих часах була, і далі залишається, відповідальною, важкою, ніян не рожевою. І при цьому всьому — дуже непоплатною...

Молодеча мрія частинно здійснилася. На чужині опинилася в гурті журналістичної братії, хоч тільки, нажучи по-тутешньому "парт тайм". Але колишнє основне "радісно писати" не часто вдається. Занадто складне життя (чи не самі люди його ускладнюють?), забагато прерізних наболілих проблем і занадто розгубленості в усіх ділянках так званого "модерного життя".

У тамтих давніх часах я б напевно захотіла написати про травень, який вважали прекрасним, романтичним, гідним оспівання. Між іншим, тоді у щоденній мові звали травень "май", до речі непогане слово, бо земля замаювалася зеленню і квітами. Знаю, що тоді написала б: "Радіймо всі, бо завітав до нас чудовий май!" Почала б від весняного сонця, джерела погідного настрою. У Перемишлі, де тоді вчилася, сонце у травні було таке ясне, ласнаве, ніжне. Пестило, але

не пекло. Це воно замаювало віття наштанив білим і рожевим квітням.

Я написала б в тамтих часах, що "наштани засвітили свічки на честь Божої Матері". Місяць травень був присвячений почитанню Пречистої. Написала б, що не тільки "старші", але ми, молоді, радо й без примусу ходили щовечора на "маївни" — травневі Богослуження в честь Божої Матері. Написала б, не побоюючися заниду, що це вплив латинізації, бо тоді був такий звичай, така традиція. Правду кажучи, ніхто з моїх ровесників, що співали на травневих Богослуженнях, від того не "златинізувався". Якраз навпаки: мої ровесники були дуже національно свідомі і не соромилися бути релігійними. А співати в церкві було не тільки обов'язком молодих, але теж приємністю. Я сказала б навіть, що спів був тоді шляхетною гордістю.

Я б не забула написати тоді про фіолетні та жовті іриси, які буйно зацвітали у гімназійному саду. Як ми захоплювалися тоді весняними квітами! Любили їх, шанували. Не було випадків, щоб хтось засмічував квітники — снажимо міські. Нас вчили, що культурна людина не занечищує краси природи.

А може б розпочала радісну розповідь про травень від квітучих яблунь? Це ж була поезія, якої не передати словами! Я б і не намагалася "описувати" квітучих яблунь, бо велика краса не вміщається в скупі людську мову. Я тільки сказала б читачам: "Чи знаєте, що яблуні цвітуть?" А тоді хтось вийшов би у сад і довго-довго милувався ними. І подумав би може: "що є краще від квітучих дерев навесну?"

Я б згадала тоді про зелені води Сяну, які золотить травневе сонце, і хтось може пішов би на прохід над річку, і веселе журчання води у відблисках сонця принесло б його думкам дивний спокій... І він прийшов би до хати відсвіжений, пропахнений весняним

повітрям. Була б у душі радість, що світ таний гарний.

Може б навіть згадала про щасливців, яких ім'янини припадають у травні? День ім'янин був тоді більше ворчистий, більше люблений від дня народження. Може й слушно. Краще радіти днем Небесного Патрона — свого святого, як рахувати роки, зокрема тих, яких любимо.

Ясною, як травневі ранки, погідною, як травневі дні, романтичною, як травневі вечори, була б тоді розповідь журналістки. Та що написати тепер вже не так численним, але тим більше цінним читачам, які, як і авторка, пройшли тернисті емігрантські дороги, на яких розгубилося чимало сил і здоров'я? Що написати читачам, які ще не призабули Рідної Землі, рідної весни? Що вона для нас не така радісна, як колись була? Що в деяких околицях вона прикро-хімерна, заманить сонцем, а потім сипне снігом і шмагне вітрами? Або нагло нагло перейде у неприродні спени, теж дошкульні, бо все, що надто скоро міняється, теж нездорове?

Ні, в ім'я молодечого "нредо" журналіста не треба про це писати! Погані новини не є новинами. Найпершим обов'язком журналіста є піднімати серця вгору, не придавлювати їх. Журналістична об'єктивність теж має свої межі. Не треба затроювати людям життя, яке й так не є легке.

Ті, що пишуть, теж є читачами. Прийшовши вичерпана з праці і розгорнувши газету, мені хотілося б прочитати про щось гарне, миле, ясне. Що десь прекрасно зацвіли яблуні... Це ніяна сенсація, але я б всміхнулася і побачила їх в уяві. А коли б мала вільний день, поїхала б їх шукати. І, може, по дорозі, побачила б десь квітучі іриси. І якусь річку, над якою зеленіли б верби. Підняла б очі, подумала: "це травень, місяць Божої Матері". Найкращий, наймиліший місяць в році. І подякувала б Господеві, що ще раз дозволив побачити красу весняної природи.

ПОШТА

І знов підвишка поштових оплат! За звичайні листи з тринадцяти на п'ятнадцять центів. За розсилану книжку підвишка біля 25%. Про інші відвишки за поштові пересилки не питала, бо... трохи досадно. Кожна підвишка цін мимоволі хвилює людину, бо насувається питання: як довго ціни будуть "снанати вгору", коли це скінчиться і як? Люди прагнуть вже якоїсь стабільності, бо далеко не всі заробітки збільшаються пропорційно з підвишкою цін. Зокрема боляче відчують постійний зріст цін емерити. Ну й ті, що не можуть знайти праці.

Мимоволі пригадується "давні часи" — п'ятдесяті роки, коли звичайний лист коштував всього три центи. Це справді був, кажучи по-тутешньому "барген", беручи ще й до уваги, що відкрита поштівна коштувала всього два центи. Правда, заробітні платні були тоді невеликі — авторка цих рядків заробляла за п'ять днів праці аж двадцять п'ять долярів, і вважала це "великими грішми". Та за хлібину платилося тоді дев'ятнадцять центів.

У тих "давніх часах" у поштовому уряді в сусідстві завжди було весело, гамірно. Приходили люди, був рух, відчувалося життя. Зайшла нині до того ж самого поштового уряду і мені нагадалася чомусь передвоєнна аптека в малому провінційному містечку. У цій аптеці завжди панував ідеальний спокій і тиша. Пан аптекар звичайно читав газету, а його прантинант, дискретно позіхаючи, дивився то у вінно, то в двері, чекаючи тих, що купили б — як тоді назвали — "лікарства". У малому поштовому уряді було подібно, за винятком чистоти! Згадана аптека була бездоганно

чиста, а цей поштовий уряд з трудом можна назвати охайним.

Думаю тепер, чи підвишна оплат на звичайні листи матиме від'ємний вплив на листування. Може й не так великий. Коли є бажання написати листа, два центи різниці за лист хіба не завважить. Та з другого боку, коли вам забракне двох центів при плаченні якогось рахунку, ви в клопоті. Хоч бери й проси когось, щоб дав два центи, бо такої суми хіба не позичають...

Правдою є теж, що назагал листи до приятелів чи знайомих пишуть тепер не часто. Хіба, що заходить янась особлива потреба чи нагода. Багато людей волиє тепер послуговуватися телефоном. Хоч телефони на далену віддаль коштовніші набагато за листа, проте, і чується голос людини, і зразу можна одержати якусь інформацію чи відповідь. Не раз чую від знайомих, що вони просто не люблять писати листів. Заявляють відверто, що мають нехить до писання листів. І то не завжди із-за брану часу. Просто не люблять — тай годі.

Може ця нехить не є продуктом наших нервових, напружених часів? З усмішкою пригадуються слова із "Скоропада" Романа Купчинського, написані ще перед Другою світовою війною: "Для русина (тобто українця) листа писати — то так як козами орати, чи пішки йти в сльоту сім миль".

Ясно, що писання листа вимагає і скупчення думок, і відповідного настрою. І що все є бодай маленьке побоювання: "чи цей лист написаний як слід?" Відомо, що написане залишається в пам'яті довше, як телефонічна розмова.

Здається, що своєрідне мистецтво писання листів у наших часах відходить в тінь, зникає. Шкода. У минулих століттях листи, зокрема визначних людей,

ставали історичними пам'ятниками, цінністю. З них можна було багато дечого дізнатися, навчитися.

Та не тільки листи визначних людей. Хто з нас не переховує на спомини листів від дорогих йому людей, яких уже нема в між живими? Переховує теж листи живих, як доназ їхньої прихильності, уважливості, сердечності. Дуже часто буває, що якийсь теплий лист підбадьорить людину, прислонить марево самотності. Напевно є багато таких, які щоденно виглядають листоноші з надією на гарний лист.

І хоч підвишки поштових оплат далі мені не подобаються, прийдеться завтра знов відвідати маленький поштовий уряд — “аптеку”, бо є справи до полагдження. І по давньому заглядати до скриньки на листи при дверях хати, чи принесла щось добре щоденна пошта...

МАТЕРИНСЬКЕ СЕРЦЕ

Виховуючи своїх дітей, вона була водночас наче другою матір'ю багатьом дітям. Коли б зрахувати всіх школярів, яких вона на рідній землі вчила і виховувала, вийшло б велике число. Та справа була не у великих цифрах, які мали б комусь імпонувати. Головною тут була доброта її серця, яка ясніла й ogrівала всю її скромну, тиху працю.

Імена дітей, яких вона з любов'ю навчала основ грамоти і життя, не всілі було задержати в пам'яті. Зосталися тільки деякі з них, поруч фрагментів із спогадів з учительських літ. Пригадувалися сільські жінки, які приводили записувати дітей в школу й назали: "А ви, пані вчителько, не жалуйте руни на мого хлопця, бо то великий збиточник! Не годнам си дати з ним ради, най сі бодай в школі трохи боїть!" Так говорили ці бідолашні матері, яких било тверде мужицьке життя і яким здавалося, що сувора дисципліна — його конечна частина. А вчителька дивилася зі співчуттям на переляканого "збиточника" й відназувала: "Ні, дитини бити не треба, треба по-доброму її навчити". Бо цей малий "збиточник" був у більшості випадків бистроумною, проворною дитиною, не раз дуже здібною, і звичайно ставав пильним учнем, який любив школу, бо, там пані вчителька така добра"... А були теж матері, які, пама'ятаючи своє дитинство, коли їх били в школі прутом і лінійною, просили: "А мого хлопця, прошу пані, не бийте, бо він дуже боїться". І їм вона знову відповідала, що в добрій школі не б'ють, тільки вчать. І знову з'єднувала собі ще одне мале, несміливе дитяче серце.

Це було давно. Школи, в яких вона вчила, залишилися далеко за морем. Якщо вони ще існують, то в них вчаться вже внуки її колишніх школярів. І, думаючи про це, серце старої вчительки турбується: Як там тепер на рідній землі вчать дітей у школах? Вчать їх, що немає Бога і все добро і щастя походить від комуністичної партії? Обманюють і затрують дитячі серця!

А як представляються справи тут? — приходила інша думка. У місті, в якому вона живе, є, Богу дякувати, чимало української дітвори. Як в неділю після Служби Божої висипляться роєм з церкви — аж мило глянути! Здорові, рослі, гарні личка, розсміяні оченята. Проворні й меткі, — кажуть, що й здібніші, як колись їхні ровесники вдома. Велику надію на цю дітвору покладають. Та коли заговорить, то здебільша не матірньою, а тутешньою мовою. Ой, як часто це чує стара вчительна! Тоді стає їй дуже сумно. — Чому воно так? — дивується мовчки. — Невже ж у молодому віці трудно вивчити мову та ще й мову батьків? З довголітнього досвіду відомо, що дитячий ум — незаписана карта, якій легко щонебудь присвоїти. Недаром подала приповідка: "Чого Івась не навчився, того Іван не зможе"... Усього-навсього чверть століття як батьки опинилися на чужині, а вже мова забувається? І вибачливе серце старої вчительки, яка багато у житті виправдувала, не може з цим погодитися.

Довкола багато невідрадного. Ось, ще не так то давно, українські родини жили близько одні одних суцільною громадою. Та ноли середмістя зайняли мурина, вони розпорошилися одинцем поза містом. Опустошили придбані громадські будинки, у яких вони гуртувалися. Зосталися ті будинки поміж занедбаними, напівзнищеними муринськими хатами, як болюче свідectво нестійкості теперішніх часів. Так само, як її власна хатина, що стала наче острівцем серед муринського моря.

Тим, що питали її, чому не тікає як інші з “чорної дільниці”, відповідала: Куди і з чим я на старість піду, коли ввесь мій емігрантський дорібок владений у цей клаптик землі і цю хату? А втім — нові сусіди — тяж люди.

Так, люди, але зовсім інші, як ми. І стара вчителька, яка ціле життя вірила в закон справедливості, згодом про це переконалася. Коли вона виходила перед хату, прибігали до неї не раз муринчата. Її добротливі очі не відверталися від чорних облич і африканського волосся. Навпани, вона відносилася до них ласкаво і сердечно, з дрібною співчуття. Ці чорні діти були здебільша безбатченками, у них тільки були матері, які мало що знали про виховання дитини. Вона розмовляла з ними, повчала, обдаровувала дрібними ласощами. — Діти є дітьми — говорила — не їхня вина, якого вони роду. Навчиш їх добра — виростуть добрими, а коли їх цьнувати — стануть лихими.

Та в теперішньому житті буває не раз інакше. Та й чи годна одна стара вчителька вщепити шляхетність тим, які поколіннями жили у невіжестві, примітивізмі, бездарности, позбавлені духової культури? І, янраз у день Матері, коли діти і внуки з далених міст прислали їй побажання, квіти й дарунки, зустріло її гірке розчарування. Хтось брутально, садистично позиривав, понищив, потолочив усі квіти перед її хатою. Квіти, які вона з такою любов'ю плкала і якими так раділа...

Тихо заплакала стара вчителька, яка ціле життя присвятила дітям. — Чому така злоба? — шептала. — Чому якраз у той день, коли всі матері радіють своїм святом? — Тремтячими, старечими руками затирала сліди вандалізму. Там, де ще рано красували барвисті квіти, зосталося нужденне стовковище.

Хідником надбігли муринчата, яких вона обдаровувала своєю приязню. Хотіла вже від них відверну-

тися і ніколи більше не глянути у їхній бік, та вроджена доброта перемогла. Вона промовила: "Гляньте, діти. Хто це зробив — зробив кривду. Вчинив зло. Чи ви б хотіли, щоб вам чинили зло і кривду?"

На чорних обличчях відбилосся збентеження, засоромлення. — Це не ми — виправдувалися — це муіілі зробити якісь чужі, з іншої вулиці.

Коли підвечір стара вчительна вийшла перед хату, застала на порозі "букет"-жмут зелених галузок, зв'язаних пошмананою стяжною. Приглянувшись, вона пізнала, що це галузки з куща, який ріс перед хатою муринчат. На її устах появилася мелянхолійна усмішка, а старече серце стукнуло надією, що у житті все ж знаходиться трохи добра...

СПІВАН МОЄЇ МАМИ

(Тим, що сумують, присвячую...)

У крамниці, де я працюю, є стара сива жінка, якої руки все захляпані зеленою, чорною, і червоною фарбами. Це від черенок, якими вона відбиває великі аркуші крамничних цін — "сайнів". Кожний, хто приходить замовляти в неї ці написи, пильно дбає, щоб говорити до Шеррі — це ім'я сивої жінки — не з бону, не з віддалі, а прямо обличчям в обличчя. Бо тільки тоді Шеррі розуміє, що до неї нагуть. Тільки тоді, хоч у неї в усі гудзичок слухового апарату. Бо він, той апарат, виявляється, небагато помагає. Шеррі навчилася читати слова з укладу людських губ. В неї вже віддавна дуже послаблений слух...

Нема в крамниці людини, яка б не співчувала Шеррі. Глухота — це дуже прикра річ. Я не знаю, чи до неї можна "привиннути". Я знаю, що вона декого дуже а дуже бентежить. Бідолашна Шеррі зрезигнована. Резигнація прийшла з тими довгими ронами, в яких Шеррі втрачала слух. Тепер у неї є тільки одна радість: невдовзі вона піде на емеритуру. Їй видається, що в хаті їй буде легше ніж між людьми, яких вона не може чути...

Лямпи, які продаються в моєму відділі, пакує старий Том. У нього в усі теж круглий гудзичок апарату. Том завжди всміхається беззубим ротом, всміхається до всіх. Цей апарат йому ще якось помагає — навіть не треба насилувати голосу. Та тільки одне: Цей апарат в усі Томовім та телефонний апарат у крамниці — не співпрацюють. Ми не можемо нічого сказати йому телефоном. Коли Тома треба про щось поінформувати, він мусить прийти з підвалу до нас,

на четвертий поверх. У Тома простенька, несконплінована вдача, — каліцтво ялось не відбивається на його нервах...

Від деякого часу мені було ніяково, що Мама не звертає уваги, коли я щось кажу з другої кімнати. І теж було ніяково після деяких сценічних читок. "Ти невиразно рецитувала, місцями тебе зовсім не було чути" — робила зауваження. Мені ставало прикро, як кожному рецитаторові, який "не дійшов до публіки". Намагалась пояснювати, що саме в цьому місці, де "не було чути" — я переходила навмисне на притишений звук, сценічний шепіт...

Аж щойно згодом, пізніше, коли прийшли ті жахливі болі й завороти голови, коли прийшли відвідини у лікарів — спеціалістів, стала очевидною сумна правда: те одне вухо перестало відчувати звук людського голосу. Не поміг йому і коштовний та дорогий гудзичок апарату. Чуже тіло апарату не тільки муляло й заважало. Воно підсилювало прикрі механічні звуки — всякі скреготи, шуми, брязноти. Тонів людського голосу воно не ловило.

Не бажаю нікому пережити цього, що пережила тоді Мама. Розпач, пригноблення, жаль. "Я вже глуха" — назвали зболеними сльозами очі. "Це вже дуже сумне життя, коли людина не чує людей" — казав ніжний, теплий голос.

— Не можна, не треба брати того так трагічно, Матусенько! Це прикре, я розумію. Це прикре, зокрема, коли хтось любить людей — так як Мама. Але, єдина моя, є ще гірші нещастя на світі. Є ще ті, які не бачать. Ані того раннього сонця, яким Мама милується, ані того серпанна місяця, до якого Мама завжди незмінно всміхається. Ані квітів, без яких Мама не могла б жити. Ані сусідського песика, який приходить до Мама ластитися. Ані ясного неба, до якого Мама підводить голову, ані замисьних доріг, якими

їздимо "на прохід". Матусю, рідна моя, з двох нещасть, хай уже буде те менше.

Я ще могла б сказати, що не завжди і не всюди варто мати добрий слух. Бувають злобні замітки, яких краще не чути. Бувають дурні вислови, якими краще не заколючувати думок. Бувають слова, яких краще не знати...

Але і є українська пісня, українська музика, яка для Мама значить страшенно багато. Є промови мудрих людей, які варто послухати. Є щоденні вістки по радіо — Мамин контакт із світом. Що з ними тепер?...

Та Господь є милостивий, а природа людського тіла второпна. По довгих терзаннях те друге, здоровше вухо — чи не за Маминими молитвами? — прибирає силу. Починає потрохи надолужувати за тамте бідне, хворе, нечинне вухо. І здається — хай і не зовсім легкий — "модус вівенді". Щоб здоровше вухо розуміло мову, треба говорити чітко, поволі, на низьких регістрах. Моя мова до цього знаменито достосовується (з іншими людьми йде трохи трудніше...). Вістки зі світу чути, коли підкрутити радіовий апарат на голосно. І навіть мелодія українських пісень стає чіткішою.

Жаль притихає, трохи втихомирюється. Більше тепер дивимось, ніж слухаємо. Більше читаємо, ніж розказуємо. Можна янось жити...

Та тільки одного мені шкода: Мама так любила щибіт птиць. А тепер чую їх тільки я. Я, яка знає, скільки пташин спів для Мама значив. Мене наче мучить сумління, наче б я була причетна до яногось егоїстичного діла...

В червневу неділю вибираємося до лісу. Ліс, дерева Мама любить ще змалку. Виросла, виховалася в Поморянщині, де в лісах шуміли столітні дуби і трисоталітні липи біля Краснопуццанського монастиря... Ліс

— це мамина домена. В ньому вона віднаходить радість.

Не мірятись красою цьому америнанському лісові до тамтого з Маминої молодости, але все одно є зелень, є тиша, є навіть живичні пахощі. І там Мама читає книжку. А я йду в ярон трохи прохолодитися, бо в ярку потічок. Малий, вбогеньний, та все ж вода журчить по вигладжених камінчиках.

І коли я бреду мініятюрним потічком, мені приходить на думку, що може він нагадав би Мамі тамтой, з Краснопуці. І взагалі, що там на поляні парно і душно, а тут прохолода. Біжу по Маму.

За кілька хвилин ми вже обидві в ярку. Мама йде поволеньки берегом, я плюскочу босими стопами холоднявий струмок. І враз Мама підносить голову дуже врадувана, майже щаслива: "Чуєш, чуєш, як щебече птах?"

— Так, чую, Матусю. Це прекрасний звук. Він співає так чудово, як колись у нас вдома.

Ми заслухалися у переливчасту грайливість звуку десь понад зеленим віттям. Мамине обличчя ясніє. "Я чую його, виразно чую" — каже до мене. А я тихенько дякую Богові і невіданому співакові за хвилину щастя, яку вони обидва зіслали моїй Мамі...

ВЕСНЯНІ КВІТИ

Мені треба було передати пані Наті важливе повідомлення, і я декілька разів телефонувала до неї. Коли ж ніхто не відповідав на телефон, я вирішила поїхати до її хати і залишити записку у поштовій скриньці. У нвітнику перед її хатою, я побачила якусь похилену жіночу постать, що там працювала. Голова перев'язана на сільський лад хустиною, сірий кабатик, принищена спідниця, чоботи.

— Пробачте, — сказала я за плечима жінки, — чи пані Ната вдома? — У відповідь повернулося до мене гарне обличчя і розкотився срібlistий сміх: — не впізнали мене? Не дивуюся, бо і мій рідний чоловік не впізнав би мене в цьому переодягненні!

Я теж розсміялася, бо Ната була відомою елегантною і в такому одязі мабуть мало хто її бачив. Руками, забезпеченими грубими шкіряними рукавицями, вона дбайливо визбирувала залишки минулорічного сухого листя з-поміж квітів.

— Це необхідне, — сказала вона, кладучи в кошик жмут негарного брунатного листя, — ось весняні квіти починають добуватися зі землі, а ці залишки їм заважають та ще й неестетично виглядають. Не люблю згадок про осінь, коли настає весна!

— Ви завжди були естеткою, — сказала їй не комплімент, але правду, — та чи не лише було б згорнути це листя граблями?

— Що ви! — здивувалася щиро елегантна, — зубці граблів поламали б ці делікатні рослини! Паростки квітів є такі ніжні, як деякі людські душі: раз зраниш їх чимось гострим, зостається слід. Ви тільки

погляньте: ось тут починають виростати мої улюблені гіяцинти. Дасть Бог кілька теплих днів, і вони почнуть цвісти. Є у мене білі, рожеві, але найсильніше чомусь пахнуть синьо-фіолетні. А тут, поруч них, тюльпани. Найперше зацвітуть червоні, ранні. А там уже різні кольори. — Втім, — пригадала собі обов'язки господині дому, — прошу в хату! Це ж негарно приймати рідних гостей перед дверима дому!

— Дякую, але обличчю на часок конвенанси. Не хочу відривати вас від, як бачу, улюбленої праці. Можемо порозмовляти тут, користаючи з весняного сонця, яке, працюючи цілий тиждень, бачимо хіба тільки через вікно.

— Правду кажете, — всміхнулася вона мелянхолійно, — ви перебуваєте цілий день у крамниці, а я у бюрі. Та й за те треба бути вдячним, бо без праці не проживеш. Проте, сядьмо бодай на сходах, щоб трішки відпочити.

Зняла хустину, простелюючи її на східцях. У сонці заясніла гарна зачіска. З-під грубих рукавиць виглянули дрібні руки. Навіть при такій праці вона завжди елегантна, подумалося.

— Вибачте, — сказала задумано, — прикрі та довгі осінь і зима приневолюють до своєрідного ув'язнення у замкнутих приміщеннях. Додаймо до цього щоденну заробітню, громадську і хатню працю, то людина, як у нас назвали, "світу Божого не бачить". Я маю на думці природу. І хоч я, як і багато нас, уже "зурбанізована, проте з весною якась сила тягне мене туди, де пробуджується природа. У цей невеликий квітник перед хатою.

Вона всміхнулася особливою усмішкою: — Не знаю, як для кого, але для мене — це найкраща терапія на послаблені чи захитані нерви. Цей рід праці цілковито мене заспокоює. Приносить насолоду. Ось наведу лад в квітнику, а згодом милуюся, як там гар-

но. — Піднялася з місця. — Покажу вам мої крокуси! Уявіть собі, що в молодості, в тих околицях, де я виросла, я їх не бачила. Зустрілася з ними щойно на Тирольських підгір'ях. Ледве трохи зник сніг, а вони вже цвіли! Була їх там така непроглядна маса, що нехотілося вірити очам! Жахлива війна вже добігала кінця, ми жили з години на годину у страшній непевності, що далі буде з нами, а тут поглянеш на фіолетне море крокусів і якось відрадніше стає. Яку красу посилає Господь людям навіть у найгірші часи... Навіть не мріялось ще тоді, у переселенчому таборі, що буде власна хата, і під нею посаджені крокуси. — Похилилася над ними: — Вони дуже скоро перецвітатимуть, зате інші весняні квіти приходять їм на зміну. Жовті й білі нарциси. Волію білі з помаранчевими серединками, бо вони нагадують мені рідний дім. Як вони ніжно пахнуть! Як весняна призабута радість.

— Скажіть, що може бути миліше від букету перших весняних квітів, виплених власними руками?

— Розумію вас, пані Нато, бо я теж вирощую квіти і безмежно їх люблю. Та тільки в цій хвилині прийшло мені на гадку, що дуже багато людей у містах проживають у винайнятих апартаментах і тим самим...

— На все є рада! — перебила мені усмішною. — Моя знайома має балькон, на якому вирощує негірші від моїх квіти, та ще й яке з них горда! Крім того ціле її мешкання заповнене вазонковими квітами. До речі, це останнє тепер дуже модне. Городники й крамниці з квітами продають тепер більше як колинебудь вазонкових рослин! З усіх дотерішніх мод ця "квітняна мода" мені найбільше подобається. Це, по-моєму, зворот до природи, від якої люди в останніх часах так віддалилися.

Забувши про мене і про рукавиці, які залишилися на сходах, вона почала випленими руками від-

гортати сухе бадилля з-поміж кущів. — Мушу про-
чистити кущі барвінку, який вже випускає нові листки
— сказала. Відтак, пригадавши, що вона не сама, гля-
нула розясненими очима: — якщо у вас немає бар-
вінку, приїдьте до мене перед Великоднем, радо дам
вам його для прикраси свяченого!

— Спасибі, дорога, — відповіла їй такою ж ус-
мішкою, — барвінок у мене, на щастя теж є. Уявля-
єте собі, як стає весело, коли він котрогось ранку
гляне на вас синіми очима квітів?

Очі Нати теж набрали якоїсь барвінкової синя-
вості. Чи вона замріялася? Я не хотіла забирати їй
більше часу — у квітнику він був для неї дорогий. А
втім, мене теж безмежно кортіло опинитися на клап-
тику землі коло своєї хати і робити те саме, що вона.
Всідаючи до авто, я пригадала собі, що мала їй щось
важливе сказати. Та в обличчі весняної квітняної ра-
дості, в якій потонула Ната, ця справа враз змаліла
до розміру жмутка листя, яке вона клала у ношин...

ПІД ТВОЮ МИЛИСТ...

Місяць травень присвячений особливому почитанню Богородиці. У другу неділю травня відзначаємо День Матері. Для багатьох з нас ці два символи доброти, дбайливості й любови сплітаються водне.

Мати була глибоко віруюча. Навчила дитину перших молитов, вщепила в душу особливий пієтизм для Божої Матері. Віддала себе і свою дитину під покров Пречитої.

Дитяча уява по-своєму змалювала Божу Матір. Пречиста Діва була не тільки в Божому Царстві, у яне дитина твердо вірила. Боже Мати сходила на землю, зокрема в чудові травневі дні. Вона йшла стежкою, сплетеною із соняшного проміння. Ця стежка вела через поля, села, міста Рідного Краю. П'янні черемхи сипали під її стопи білі пелюстки квіття. Біля стежки виростили ніжні нарциси. Фіолетні нитиці бузона торналися її шат. Над головою Прекрасної Пані дзвонили у блакиті сріблястими дзвіночками жайворонки, а перед нею летіли ластівки...

У пахощі весняних квітів вліталася пісня:

“Вихваляйте доли, гори,
луки квіти, ліси море
Найкраснішу над всі Діви.
чудо дивне Божої сили”...

Співали цю пісню не тільки вірні, які кожного вечора йшли на Богослуження в честь Пречистої, яне тоді звалося “маївка”. Співали її теж і птахи, і навіть віття дерев та кущів. А коли надходила ніч, пісню продовжували весняні зорі. А Божна Мати ласково всміхалася до дітей, благословила тих, що працювали, а хворим несла потіху та розраду...

Чи люди бачили її земськими очима? Ні, але сильно відчували її присутність. І щиро молилися: "Під Твою милість прибігаємо, Богородице Діво".

Щасливі ті, що мають дар віри. Це дуже великий дар. Як він облегує тягар життя...

Дитяча віра залишилася незмінною у роках молодости, добрих, шкільних роках. Хто ж з нас бодай раз не помолився тоді "Допоможи, Божо Мати в науці". Та молодість, коли можна було молитися, тривала так коротко. Грянула війна, прийшли зі сходу "визволителі", які зневажали все, що нам святе. Богохулили й висміювали нашу віру. Один з них, колись опричник ГПУ, що нахвалявся, скільки українців він власноручно розстріляв, зірвав зі стіни ікону Божої Матері. Ще й погрозив суворою карою за "релігійні забобони". Додав до цього ще й інші "злочини", такі, як націоналізм, примістив на списку тих, яких мали арештувати й вивезти Бог зна де.

Та Божо Мати врятувала. Не успів кат захопити своїх жертв, бо знов вибухла війна і він мусів втікати. Під час втечі загинув.

Нові займанці зі заходу не були кращими. Правда, ще не успіли знищити церков і збещестити ікон Пречистої, та зросло на Рідній Землі число страдальних матерів... Тих, що їх синів вивозили у концентраційні табори, або вішали на шибеницях... Ніхто ніколи не опише розпуни цих матерів. Та коли терпіння було невиносиме, здавалося, що за матерями-страдницями стоїть у жалібній намітці Божо Мати. Білими долонями втирає криваві сльози й шепче: "Ваші замучені сини ще нині будуть з моїм Сином у Божому Царстві"...

Можуть сказати ті, що втратили своїх найдорожчих: "Ми ж так гаряче молилися, так благали про поміч, та жахливий удар нас не оминув". Можуть сказати скептики: "Даремна молитва, коли людина сама

собі не допоможе". Це людські міркування. Та Божна Мати стояла під хрестом свого розп'ятого Сина. Вона знає, що таке агонія мук, знає дороги Божої волі.

Вигнані пенком війни з рідних хат під градом куль і бомб, хоронилися нещасні у придорожніх ровах, а збілілі уста шепотіли: "Під Твою милість"... Багато врятувалося, багато принесло вдячність у серцях Божій Матері за дізнані ласки.

Розкинула нас доля, мов вирвані з корінням дерева по цілому світі. Та всюди, у вільному світі, наші релігійні цінності вільно визнавати явно. Як хто спроможний, і як вміє. Попливе знов у травневі дні давня пісня "Вихваляйте доли, гори"... Тільки на Рідній Землі совети знов посилюють намагання вирвати віру з сердець народу.

Даремні намагання. Почитання Божої Матері так глибоко вкорінене, що дияволи в людській шнірі не спроможні його знищити. Терором можна примусити відрентися батьнів, чи навпаки — батьнів відрентися дитини, так, як вони це прантинують. Та й то є відречення на око. Бо по те, що зберігається в душі, ніякий ворог не може посягнути.

... Стежною, сплетеною із соняшного проміння, ходить по Рідній Землі Божна Мати. Як пелюстки білої черемшини линуть до Неї молитви вірних, що просять про силу видержати знущання безбожних ворогів України. Мати Божна не опускає тих, які прибігають під Її святу милість.

МОЯ ВЧИТЕЛЬНА

Я мала у житті вчительок, яким багато завдячую, та однієї вже ніхто ніколи не заступить. Це була моя Мати.

Коли я була ще зовсім маленька, Вона навчила мене молитися. Дякувати Господеві і Божій Матері за одержані ласки і просити їх святої помочі в усьому. Цю найпершу життєву мудрість моя Вчителька черпала із української народної духовости, у якій це звучало так ясно і просто: "Без Бога ані до порога". І вчила своє дитинча словами, але найбільше переконливою наукою: власним прикладом. Завжди сама гаряче молилася, закінчуючи: Боже, май у своїй опіці мою дитину. — А дитині назала: "Знай, що ми, кволі люди, є тільки порошинкою у Божих стіп, та Всемиловичий Господь керує долею і порошинок".

Коли навчила мене читати, дала мені в руки молитовник, навучи: "У цих молитвах знайдеш і глибину серця, тих, що творили молитви, і велику красу. Наші Богослуження, напиви, обряди — це перлини нашої традиції. Це наша духовна твердиня. У найважчих часах вони зберегли наш бездержавний народ від загибелі".

Моя вчителька передала мені свою любов до всього, що рідне. Рідною і найближчою була вся земля України, якої Воскресіння Вона бачила у 1918 році; рідним був кожний клатик землі, де ми прийшли на світ; її родинний Розгадів серед пахучих поморянських лісів і мій маленький Вірлів серед зелених піль. Рідним було кожне село, де вчила людських дітей; рідною була кожна дорога і стежка, що вела до селянських хат; кожне містечко й місто, в якому

перебувала. "Пам'ятай, — казала не раз, — у житті ти можеш побачити величаві й прекрасні країни, та наше коріння завжди буде тут, на нашій рідній землі. І пам'ятай, що щасливі ті, які мають те коріння".

Своїм прикладом моя Вчительна навчила мене важко працювати. "Пам'ятай — казала, — що ніщо добре у житті не приходить легко. Людина вміє оцінити тільки те, що коштувало їй зусилля. Але теж ніколи не нарінай, що тобі надто важко. Знай, що є багато більше людей, які несуть важчий за тебе хрест. Немає абсолютного щастя на цьому світі. А якщо воно буває, не триває довго. Пам'ятай, що все у житті проминає — і добре, і зле".

Моя Вчительна була ходячою добротою. Допомогала усім, кому могла, не чекаючи прохання про поміч, ані не вичікуючи особливої вдячності за неї. Коли хтось дарував їй добре слово, раділа, коли ні — вибачала. "Він цього не знає, не треба дивуватися", — всміхалася лагідно. Вміла вибачити усім і все: "Люди є тільки людьми", — казала. Не вибачала тільки народним і релігійним зрадникам. Про них казала: "За цю кривду тут чи там їх тани стріне Господня нара". Мала на думці земське життя й потойбічне, у яке глибоко вірила.

Вчила мене: "Не очікуй надто багато від людей, хоч основному люди добрі. Знай, що кожний має свої власні турботи і недомагання, знай, що найсильніше стоїть той, хто стоїть на власних ногах. Навчися тієї великої штуки. Буде тобі легше жити. А справжніх приятелів пізнаєш тільки в біді. Не той приятель, хто бенкетує з тобою, коли тобі добре, тільки той, хто дасть тобі нусник хліба, коли ти голодна..."

Навчила моя Вчительна любити Божий світ у його найкращому вияві — природі. Казала: — Така краса не постала "випадково". З нічого не може ніщо постати! Це все створила Господня рука, яна кермує

всесвітом. Коли хтось буде "науково" доназувати тобі, що світ і природа постала "самі із себе" — не вір. Людський ум надто слабкий, щоб міг це збагнути. Ти радій кожною квіткою, що зацвіте; кожним кущиком, що зазеленіє; кожною зірною у ночі і кожним промінчиком сонця вдень! Це дасть тобі силу у важких буднях, бо ти — людина — є теж часткою природи. Коли людина пірве зв'язки з природою, стане егоїстичною, злющою, безсердечною.

Навчила мене моя Вчительна й останньої життєвої мудрости: — Коли ти зазнаєш у житті того, що люди звуть "успіхом" — надто не тріюмфуй. Тан звана популярність, чи "людська слава" скоро проминають. Та коли тебе зустрічатимуть невдачі — надто не сумуй. Народна мудрість вчить, що "нема зла, щоб не вийшло на добре".

Вона мала на думці щоденні справи. І додавала у задумі: — Ніхто ніколи не знає, яким шляхом піде його доля...

Те, що я можу писати, завдячую моїй Вчительці. Моєму найкращому дорадникові, найбільш об'єктивному критикові моєї скромної праці. Тій, яка перша читала все, що мало піти до друку, радила, як виправити, улпшити... Це була моя Муза тут на землі...

Нема вже моєї Вчительни. Коли на її свіжу могилу я принесла білі півонії, які розцвіли якраз у день, коли її хоронили, шепнула: — Матусю, я принесла Вам квіти, а Ви вже їх не бачите!" І тоді добра людина, що стояла поруч мене, сказала: "Ні, ваша Мати бачить і чує, тільки вже з іншого світу, в якому немає ні болю, ні печалі, тільки життя безконечне". Це був голос живої людини, та мені видалося, що її устами промовила ще раз моя Вчительна, яка вірила, що душа не вмирає разом із кволим людським тілом...

ГОРОБЧИК

У весняний день Ганна поверталася із відвідин у приятелів автобусом. Те, що не могла дозволити собі на кошовну подорож літаком, ані трохи її не бен-тежило. Поспішати не було потреби, а що на задньому сидінні переповнений автобус трохи піднидав і тряс, теж не шкодило. Адже не могло й бути порівняння з тим як колись на селянських возах і вибоїстих дорогах, "витрясало душу!"

Подорож автобусом Ганна воліла ще й з тієї причини, що крізь його вікно могла оглядати краєвиди. Це трохи нагадувало їй їзду поїздом вдома, коли ще була молода. Відноли Ганна залишила рідну землю, всюди і завжди шукала слідів того, що заминалося у магічному слові "вдома".

У травневий день краєвиди, що мигали за вікном, були особливо привабливі. Ось невеличка річка, над нею похилилися зелені верби. Ось засіяні поля, а на їхньому краєчку, що колись звався "межею", розцвіла білохремовим квіттям груша. Далі янась підмочла левада, на ній рясніють нушкин лоташу. Лоташ Ганнині очі пізнають здалена. Серце огортає якась дитяча радість: він зовсім таний, як той, який рвала в дитинстві і приносила матері до хати.

Тут, то там фермерські будівлі. Вони асоціюються із хуторами. Біля будинків цвіте бузон. Ганні хочеться, щоб автобус зупинився, щоб вона могла намитуватися пахощами бузну, та усвідомлює собі, що це тільки химерна мрія. Автобус не може зупинитися серед поля, він везе інших людей на призначене місце.

Ганна не відчуває втоми, хоча сидить нерухомо на вузькому сидженні. Вона б без кінця дивилася на весняні краєвиди. Нею заволоділо якесь нереальне почуття, наче б вона поверталася цим переповненим, повним незнайомих людей автобусом у молодість, в рідні сторони...

По чотирьох годинах їзди водій зупиняється на півгодинний відпочинок. Зупиняється на перехресті "гайвеїв" біля якогось невеличкого ресторанчику. Ресторанчик, мабуть, розрахований виключно на проїжджаючих тим шляхом. Усі пасажери йдуть до нього підкріпитися, Ганна за ними. Їй чомусь не хочеться їсти, йде, щоб купити гарячого чаю. А втім приятелі запакували їй надорогу перенуску, зовсім таку, як колись пакували вдома, коли вибиралися поїздом: хліб з маслом і сиром, пару яблун, зварені натвердо яйця.

Ганна виходить з чаєм на невелику площу перед ресторанчиком, на якій стоять дерев'яні столи й лавки, присідає на одній з лавок, розглядається. Площа обсаджена бузковими кущами. Вони пахнуть. Ганна радісно всміхається. "Ті нуці бузку знов нагадують дім" — думає. Батьківський дім, якого вже ніколи не побачить. Та лагідне травневе сонце злагіднює носталгію. Вдихає аромат бузкових китиць, вдячно сприймає соняшні поцілунки на обличчі. Розпаковує полушенон, згадуючи, як приятелі гостили й випроваджували, мов рідну...

На папері біліють шкаралупки яйця "натвердо". Хвиля особливої теплоти переночується по всьому тілі. "Зовсім, як вдома" — всміхається до себе Ганна — "зовсім, як вдома. Хто б був тоді вибрався в дорогу без тих яєчок, зварених натвердо?"

Із бузкового куща злітає горобчик, присідає на землі, дивиться на неї пацьорками очей. Ганна безпомилково пізнає, що він ще молоденький. Пригадує

собі, що у горобців завжди великий апетит. "Ти, напевно, голодний?" — промовляє півголосом до горобчина. Відщипує нусник білого хліба з маслом, обережно кидає пташкові. У відповідь чує радісне-пре-радісне: "цвірінь!"

Цей єдиний звук діє на Ганну, немов магічний поклик. В одній секунді бачить своє безжурне дитинство і чує таке ж безжурне цвірінькання горобців на батьківському подвір'ї. Хто сказав, що це було так дуже давно, і вже ніколи не повернеться? Адже знову весна, бузкові кущі, пахощі, знайомі звуки...

— Як це дивно, — думає по хвилині, — що такі дрібні деталі могли оживити те, що зветься споминами! Така дрібничка — малий горобчик — і такий прилив ясної радості...

Приглядається малому уважно. Дзьобнув хлібець всього декілька разів, витер дзьобин, ще раз цвірінькнув, наче казав "дякую" і відлетів. На землі залишився ще значний шматок хліба.

— Тут навіть горобці не голодні, — подумала Ганна. — Та хліб, мабуть, не змарнується. Не з'їв він, прилетять інші.

Ганна допиває чай і поволі йде до автобусу. Думає: "Колись я так любила жайворонків, солов'їв, ластівон, маєстатичних бузьнів, а тепер, коли їх всіх тут нема, радію малим сірим горобчиком! Тим, що його на селі вважали до певної міри "шкідником" чи "дармоїдом".

Автобус знову котиться "гайвеєм", Ганна примає очі. Під повіками пересуваються бачені тут картини — краєвиди, і дивним способом з'єднуються з рідним краєвидом. Їй здається, що співають птахи, ті з рідної землі, яких не бачила вже сорок років...

ЗУСТРІЧ ІЗ СЕСТРОЮ

Ще ніколи Ганна не була така схвильована. Ще ніколи, хоч прожила немало, не відчувала такої душевної напруги, як тепер. Та коли званити прожити, таке, як ось тепер, ще не трапилося. Бо ось тепер Ганна зустрінеться із своєю сестрою. Сестрою, якої не бачила довгі-предовгі роки, сестрою, яка залишилася вдома, коли Ганна поинула рідну землю.

Ось Ганна приїхала відвідати їх — свою землю і свою сестру. Вона раз-у-раз повторює собі, що вона знаходиться в Україні, що ходить по землі, яка є землею її батьків, віддихає повітрям, яке є рідним і, всеодно не годна повірити, що це дійсність. Конфронтація з усім тим, що вона двадцять і п'ять років носила у своєму серці, сильніша за Ганнину силу. Всі картини, всі спостереження, всі відчуття, все те, що звуть оклепаним словом "враження" — не поміщуються в голову. Їх забагато.

У Ганниних мислях дивовижна плутанина радості і смутку. Радості, що вона нарешті побачила свою батьківщину. Смутку, бо на цій найдорожчій землі очі бачуть багато-багато невідрадного, болючого. Та враз з цим Ганна відчуває, що їй не вільно виявити свого розтерзання сестрі. Сестра повинна побачити її погідною, навіть бадьорою. Вони будуть разом тільки дуже короткий час, "крадений", бо недозволений властями час. І коли Ганна повернеться до нехай чужої, але вільної країни, з якої вона приїхала, у сестри повинна залишитися ясна картина їхньої зустрічі. Вона мусить зберігати ті рештки надії, які їй всі ті довгі роки піддержували, бо хто зуміє жити без надії?

Цілу ніч від хвилювання Ганна не спить. Ранком вмиває безсонні, втомлені очі водою й уважливо одя-

гається на зустріч. Бере сиромну сукенку. Гладко че-
ше волосся. Ніяких прикрас, ніяких цяцюк. Щоб не
кидалося увічі, що вона приїхала з найбагатшої кра-
їни світу. Де, навіть при невеликих заробітках, можна
жити вигідно... Щоб зовнішній контраст, — різниця
одягу, — між сестрами, не був разючий. Щоб сестрі
не боліло, що вона в тендітній советській одежині, а
Ганна в заграничних дорогих шовках.

А могло б боліти. Бо у сестри і освіта, і гарна
професія, а все ж таки її заробіткам не рівнятися з
Ганниними, яна не чужині не працює по своїй про-
фесії. У далекій чужині Ганна тільки робітниця, не
вчительна, як її сестра.

— Ах, навіщо ті пригнітаючі думки! — опановує
себе Ганна. Вона ж приїхала по радість зустрічі! Вона
приїхала оновити своє втомлене тугою за рідним сер-
це. Вона приїхала порозмовляти про те, чого у листах
написати не можна, щоб з'єднати у кількох годинах
зустрічі роз'єднане ронами й віддалю життя їх обох.

Привезла дарунки сестрі. У великій валізі вмі-
стила все, що тільки могло вміститися. Речі, які вида-
валися їй найкращими, найпотрібнішими. І несе, ні,
воліче ту важку валізу. А може це не валіза така
важна, може це вона, Ганна, вибилася із сил...

І ось вона віч-на-віч із сестрою. Чи це Ганнині
очі такі втомлені, що вона ледве її пізнає? Що вони
довгі роки не бачили одна одної — правда, але, щоб
сестра так змінилася?

— Ні, ні — картає себе миттю Ганна. — Чого це я
дивуюся? Не тільки рони, але й життя змінюють люди-
ну. Чому це я дивуюся, що недостатки, турботи і
страх, який тут ніколи не покидає людини, постарює
її?

Залишила Ганна сестру молодим дівчам. А зустрі-
чає сиву жінку з поораним обличчям. У вбогенькій
сукенчині. Та ж Ганна прислала їй, з чужини добру
одену. Ах, правда, — ту кращу одену, з посилок, тре-

ба не раз продати, щоб був гріш на домашні потреби...

А сестрина голова вже в Ганни на грудях, вже руки оплітають Ганнину шию, вже звучить крізь сльози рідний голос:

— А ти, моя сестричко, не змінилася. Такою, як тебе бачила востаннє — ти залишилася. — Вірити, чи не вірити? — б'ються Ганнині думки. Їй теж прибуло років, тільки, мабуть, легші вони були за сестрині...

І, щоб не піддатися розжаленості, Ганна, приховуючи сльози зворушення, каже: — Ми ще поговоримо про все, сестричко. У нас ще буде час на сердечну розмову. Тепер поглянь на дрібнички, що їх тобі на спомин привезла.

Виймає з валізки відрізи матеріялів, якісь хустки, светери, те все, що з любов'ю для сестри приготувала. На самому дні знаходить щось, загорнене в шматок звичайного газетного паперу. Ніяковіє. — Вибачай, сестричко, в поспіху готувалася до дороги, мабуть доброго паперу забрало...

Та сестра швиденько хватає листок задрукованого паперу, шепоче: — Не перевіряли, не забрали тобі його, переочили?

На сенунду — Ганнині очі здивовані. Це ж шматок газети, української, про який вона навіть не думала. А сестра вже згортає його ніжно, ховає на грудях: — Пізніше перечитаю. Сестричко, я стільки років не бачила вільного рідного слова... Ти може не розумієш, я згодом поясню...

Ганна вже не в силі здержати сліз. Вони падають на сестрину руку, ту, що заховала кляпчик паперу з українським словом з чужого, але вільного світу.

І це не Ганна, яка хотіла бути бадьорою, а її сестра, каже: "Не треба сумувати. Не можна втрачати надії".

— Мабуть, ванке життя гартує — думає Ганна. І довго дивиться у сестрині очі, в яких є ясність.

ДЕНЬ БАТЬКА

П'ятнадцятого червня вся Америка, як довга і широка, а в ній сотні тисяч українських родин, обходять вже традиційний День Батька. З цієї нагоди незчисленні батьки одержать прерізні подарунки: від скромненьких, таких, як не завжди підібрана до батькового сману краватка, до коштовних і імпозантних, залежно від фінансових спроможностей родини, та й до щедрости тих, що дарують. На той день приготують для батька його улюблені страви й напої, може навіть у надмірній кількості, як тут часто буває. Постараються зробити батькові янусь милу несподіванку, щось, що йому особливо подобається, що приносить приємність і радість. Словом — батько буде в той день "королем", як це пропагують комерційні підприємства і разом з ними — родини.

Та, на нашу думку, День Батька, хоч і як урочисто відзначений раз у рік, має тільки символічне значення. Бо, правду кажучи, кожний день є "Днем Батька". Очевидно, в іншому значенні. Кожного дня американський батько — та й батьки в усьому світі — поспішає до праці, щоб утримувати свою родину. Часто він працює і на двох роботах, бо хоче дати своїй сім'ї може й більше як потрібно для звичайного прожитку... Зебезпечити хату усіма люксусами, послати дітей до шкіл, скласти трохи грошей у банку "на всяку потребу". Рідко хто оцінює це надмірне зусилля, бо така вже людська вдача, що чим більше дається — тим більше вимагається... Рідко хто призадумується над фантомом, що від американського батька вимагається дуже багато. Інколи так багато, що це підриває його здоров'я. Та його чоловіча гордість, а може над-

мірно розвинуте почуття обов'язку, — не дозволяють йому розчулюватися над собою. Приречений часто на надмірне зусилля, він радіє, що його родина має все, що забажає, а головне, — його діти матимуть вищу освіту, висоні становища і легше як його життя...

Я хотіла б вірити, що більшість дітей вміє це оцінити. Що важна праця, і то не обов'язково фізична, — бо на керівних становищах нервова напруга є куди гірша! — не береться дітьми, як тут кажуть, як щось їм наленне. Що є за неї глибона і щира, справжня вдячність і то не тільки в один день, День Батька, а всі ці роки. Що батько має належний йому авторитет і пошану. Що з ним рахуються. Що він є не тільки той, який придбає хліб і до хліба, але теж той, який своїм життєвим досвідом заслуговує на те, щоб його слухати.

Чи не здається вам, що теперішній батько буває часто аж надто скромний? Що він є не раз у тіні своїх доростаючих дітей, які багато дечого "знають краще від нього"? Може його тероризують "модерні часи", які перебільшують увагу молодости, мовляв, "старі вже своє віджили". Часи, у яких життєвий досвід, — безцінний здобуток прожитих років і гризот, — применшується?

Коли приходять сумніви, нагадується власне дитинство, молодість і батько, який вже не живе. Він учив "людських дітей". У тих часах деяні вчителі народних шкіл все ще послуговувалися так званою "тростиною" (що, зрештою, не бралось за зло, бо можна було тим патином просто бити об стіл, щоб привернути тишу і порядок в класі). На столі мого батька ніколи не було ніякої "тростини", проте у його класі завжди панувала тиша, "хоч маком сій". І ніколи не підносив голосу. Як це він осягав тану карність і дисципліну? Мабуть, своєю повагою, внутрішнім спокоєм, свідомістю, що подоброму краще виховується дітей.

Його поважали і то щиро, не облудно. Кожне слово, яке сказав, мало свою вартість і ціну. А говорив він мало. Зокрема до своєї доньки, єдиної, яка була. Нічого дивного: хто щоденно втомлював груди й горло наукою "людських дітей", не кидав слів на вітер.

Я дуже вдячна йому за те, що за масою зайвих слів, не загубився зміст виховання, яке він хотів дати своїй єдиній дитині. Ще більше вдячна йому за те, що виховання було суворе. Хоч його донька вчилася дуже добре, проте він не хвалився тим перед приятелями і знайомими. Не вмовляв у себе, і головне, в доростаючу, що вона "вийнятово талановита, краща за других дітей". Він знав, що робить. Він знав, що щойно життя викане вартість молоді людини. Тоді, коли молода людина мусить стати на власні ноги й доназати, чи здасть іспит життя, чи... може ні. Найкраще, що міг зробити для мене батько — це було те, що мене не розпещував. Бо, як же ж "пещена дитина" дала б собі згодом раду у жорстких воєнних часах, у важкому повоєнному скитанні і нелегких "нових часах", коли людина мусить про себе дбати без нічиєї допомоги?... "Пещена дитина" може б очікувала, що їй "багато належиться" від світу й людей. Може б, навіть була закурена, що життя, хоч і прекрасне, ніколи легким не буває. А так, завдяки батьківській мовчазній науці, знає, що тільки той доходить до мети, хто уповає на власні сили.

Навчив батько "мовчазним способом", бо не словами, але прикладом, дуже багато. Перелічити всього неможливо. Згадати б тільки про найважливіше: не говорити неправди і не обманювати. Не шукати "легкого хліба", бо він інколи означає людську кривду. Чесно й сумлінно платити всі борги. Кожний ремісник і робітник, який виконував працю для батька, відразу одержував належну заплату. "Це ж його труд, він з

цього живе", — казав батько. Він ніколи не заплямив сумління визиском.

Не признавав теж ані самохвальби ні самореклями; не прив'язував ваги до проминаючих почесей. "Коли я зробив щось добре, моє сумління дасть мені найкращу нагороду" — казав. "Коли ж я поступив зле, треба до цього признатися і направити".

Слова й діла батька ніколи не розходилися. Це зветься справедливістю, чесністю й шляхетним характером. Найвищими прикметами людини. З днем батька, з кожним днем, з кожним роком благослови нас, Господи, тут і на рідній землі батьками, яких сердечно поважаємо за їхнього життя і з пошаною згадуємо, коли відійдуть від нас...

ГАЛУЗКА БІЛОЇ АНАЦІЇ

Чи не щодня відсовує, відштовхує, відганяє від себе оті прикрі, сумні думки пані Марія. Відомо ж — найгірше розчулюватися над собою. Уболівати над тим, що прийшло і несила його повернути. Відомо ж, що коли людина зневіриться, яна тоді з неї користь?

Ціле життя вчителювала пані Марія. Там, вдома, в рідних селах, так би мовити — професійно. Тут тепер, в чужому місті із-за сердечного обов'язку, із-за потреби чи краще — бажання допомогти. В суботній школі, звичайно, раз на тиждень. Вже двадцять років минає, як за це діло взялася.

Не любить великих слів пані Марія. Коли працювати — то без патетики. Жартує не раз із себе: "Невелика філософія вчити тих, кого любиш". Власне, у цьому ключ до дитячих сердець. Розуміти, знайти спільну мову. Навчитися самому вибачливості. Навчитися найбільшій штуки — терпеливості. Ні, цього не пояснити словами. Вчити дітей — це знати і пам'ятати, що воно легко не приходить...

А все таки від якогось часу борюється із сумнівами. Бо ж ясно: тоді в рідних селах було інакше. Ті нолишні школярини були скромні, невибагливі, як пільне квіття. Зворушливі своєю дитячою простотою. Задивлені у свою вчительку як у найвищий авторитет, — снується усмішка на прив'ялих устах пані Марії — в тих часах, у тих обставинах не трудно було бути вчительці "авторитетом". Інакше тоді виростали діти. Іншими очима дивилися на старших. Зацікавити їх, захопити чимсь — не було так уже трудно.

А ось тепер інакше. За тих двадцять років стільки зайшло незвичайних змін, що як тут чимсь "зви-

чайним" дітей приманути? Що видумати-придумати, що сказати, щоб загорівся вогник інтересу в дитячих очах? Так, як колись...

Ба, навіть сумнів торгає: чи радо, з доброї волі приходять вони до тієї школи — в суботу? Колись школярки радісно прибігали. Тепер батьки привозять. Чи не ще один обов'язок — власне, заради батьків? Невідрадно від таного здогаду стає. Бо хотіла б, щоб діти прагнули школи. Так, як вона прагне навчити їх рідного слова...

Пустують тепер у школі більше, як колись. Старається не хвилюватися цим. Діти, як діти — камінчином сидіти не будуть. Трішки часами кольне, що не слухають лекцій. Неуважні, пильністю не грішать ніян.

Не треба, не можна брататися з песимізмом — завертає свої думки пані Марія. Навіть того інциденту з Лялею не треба драматизувати. А з Лялею було ось як. Чемна, слухняна дівчинка, добре вчиться. Та ось недавно перед цілою клясою запитала: "А навіщо нам вчитися української мови? Тут нею мало-хто говорить. Ще хіба тільки старомодні люди..."

Ой, ударило її тоді, як ножем, у груди! Але зберегла спокій. Всміхалася навіть. Пояснювала, доназувала, навіщо рідна мова потрібна. Все своє вчительське знання, увесь довголітній досвід, — та що там досвід! — увесь свій розум і все серце у ту відповідь вклала. Але чи переконала Лялю? Чи переконала решту дітей?...

Ще б і про це не думала, коли б недавно — так, випадком — почула — ні, не до неї це говорилося, а так загально. Одна молода мати сказала, що у школі придалися б... молоді вчительки. Слушно. Зовсім слушно. Та молода мати додала: "Бо діти не люблять дивитися на старі обличчя. Їм імпонує молодість".

Пригадала свій вік пані Марія. Ні, крий Боже, щоб на цю молоду маму образилася. Тільки довго-довго

важила свої думки — і на кінець прийняла рішення: Відійде. Ще повчить до кінця шкільного року, а по вакаціях — вже не піде туди. Перемогли таки сумніви, або хто знає — гірна правда, якої не мала відваги собі сказати?

У червневий день ішла до "своїї" школи. "Це вже останній раз, — подумала. — По вакаціях моє місце займе хтось інший".

І нагло звіднілась ударила хвиля довгоздержуваної розналености. Спомином злинула. Тоді, давно, в сільській школі, замаювали школярини в класі образи, стіни, вікна. В'язанками зелене гілля і зілля приносили. Усюди було повно того розпахненого квіття. Забіліли вузькими нитицями вітти акації. Немов закінчення пісні римоване — акації-вакації... Що таке було у тих струнко сплетених грознях білявого квіття, що забути його не годен? Все ще їх має перед очима. Все ще чує солодний запах, а це було давно, мій Боже, як давно...

Задумана, ніби вже тут відсутня, у класу ввійшла. Очі навіть замислилися, бо піднесла їх щойно, коли дівча перед нею стало. Ніхто інший, як Ляля. З нитцею у руках. Аж здивувалася на мить. Невже ж? Та дівча вже проназувало, як дбайливо завчену лекцію, дитячим схвилюванням: "В імені цілої класи дуже дякуємо, а танож перепрошуємо"...

Ні, ні — не важливі слова! Важливі ті оченята, що дивляться на неї із теплістю. Важливе те звучання рідної мови, якої їх вчила. Важливе те, що вони таки її по-своєму люблять, по-своєму цінують ту рідну школу...

"І як я могла сумніватися? — вибухнула радістю думка. — І як би я могла їх понинути?" — скартала себе по-вчительськи. Усмішною заясніли уста. Ніби відмолодніла вмить. Аджеж вона потрібна — чи не так?

Попри щирі дитячі оченята, попри ясні й темні голівки зір звернувся до вчительського стола. На ньому білили нитиці анації. Пахло рідним. Щезли темні думи, як щезають томлячі сонні марива, коли у вікно гляне соняшна надія.

“По ванаціях знову буду з ними”, — солодко зашепотів нечутний голос...

ІСПИТ ЗРІЛОСТІ

Тоді звали його матурою. День матури був для тих, що цей іспит зрілості складали, найважливішим днем у їхньому тодішньому житті. Це були, — як тоді назвали, — “двері в світ”. Широкий світ, який з-поза шкільних мурів, в яких тоді панувала сувора дисципліна, видавався дуже привабливий. Який він був насправді, абітурієнти не знали. Може декому приходило на думку, що великого добра й радости у цьому світі не так то й багато, — це були роки світової кризи, безробіття, — та більшість молодих людей про те не думала. Головним було те, що вже не треба буде більше наполегливо вчитися; головним було те, що не треба буде більше боятися “двійки”; не треба буде рецитувати з пам’яті про Цезаря, що здобув Галію, поділену на три частини; не треба буде у німецькій мові розв’язувати проблем Фавста, і можна буде з приємністю кинути в нут усі логаритми з їхніми третіми коренями! Що вже нарешті буде свобода-воля: дівчина піде без опіки вчительок на перший справжній бал, а юнак відважно й відверто закурить першу цигарку в присутності старших, батьків, вчителів.

Які прекрасні і водночас наївні були ці молодечі мрії! Коли їх згадувати, згадуючи той незабутній матуральний день у перших днях червня, появляється мелянхолійна усмішка. Що я б дала, щоб ще раз пережити колишні шкільні “турботи” разом з Цезарем, Фавстом і навіть з нелюбленими логаритмами! Які вони були легкі у порівнянні з усіма життєвими труднощами, які стрінулись у вимріяному широкому світі, у дозрілому житті... І може б я не згадувала матураль-

ного дня, який тоді видавався рішальним, а тепер є тільки ще одним спомином, коли б не жасміновий кущ. Він росте під нашою емігрантською хатою на нерідній землі і щорічно пригадує мені, що іспит зрілості не скінчився того червневого дня. Що у широкому світі ми постійно здаємо щораз то нові іспити. І вони нуди важчі від того дбайливого приготованого матурального іспиту.

Коли ми його складали, в інститутському саду у Перемишлі п'янно пахли чудові жасмінові кущі. І хоч зривати віття з кущів було заборонено, для абітурієнтів робили виняток. Адже вони були тоді "героїями дня". Їм дарували квіти, засипували ґратуляціями, побажаннями, поцілунками. Усі раділи щастям, їхнім успіхом. Пощастило мені тоді дістати найкращий жасміновий букет у житті. І з цим букетом, символічно, я пішла у життя. Це значить — з вірою у красу, доброту, шляхетність, розуміння, альтруїзм, — усім, що впоювали у нас у добрій школі...

Нічия вина, що ніжні пелюстки жасминового квіття осипалися разом з ілюзіями. У школі не вчили, що життя є тверде, і що в ньому багато прикрого, несправедливого, жорстокого. Добре, що не вчили: людина мусить починати життєвий шлях із ясністю в душі, з ідеалізмом. Не попередили також, що "іспити зрілості" тривають так довго, як людина живе.

І ось ми їх здаємо щоденно. Теперішні батьки здають раз-у-раз іспит перед своїми славними дітьми. Іспит любови, розуміння й посвяти приходить природно. Та інші "іспити" є нуди важчі. От, переконати dorостаючих синів і дочок, що батьківський авторитет у теперішніх часах не є старомодною вигадкою, але вічно актуальним законом, без якого родина не є справжньою родиною. Що без допомоги життєвого досвіду батьків, життя молодих зовсім не буде таке рожеве, як їм тепер здається. І ще трудніший іспит:

доказати доростаючим дітям, що збереження українського "я" у дії, а при тому в мові — це теж не перестарілий погляд! Це пенуча konieczність самозбереження, зокрема тепер, коли на рідних землях йде наступ на знищення української тотожності. Зокрема тепер, коли в цілому світі навіть найбільше відсталі народи добиваються своїх національних прав. Це дуже важливий іспит, і дай Господи сили тим батькам, які його повсякденно здають!

Ті, що не мають дітей, здають постійно іспит із своєї праці для української справи. Він теж нелегкий. Декілька розчарувань у праці на народній ниві, і людина каже собі: "моя хата скраю, хай роблять інші, як хочуть". І катастрофічно зменшується число тих, яких праця дає реальні висліди. Одні відходять у вічність, другі відсуваються від всякої відповідальності. Ех, яким легким був матуральний іспит у порівнянні з вищезгаданим!

Усі, що працюють для прожитку, а ми, українці, вне відомі з того у світі, що є обов'язковими, солідними, високоякісними працівниками, — теж щоденно "здають іспит" перед своїми зверхниками із свого вміння, досвіду, витривалості. Як вне нераз згадувала, догодити зверхникам не легко. Чомусь вне так є, що чим більше людина зі себе дає, тим більше від неї вимагають... Зокрема, коли на праці немає так званої "протекції", тобто незаслуженого фаворизування, бо, скажімо собі відверто, на жаль, часто не важно, що людина знає, але кого знає із зверхників... І доводиться щоденно доказувати, що людина-працівник вповні заслуговує своїм вкладом праці на ту платню, яку їй дають. Щоб прожити, людина платить великим зусиллям і здоров'ям. Та ще й дякує Богові, що має працю, бо про працю тепер дуже важно.

Ні, іспит зрілості не закінчився того червневого дня. Він був тільки першим у складному житті, яке

на нас ченало. Щасливі ті, яким щоденні іспити вдаються успішно! А для тих, яким вони приходять сутужно, є потіха: кожна невдача загартовує. По кожному невдалому іспиті людина мусить собі сказати: вчуся із своїх помилок, другим разом зроблю це краще. І напевно вдруге цієї самої помилки свідомо не повторить.

Біліє, пахне, чарує жасмінове квіття. Нагадує мрійливий день, коли невідомий світ видавався такий привабливий, а життя таке обіцяюче. Добре, що був такий день. Він асоціюється із корінням жасмінового куща: вітки можна зірвати, та коріння залишається і щорону відростає. І дає силу зеленіти й цвісти кущеві. Хай нам усім наша колишня молодість дає силу здавати щоденні іспити життя!

БЕНКЕТ

Це модне тепер слово і бенкетів у нас багато. Та це був дуже особливий бенкет. Маю охоту назвати його "пир", бо цей вислів чула колись в дитинстві.

Гості прибули незпрошені. Не хвилюйтеся, дорогі читачки, я теж знаю, що це значить, коли до вас несподівано прибудуть гості, а ви зовсім неприготовані! Та це були вийняткові гості. Я не мусіла їздити на закупи, мучитися годинами біля печі, а відтан мити гору тарілок. Мої несподівані гості прилетіли й відлетіли дуже швидко, залишаючи ясну радість.

Уявіть собі: соняшний літній ранок в індустріальному місті. Один із рідкісних тепер ранків, коли не віє дошкульний вітер, ані не мучить прикра волога духота. Ранок погідний, як молодеча мрія. А я вже так стужилася за дрібною золотою радістю! Бо, йдучи щоранку до роботи, ніколи не відомо, що там ченає: чи насуплений "бос" з в'дливими зауваженнями, чи неврастенічний "шапер", що прийшов зранку виладувати свої непські гумори. Не знаю, як буває в інших місцях праці, але в комерційному світі погідна атмосфера є рідкісним явищем. Тож я до болю прагну бодай крихітки чогось гарного, доброго, милого, що підбадьорило б на душі. І раптом, крізь залите сонцем вікно чую голосний радісний гомін птахів. Відомо, що вранці птахи щебечуть, вітаючи новий день, але такого інтенсивного, розрадуваного щебетання ще не чула. Що за причина? Виглядаю крізь вікно. А це на вишенці зібралася чимала кумпанія крилатих гостей!

Вишенька, з браку місця росте за будиночком, яний шумно зветься "гаранем", хоч заїхати до нього навіть малим авто неможливо. Посадила її Мати,

щоб росло щось, що нагадує Дім, той за морем. Правду кажучи, вишенька не є така, як ми запам'ятали здому. Коли у нас вишні дозріли, ягоди мали прекрасний багряний вишневий кольор, аромат і були дуже смачні. Пригадуєте, як робили з них вишняк? Сушили їх теж на узвар. А деревце, що росте за гаражем, родить квасні ягоди, які, навіть дозрівши, не є вишневого кольору і є дуже квасні. Сирими можна їх їсти, коли хтось любить смак оцту. Вареники з них нікудишні, бо навіть додавши багато цукру, дістається оскому. Єдине до чого вони пригодні — це до заварювання у слоїках на так звані "паї". Деякі американці це роблять, нарікаючи, що треба додавати більше цукру, як ягід. Звуть їх "савер чері", і на ринку вони багато дешевші як солодкі черешні. У нашому селі звали цей рід "вишень" чомусь "шпанками".

Проте, моя вишенька має одну добру прикмету: коли навесну вона зацвіте, виглядає назково! Білі квіття, мов молодеча романтика, нагадує наші квітучі сади. Є щось небуденне, неповторне, у гілках заманих білою красою. І тоді я радію, уявляючи собі, що весна прийшла в гості.

Того ранку, почувши пташиний концерт, побачила на вишенці гурму птахів. Це не були ні горобці, ні робіни, яких тут багато. Я не морочила собі голови, щоб дізнатися, що це за птахи. Головне, що вони співали, ласуючи ще недозрілі ягоди. Не було сумніву, що ягоди, які щойно як у нас казали — починали "паленіти", дуже їм смакували! Вони заїдали їх чистенько, не кидаючи вниз так званих ністочок. Деякі, видно мами або батьки, несли в дзьобинах нудись ягідку, певно для пташат у гніздах. Це теж гарний жест, що пам'ятали про своїх дітей.

Такий бенкет дуже мені сподобався. Не було довгих промов, не було ніяких збірок. Не було критики, що янась страва недобра, що один наклав на тарілку

забагато, а другому не вистачило. Не було нельнерів, які або зволінають з подаванням вже вихололих страв, або приносять все нараз, щоб позбутися. Не було брязноту тарілок під час мистецького виступу співака чи рецитатора. Не було напруженої атмосфери. Була краса ранку у золоті сонця і невимушений, спонтанний концерт! — Оце штука — всміхнулася, — водночас бенкетувати й співати! Людина того не втне!

Мої крилаті гості мали добрі манери, не були захланні. Поїли трохи ягід з вершка і, співаючи, відлетіли. Може цей спів у пташиній мові означав "дякуємо?" Та навіть, якщо це не була б подяка, я все таки була дуже розрадована. Це були дуже милі, невибагливі, гості, які "ґратісово" дарували мені ранній концерт. Я чекала на них ще кілька наступних ранків, та вже не прилетіли. Чи вирішили, що решта ягід належать мені? Щоб засушити їх на узвар на зиму?

Надходять вакації. Бажаю нашим читачам і пташиних концертів, і багато інших милих подій, які приносять літо й дозвілля. Бажаю золотої радості, якої так мало у буднях. Бажаю того погідного настрою, який принесли птахи, що бенкетували на вишенці, коли світ став знов привабливий, а в життя вплелася золотиста нитка відради.

ЧЕРЕШНІ

Проходила по базарі і побачила перші черешні. Зупинилася. Черешні прикували мої очі своїм виглядом — були дуже великі, темнобагряні, свіжі. Пізнати було, що спеціально плекані.

Мигнула думна: коли в нас, вдома, доспівали черешні, це був початок справжнього літа. Думки пішли туди, додому...

Побачила в уяві бабунин черешневий сад. Дерев — черешні високі-високі, мов дуби кріслаті. Мабуть багато їм років. Та ягоди родять щедро-щедро. Пишні корони аж багряніють від них. Ах, як тоді кортіло поласувати ними, та дарма. Щоб нарвати ягід, треба було мати високу драбину, вилізти туди, де починалися гілки, а відтак треба було відваги й акробатичної зручності видряпатися там, де було найбільше ягід.

Хлопцям, що пасли корови, не доручали такого завдання, мовляв: молоде, ще впаде з черешні і буде біда. Зате не боявся лізти на найвище дерево дядько Хведір, колишній Усусус, статочний, завжди спокійний і усміхнений господар.

Признаюсь, що стоячи під деревом, я тремтіла з остраху, щоб дядько, борони Боже, не впав. А він спокійно, по-господарськи, рвав ягоди. Спеціальним гачком пригинав гілки, кидав черешні у кошик, зроблений з лина. Наповнивши кошик, злавив, зсипав ягоди до відра.

Щоб дитині не довжився час, кидав з вершечка гілочку з ягодами. Саме ці черешні, зірвані з гілочки, смакували найкраще! Тан і бачу ті закосичені багряними ягодами гілочки, що злітали вниз...

Нарвавши ягід, дядько ніс їх бабуні. Бабуня в білому очіпку, з-під якого висувалися космики сивого волосся, вже чекала. Вона якраз спекла хліб на жнива. У нагріту піч насипала черешені, щоб там висохли на узвар, який звали в селі "сушеня".

Та не всі черешні бабуня сушила. Значну частину залишала і ножний в хаті міг їсти досхочу, ще й сусідам роздавала. А наступного дня знов топила у хлібній печі і розчиняла тісто на пироги.

Бабуні навіть не приходило на гадку виймати з ножної черешеньки кісточку, як це ми тепер робимо. Де ж бо в неї був час на те! Пекла пироги великі, господарські, повні ягід. Нільна таких пирогів вистачило, щоб насититися, бо їли їх, мачаючи в сметану.

Не було тоді страху, що якась кісточка може пасти у сліпу кишку, викликати її запалення, яке нінчається операцією. Дивне, що на селі янось ніхто не хворів на таку хворобу.

Янже ж пахли ті бабунині пироги! Пахли свіжістю, сонцем, літом. Бабуня загортала їх у велику скатерть, витнану з ниток, які пряла на нуделі. Клала їх на скриню, яка заступала в сільській хаті стіл. Ця скриня — це було бабунине придане. Багато дечого бачила та стара скриня, окружена з двох бонів важкими, масивними лавами... А над лавами під самою стелею, ряд святих образів. Божна Мати, Ісус Христос, святий Минолай, свята Параскевія, свята Катерина...

Все те стануло перед очима, коли дивилася на перші черешні. Із задуми збудив голос продавця: "Скільки фунтів вам зважити"?

Глипнула на картку з ціною — один фунт доляра і тридцять дев'ять центів. Нівроку, дорогі! Це тому, що привезені з іншого стейту, тому, що перші. Незабаром будуть вони дешевші, хоч може не такі пишні.

— Дайте один фунт — сягнула по гроші. Принесла до хати, порахувала ягідни. Було їх сорок. Скошту-

вала одну. Смачна, сочиста, та ніби не пахне... А там-ті вдома пахли.

Що робити з цим дорогим крамом? Хіба на спомин бабуні спенти кілька пиріжків. Тільки ністочни з ягід вийму, бо тепер вже не ті часи, що колись були. Тобто, я вже не те дитинча, яке дивилося, як черешнева гілка летить вниз просто в руки...

ЛІТО НАСТАЛО...

(Вельмишановній Пані Редактор Стефанії Бубнюк
присвячую)

Чим даліше відходять роки дитинства, тим ближче приходять думки про нього. І коли в лагідний, соняшний ранок вийдете на поріг хати, причується вам дитячий голосок:

Літо настало, радісне літо,
Пахучим цвітом вкрилося жито,
А поміж житом сині блаватни,
І ман червоний. На межах братни...

Чи це не ваш власний голос з тих далених, присипаних попелом літ, часів? Віршик із дитячого журнальчика, віршик, якого ви ніколи не вивчали на пам'ять та він сам у вашій дитячій пам'яті вписався? Який він нехитрий, несконплікований, простенький! Ніяка велика поезія — звичайний віршик. То чому ж враз бачите те все, про що він розкажує?

... Літо... правда, яке тепле, погідне, соняшне?... А цвітучі жита — ви ще пам'ятаєте, як у нас на полях цвіли жита? Зелено-сріблясті стебелини. Так, чомусь сріблясті. А колоски вузькі, а на колосках гей би жовтаві пилінки. Отані тендітні, майже незаметні, та коли стати на межі і дивитися на ниви, тоді відразу видно, відразу відчувається, що ціла нива, і всі ниви довкруги цвітуть житами!

Ех, піти б ще раз стежною поміж нивами, піти б межею, і глянути як цвітуть рідні поля. Ті колишні — з часів дитинства.

Ні, ні — не треба ностальгії! Дитинство — це була радість. Літо — це була радість. Змахніть з очей хмаринку туги. Гляньте — бачите мани в житі червоніють. Правда, які вони чудові ці пільні, червоні мани з нив? Нарвіть бунет. Принесіть мамі. А мама всі-

хнеться: — “дякую, дитино”. І поставить їх у склянці на столі. Як приємно було б, щоб хтось тепер поставив на вашому столі букет червоних манів у склянці. Таних, як вдома колись...

Тоді, коли ви зривали мани між житами, ви ще не знали, що вони так скоро перецвітають, що так скоро з них осипаються пелюстки. Це ж було дитинство, а в дитинстві все видається прекрасним і незмінним. І незмінно радісним. Бож дитинство — це радість з малих, дрібних речей. Таку радість життя дарує тільки раз: тоді, коли ви його ще не знаєте. Але добре, що вона є, бо її промінчики залишаються у вас поки живете. А це багато значить.

Чуєте безжурний сміх? Це ваш власний. Так сміялися ви, коли вам пощастило сплести вінок з блаватнів. Із синіх волошок. Ще пам'ятаєте, як ви зривали їх серед жита, сідали на клаптику конюшини — “орішини”, — а вона пахла, пахла медом, і плели той вінок? А як поклали його на голову, здавалось вам, що ви янась польова царівна. Ех, не багато тоді треба було до щастя!

... Снажіть, щоб дали ви тепер, щоб ще раз відчувти таке ясне вдовolenня, таку життєрадісність, як тоді, коли пишалися звичайним віночком із пільних волошок? Щоб ще раз посидіти там, де медяно дихає орішина — біла конюшинка, відчувати поцілунки сонця на плечах, дивитися на бджілку, що припала до квітки, і не думати про ніякі важливі справи, не знати, що таке турботи. Не знати, що є смуток, біль розчарування.

Ах, той дитячий віршик, що прибунався з далекого дому, з далених піль дитинства! Стоїть перед вами, мов дзеркало минулого.

В саді півонія пишна зацвіла,
В невинній шаті лелія біла
І дика рожна обняла сади,
Й тихі з жасміном веде наради...

Вже давнє літо трішки ближче вас. Ось, у вашому городчину біля хати саме і вони цвітуть — оті пишні білі, рожеві півонії. Занурити б обличчя у розпахнену квітку, щоб цей ніжний аромат зберігся на весь день, на всеньке літо! А жасміни — мій Боже, чи є кращий кущ від засмінового? Оп'яніти можна, коли під вікном жасмін вітає літо! Оп'яніти від самої думки, що колись, у молодості хтось дарував букет, дарував з любови, а вам здавалося, що пів світу вам подаровано! Ех, молодосте буйна, що п'янила, мов жасмінове квіття! І, як жасмінове квіття, короткотривала.

... Все, що гарне — триває коротко — відповідає думка. Вона, ця думка, вже теперішня. Це вже життєвий досвід. Той, що знає гіркість, жаль, розчарування, невдачі. Бачите, по паркані в'ються гілки дикої рожі. Манить зірвати квітку, та знаєте — у рожі колючки. Такі, як у житті. Немає справжніх рож без колючок. А як є — то вони штучні. Хіба ви б хотіли не справжнє, але штучне життя?...

Не треба думати про колючки. Хто їх лякається — ніколи не досягне прекрасного. Колючка зарисує задраснення, зате у руці зостанеться чудова, запашна, чарівна квітна.

Не питайте на як довго. Від піль, де цвіли жита, до нинішнього дня, коли так само світить сонце, як тоді, пройшов довгий час. Було розмаїто, була радість і був смуток. Так як у житті. Інакше бути не може.

Але сонце знову світить, і літо знову прийшло. Всміхніться. Не думайте про те, що було лихе. Подумайте, щоб зробити щось, щоб принесло радість і тим, яких любите і вам самим. Так, подумайте і про себе. Покиньте на часок працю. Поїдьте туди, де побачите поле, трави, сонце і небо.

Це ані не егоїзм, ані не втеча від життя. Це життя. Його не можна пройти без тепла. А тепло — це літо. Літо настало...

МОЛОДА БАРАБОЛЬКА

В околицях, де я виростала, не вживали назви “картопля”. Назали “бараболя”, а коли ходило про молоду картоплю, Мати звала її здрібно “бараболькою”.

Першу молоду бараболю випорпували з-під кущів зараз по святі св. Петра і Павла. Цей рід ранньої картоплі звали “американкою”. Випорпували її обережно дерев'яною ложкою, чи “копистою”, щоб не пошкодити корінців і менших картоплин, які ще не встигли вирости. Діти залюбки приглядалися, смакуючи заздалегідь в уяві молоденьку бараболю, зварену з цибулинням, пахучим кропом, политу маслом, подану з квасним молоком, таким густим, що “можна було кроїти ножем”, як тоді казали. Нічого дивного: стара картопля, яку держали в “ямах” — на селі рідко хто мав пивницю — вже була зовсім “зросла”, тобто покритися високими паростками, не мала вже смаку. А молода бараболька не тільки була пресмачна, вона ще й пахла! Пахла літом, сонцем, зеленню...

Молоду бараболю не “обдирали з лушпин”, як стару, тільки делікатно усували тонкий рожевий наскінок. У тих часах молода, свіжа бараболька вважалася своєрідним присмаком.

Гай, гай, така буденна річ, як звичайна картопля, а ось думки пронизує янесь особливе тепло. Чи це теплота Маминих рук, які варили й подавали цю їжу? Чи може це теплота ронів дитинства, коли світ видавався таний прекрасний? Чи може це теплота людей, яким не треба було багато, щоб почуватися вдоволеними?...

Пробую знайти якусь схожість проминулих років з теперішніми... Схожості нема. Тут, дослівно в кожній порі року, можна купити свіжу, молоду картоплю. Тільки як я б її не варила, вона вже не смакує як та в дитинстві на селі. Мабуть надто добре ми тут харчуємося й надто вибагливі стали. До того ж багато людей зовсім не їсть картоплі, бо, мовляв, "від неї людина прибуває на вазі". Дивне. Багато з нас виросло між людьми, які їли картоплю день-у-день, і ніяк від неї не товстіли.

Пригадався смак ще однієї картоплі з часів молодости. Була війна, німецька окупація, злиденні харчові картки. Була тоді у Львові. Одержала місячний приділ хліба — аж цілі дві хлібини. Знала смак того хліба — навіть голодній людині важно було його їсти. Понесла хліб на славетні львівські "Кранедани", продала за двадцять марок і за ці гроші купила кілограм молоді картоплі, ще й головку салати.

У пані, в якої винаймала кімнату без доступу до кухні, випросила дозволу зварити картоплю на її печі (паливо було тоді на вагу золота), позичила дрібну солі й ложку оцту до салати. Про масло чи навіть маргарину не було й мови. Запросила на цей "пир" товаришку, таку ж голодну, як і я. Дуже нам смакувала ця пісна картопля...

Пішла недавно на базар, купила всього п'ять фунтів молоді картоплі, ще дещо з харчів, і мішок, в якому несла ці продукти, почав мені тяжіти. Стало досадно: невже ж я забула?...

Ні, не забула, завжди пам'ятатиму тягар старого наплечника, в якому двигала із стрімких тирольських гір картоплю. Бо на воднистій таборовій "зупі" та гірному плинові, який шумно звався "навою", трудно було винити. Брала трохи сахарини й цигарок і йшла вимінювати їх на картоплю. Задихувалася на стрімких гірських стежках вгору, терпла зі страху над зрадлив-

вими проваллями, обливалася потом. Та все це було дрібницею в порівнянні з болючою непевністю, чи захочуть тирольські бавери продати трохи картоплі, чи відженуть від дверей як зайду — жебрана, як бездомну собаку, що просить про трохи їжі.

Яка ж була радість, коли наплечник наповнявся дорогоцінною картоплею! Дарма, що згиналася під його тягарем — була ж виснажена недоїданням, — дарма, що сходячи з гір, наплечник немов штовхав мене у провалля, дарма, що плечі покривалися синяками й довго потім боліли. Була картопля, було чим заспокоїти голод.

Зварю куплену нині на базарі картоплю, як варила її колись покійна Мати. Є до неї масло, є шматок курятини, а до салати можу додати ложку сметани. Смачна буде вечеря, тільки тепер зовсім самотня. Бо тут тепер ніхто не голодний, як це було у воєнних та післявоєнних таборових часах. І за це треба дякувати Господеві.

ВАКАЦІЇ НАТИ

З Натою ми знайомі вже довгі роки. Тож зустрівши цю милу, сердечну, погідну паню, я зраділа. Цим разом на її гарному обличчі малювалася тінь втоми. — Я вже нетерпеливо очікую вакацій — сказала вона.

— Мабуть ми всі прагнемо відпочинку, зокрема літньою порою. Куди ж вибираєтеся цього року на вакаційну відпустку?

— Ви б і не вгадали! Минулими роками ми з чоловіком і дітьми багато подорожували. Це було і добре, і потрібно. Подорожуючи, людина бачить щось нове, незнане, цікаве, навіть небуденне. Пізнає довкілля, учиться. Враження з подорожей застаються надовго в пам'яті, дають своєрідний підйом духа. Та цього року ми вирішили спробувати щось інше.

— Чи не вибираєтеся на українську відпочинкову оселю, які у нас на щастя, є, і то гарні. Там завжди можна зустріти приятелів і знайомих, весело розважитися, провести час у рідній атмосфері. Крім цього, українські відпочинкові оселі дають знамениту нагоду для зустрічей з нашими мистцями. Почуєте там наших співаків і музиків, побачите твори наших мистців, словом — збагатите душу.

— О, так — підтвердила Ната, — наші відпочинкові оселі, це благодать, з якої варто скористати. Вони приємні і для самотніх людей, і для родин з дітьми. Наш син і доня любили їх зокрема тому, що там знаходили молодецьке товариство. А ми були з цього дуже раді, бо перебування в українському середовищі дуже важливе у вихованні дітей. Та, як знаєте, наші діти вже одружені, і переводитимуть вакації по своїй

уподобі. А ми з чоловіком вирішили, на зміну, перевести їх по-своєму.

— Чи, бува, не задумали влаштувати щось в роді "медового місяця"? — зажартувала я.

— Майже так — засміялася Ната, — хоч у дещо іншій формі, як молодята. Бачите, ми всі живемо тепер у постійному напруженні. Ми перевантажені надміром прерізних зайнять.

Над нами тяжить постійний нездоровий поспіх. А це відбивається на нервовій системі, на психіці людини. Людина стає перевразливлена. Інколи, будь яна дрібничка починає затроювати їй життя. Часто дошнулює їй смуток, ба навіть огірчення. Чи тоді можна радіти життям?

— Так, теперішні часи й обставини, не є легкі, Нато.

— Тож людина мусить себе якось рятувати, якось собі допомогти. Треба бодай у ванаційний час відірватися від цього всього. Треба знайти лік, який підкріпив би. У нашому випадку це не було трудно. Ми з чоловіком дуже любимо природу, тож наш лік на нерви простий: вибираємося у країну зеленої тиші!

— Звучить привабливо. Де ж ця країна, Нато?

— Недалено. — Її очі розміялися. — Уявіть собі ліс, а в ньому хату, яку тут звуть "натедром". Хата влаштована скромно, але затишно, посвійськи. У ній є те, що потрібне, тільки нема... телефону і телевізора. Але так ми хочемо. Коли забাগнеться нам знати, що діється "в широкому світі" — малий радієвий апарат вповні вистачає. Коли ж заходить потреба потелефонувати, йдемо до телефону, що є при дорозі.

— Це я розумію, Нато. Коли вам на праці щохвилини дзвонить телефон, він так набридне, що хочеться мати від нього спокій.

— Власне, нам йдеться про нього — сказала гарна пані. — Спокій — це найкраща терапія для вичер-

паних нервів. Та не мертвий спокій пустелі, а відвічний мудрий спокій природи. Живучи у міських скупченнях, ми від неї, природи, відірвалися. І це нас послаблює. А там, у країні зеленої тиші, ми знову наближимося до неї. Уявіть собі, прокидаєтеся вранці зі здорового сну, а за вікнами вже співають птахи. На солоджуєтеся часом цим раннім концертом, а тут уже кورتить вийти надвір, привітати новий день. Вибігаєте у легкій суненці з хати, а вас вітають лісові пахощі! Усе кругом пахне: трави, дерева, зілля. Пахнуть, здається, навіть ранні роси. Вони такі свіжі та чисті, як колись вдома, в дитинстві. Снідаєте черевиком, біжите босоніж до малого городчика. А в ньому поруч себе золотяться зірки чорнобривців і зеленіють стебелини молодого цибульки. І фіолетні лісові дзвіночки вже зацвіли на беріжку. А з-над верхів'я дерев сміється раннє сонце. І вам враз стає так радісно, так бадьоро на серці. "Доброго ранку, сонечко, і ви дерева, і ви квіти і трави!" — кличете. — Як тут гарно, як мені добре! — З хати долітає запах свіжої нави. Ви знаєте, як вона сманує вранці у лісному затишші?

— Знаю. Так, як колись в молодості на вакаціях вдома... — Купаєтеся у соняшному золоті, теплі. Кожний м'яз, кожний нерв — відпружується. Ніщо вас не турбує. Тільки за часок дбайливий чоловік закликає: "Не загни занадто на сонці! Ходімо над ставок!" А вода у ставку, хоч припливає з джерельця, вже, нагрілася. Така вона свіжа, прозора. Відбиваються у ній зелені верхів'я, і вона, наче, теж зелена. А коли налюбується нею вдосталь, закортить піти на прохід у ліс. Огорне вас пахуча тінь, прохолода. На поляні промигне зайчик, і від цієї зустрічі стане янось дитяче-радісно. Вивірка глипне пукнатими очима, певно хотіла б дістати від вас горішка. Як присвоїться, буде прибігати під поріг. А увечорі побачите зорі, яких не бачили стільни років у закуреному місті. "Великий віз" миго-

тітиме так ясно, як романтична мрія про прекрасне. Здалену прониже тишу свист вечірнього поїзду. Наче таємний поклик у мандрівку за щастям... І дихатиме вечірніми пахощами лісу, землі, природи. І знов огорне вас мудрий спокій, крізь призму якого світ і люди стають кращими.

— Вірю. Та чи часом не закрадається скуна?

— До нас ні! Ми багато читаємо, вряди-годи нас відвідують приятелі — сусіди, часами їдемо глянути на околиці. Люди, які справді люблять природу, найкраще почуваються близько неї — у країні зеленої тиші...

Ната ніжно всміхнулася: Попробуйте!

З КНИГИ ЖИТТЯ

Жовтень 1971 рік

Літній день, ванаційна оселя. На камені біля річки жінка читає книжку.

І враз надходять троє. Ронів так біля двадцяти. Вигляд, одяг — гіппівські. Примощуються оподалік, закурюють, півголосом розмовляють. Не перешкоджають жінці, і вона далі читає свою книжку.

Згодом чути, як один із тих трьох каже до когось "гелло". Жінка підводить очі — стежкою над потоком надходить пан Влодко. Він ніби трішки здивований цим несподіваним привітанням, але також вітається й питає: "Що доброго біля вас, хлопці?" Один із них відказує, що на жаль, по-українськи не розуміє, вони — американці. Та другий перериває, напучи, що ті два не розуміють, але він укрінець і по-українськи говорить. Витирає рунавом камінь біля себе і запрошує пана Влодка сісти. Каже це таким голосом, як людина, яка прагне, щоб нею не знехтувати. Має щастя, бо пан Влодко любить молодь і, попри всі контроверсії, намагається тих молодих зрозуміти.

Їхні погляди схрещуються. Хлопець, що говорить по-українськи, босий і в драних штанцях. Але обличчя в нього чисте, очі ясні. І, тими ясними очима дивлячись на старшого пана, що в чистому вбранні та вищених черевинах, представляє своїх товаришів. І каже, що він називається Влодко.

Книжка, яку читає жінка, примикається. Бо якраз розкривається сторінка з книги життя. Два мужчини, того самого імені, тієї самої крові. Вчорашнє і нинішнє покоління. Щось їх єднає і щось розділює. Чис-

ті черевики — і не зовсім чисті босі ноги? Два світи, два світогляди?

Босий Влодно простягає гостеві зім'яту в кишені цигарку: "Закурите?"

Взутий Влодно ввічливо всміхається, дякує. Кане, що перестав курити ще в молодості, в часах, які були для нього важкі. Потім жартівливо, дипломатично: "Маріхуана?"

"Ні, — відказує босоногий, і дивиться прямо у вічі, як людина, що говорить правду. Ніяких наркотиків вони не приймають. А їхній гіппівський вигляд — тільки признака того, що вони не погоджуються з теперішнім ладом. Вони бунтуються проти суспільних законів і порядків, які вважають заскорузлими, несправедливими й просіяними матеріалізмом. Вони — тобто Влодно і його товариші — хочуть бути вільними людьми.

Старший Влодно слухає спокійно, не протестує, не обурюється. Не пританує, не заперечує. Кане: "Ножне молоде покоління проти чогось бунтується. Коли мені і моїм товаришам було стільки років, як тепер вам, ми також протестували проти несправедливості".

Очі босого хлопця пожвавляються. "То за ваших часів старше покоління теж вас не розуміло, критикувало? Чи поліція вас переслідувала так, як тепер нас?" І починає нарікати, що поліція часто зупиняє його товаришів на дорогах, переводить обшуки, поводить з ними неввічливо. "Отже таке, як тепер, вже було?" — хоче впевнитися.

"Це було трохи інакше, — відказує спокійно старший Влодно. — Тоді були зовсім інші обставини. Ми, українці, не мали своєї держави, а ті, що поневолювали нас, хотіли нас винищити. Поліція поневолювачів знущала над нами тому, що ми були українцями. Але такі справи вас хіба не цікавлять".

“О, ні, ми хочемо почути, як колись виглядав бунт молодих!” — запалюється босоногий хлопець.

Обличчям старшого Влодна пробігає усмішка. “Молоді завжди є ідеалістами, завжди змагають до добра, краси, правди. Молодь мого покоління хотіла, щоб наш нарід став господарем на своїй землі. Але слово “неволя” здається, для вас незрозуміле. Ви її не зазнали, тож не можете навіть собі уявити, що це таке”.

Перейшов з української мови на англійську, мабуть, на те, щоб зрозуміли його товариші Влодна. Бо вони теж зацікавилися розмовою. Задумано продовжував: “Коли ми були молоді, ми змагали до чогось більшого й важливішого, як свої особисті, вузькі справи. Ми почували себе частиною народу, а не відокремленою групою, якій на ім'я “молодь”.

“Ми противимося всяким війнам, ми — за мир!” — перебив йому запальчиво хлопець.

“Знаю про це — глянув на нього сивий пан, — і не збираюся вас переконувати в слушності чи неслухності ваших поглядів”.

Підвівся з каменя, струснув порошок з одягу.

“Не йдіть, прошу, ще не йдіть! — скрикнув якимсь по-дитячому босоногий Влодно. — З вами ж можна розмовляти, ви не погорджуєте нами, як деякі із старшого покоління. — Його очі блиснули. — Я українського роду, я хочу знати, якою була колись українська молодь”.

І пан Влодно заговорив про тих колишніх молодих людей. Про їхню рішеність у змаганні до волі. Про Українську Повстанську Армію та Українську Дивізію. Про ціну, яку платили вони за свої пориви. Ціну прекрасного молодого життя. Життя, яке було для тих хлопців так само приманливе, як є тепер для Влодна і його товаришів.

На камені над річкою падали думки, обважнілі контрастом поміж стремлінням до великого й шляхет-

ного і дрібним, себелюбним протестом гіппівських хлопчанів.

І піднявся з наменя босоногий молодий чоловік і глянув янось так дивно на свого старшого іменника. Рухнувся, немов би хотів обняти або потиснути його руку. Та не вчинив цього. Сназав тільки тихо: "Дякую вам".

Чи це він дякував за нову для нього сторінку з книги життя?...

ГОСПОДНІЙ ДЕНЬ

Вже від довшого часу пані Варна почувала себе перевтомленою. Це був особливий рід втоми: вона охоплює людину, яка постійно виконує ту саму одноманітну працю. Для пані Варки це було щоденне готування сніданку для дітей і чоловіка, звичайно в поспіху, бо їй самій теж треба було збиратися до праці. Цілий день виснажлива бюроова робота, від якої пригуплюються думки і болять очі. Потім поворот додому у завжди переповненому автобусі і зразу ж таке саме поспішне готування вечері. Відтак порядкування в хаті, незмінне прання, закупи харчів, хатні турботи, родинні обов'язки. Все те, що вона робила, було вже давно виполоскане з будь-якої емоційної свіжості. Дні проходили надто швидко і, затративши колір радості, нанизувалися на сіру нитку монотонії.

Пані Варку щораз частіше огортало знеохочення. Але не тому, що вона мала якісь претенсії до чоловіка чи дітей. Ні, попри дрібні, хвилові непорозуміння, які бувають в кожній сім'ї, вони були для неї добрі. По змозі вони їй допомагали в праці. Та ця щоденна дрібничкова метушня, з якої неможливо було виплутатися, почала їй щораз більше дошкуляти. Самого почуття сповнення обов'язків було замало для радості.

Інколи появлялися сумніви: чи життя справді таке гарне, як це колись змальовували її улюблені поети? Чи не загубилася його краса в юрбі вічно перевантажених, механічних дій? Годин, днів і місяців, в яких не було змоги над його суттю призадуматися.

І вона тихцем журилася, що її внутрішня рівновага починає захитуватися. Бо надто часто муляло її питання: де знайти оте щось, що робить життя цінним?

Тієї суботи вона була сама в хаті. Діти поїхали на літню оселю, чоловік вибрався на рибу. За звичкою проринулася перед сьомою ранку, та, глянувши на годинник, усвідомила, що сьогодні нема потреби поспішати. З дитячим вдоволенням занурила голову в подушку і ще раз заснула добрим, свіжим сном. Коли ж прокинулася вдруге — вказівки годинника наближались до дев'ятої. Усміхнулася на думку, що в цій порі вона вже звичайно на роботі. Сьогодні ж була вільна, могла провести день так, як їй забажалося б.

Вдяглася без поспіху, без поспіху випила свою улюблену каву. Нинула оком на приготований з вечора список орудок. "Це все може підондати", — усміхнулася поблажливо. І з почуттям полегші вийшла у свій малий городчик.

Відносно цього городу в неї були двоякі почуття: раз його любила, бо любила все, що росте і зеленіє, а то видавався він їй додатковим перевантаженням у її і так накопичених обов'язках.

Цього ранку у городі стояла тиша. Така тиша буває тільки раннами, заки місто розкотиться своїм драгуючо-гамірливим кругобігом. І ця ніжна тиша враз пригадала Варці щось давно призабуте: колишні вакації вдома.

Тоді вона, мала, наївна гімназисточка, починала свій день проходом по саду. Виходила легко вдягнута і сиділа черевини, щоб походити босими ногами по росяній траві. Любила приглядатися краплинам, що їх ще не випило сонце. Милувалася квітами, що розцвіли вночі.

І ще щось пригадалося їй: тоді, на вакаціях, вона так поспішала до саду, що іноді забувала проказати щоденну ранню молитву. І, пригадавши собі про це щойно тоді, коли похилилася над квітами, прилякала на траві і молилася. І дивно — їй тоді видавалося, що ця молитва серед зелені і квіття миліша Господеві

за ту, яку проназують у кімнатах... Це було дитяче розуміння, та в ньому крилася дрібна слухности. Адже Господь створив всю цю зелену, розмаяну, розквітлу кольорами красу. І після тієї молитви в саду їй ставало так добре, так спокійно, наче виразно почувала над собою Господню опіку.

Вона похилилася біля розквітлих піоній і, як колись, з дитячою вірою шептала молитву. Слова нитилися з ваговитим зрозумінням. Господь на небі знову був Отцем, в Його царство віриться, і в Нього проситься про милосердя, про спокій душі і про хліб насущний. І знов стало так легко, так спокійно, як тоді в дальньому дитинстві.

У тиші ранку ніби приплив далекі напів: "Слава Тобі, показавшому нам світ. Сей день, его же сотворив Господь"... І в лагідну мелодію нечутного співу вплелися власні думки. Про те, що кожний день життя є даром Божим. Що треба його цінувати, бо він, той день, ніколи не повертається. Що життя є нічим іншим, як невідомою сумою тих днів, вартість яких визначає вона сама, вона — Варна, що так часто заналамує їх непотрібними сумнівами.

— "Треба бути вдячною за все те, що маю, — подумала злегка засоромлена, як мала дівчинка. — А маю багато: маю здоров'я, маю добру родину, маю все, чого потрібно для життя".

Піднялась якась дивно бадьора, наче б прибуло їй сили. Наче б зрозуміла щось, чого досі не добавала. Захотілось жити, працювати, радіти можливою дрібничкою.

День провела, виконуючи звичайну працю, але вона вже їй не видавалася тягарем. Навпани, мугинала в найкращому настрої якусь пісеньку. Коли під вечір вернувся чоловік, зустріла його бадьорою усмішкою.

— Трапилося тобі щось особливо приємне? — спитав чоловік.

— Так, — відказала, — я дещо передумала і дещо стало мені ясне. — Це був такий гарний, літній день.

— Дай Боже, щоб їх було більше, — промовив чоловік у задумі.

ОСТАННІЙ ПОЇЗД ВІДІЙШОВ...

Ми поїхали по Міру на летовище. Вона вийшла з літака останньою, йдучи тією зрівноваженою ходою, по якій пізнається людей, що не переносять метушні і поспіху. Мірин брат привітав її усмішною: — Ось як скоро ти приїхала! За не цілу годину літак привіз тебе з Нью-Йорку додому. Бачиш, як вигідно жити в добі джетів?

Обличчя Міри не виявляло ентузіазму. — Літани вигідні тоді, коли добра погода, як, наприклад, сьогодні. Але коли сніговія, буря чи густа мр'яна, тоді справа вже не така проста. Минулої зими у сніговію ми просиділи вісім годин на летовищі, а це, як знаєш, страшенно вичерпує. Зокрема людина любить тишу, споній і хоче мати почуття певності.

— Ти все ще не можеш забути поїздів, якими любила їздити? — помартував брат. — Та тільки подумай: у сніговії поїзди теж спізнялися, і то на кілька годин!

— Але я була тоді завжди у вигідному, теплому вагоні, і це мене ніяк не хвилювало, — всміхнулася Міра. — Ти ж знаєш, що в дальшу дорогу я вибиралася завжди під ніч, маючи запевнене місце у спальному вагоні. І, повір, там мені спалося найкраще. Мене заколисував ритмічний стукіт коліс, який неначе промовляв: "Нічим не турбуйся, ти тут безпечна. Мрій у снах про те, що приємне і гарне".

— Ти ніколи не перестанеш бути романтичною, — зідхнув брат. — Але мрії — мріями, та скільки часу треба витратити, щоб заїхати з одного кінця Америки в другий? Інакше було в нашій вузкій батьківщині — Галичині. Там подорож поїздом мала ін-

ший характер, і для багатьох, як, наприклад, для тебе, Міро, була приємністю.

— Так, була, — промовила тихо Міра, — аж дони не відійшов останній поїзд.

В її очах відбився якийсь спомин, і я попросила, щоб вона поділилася ним зі мною.

— Це одна з воєнних історій, яких були тисячі, але які колишні снитальці, живучи тепер у вигодах і достатках, забули. Це було влітку 1944 року, коли советські війська, проломивши німецький фронт, займали Галичину. Брат був у Дивізії, ми з мамою — в нашому родинному містечку З.

В останньому листі до нас брат радив нам залишити все і податися на Захід, мовляв, "там може янось зустрінємось". А ми зволікали до останньої хвилини, бо не знали, куди їхати і що робити між чужими. Залишили рідну хату аж тоді, коли на ній відстрільна загорівся дах. По трьох тижнях злиденної мандрівки ми опинилися у, здавалося б, ще не заторкненому нахиттями війни підгірському селі.

Наші скромні харчові і грошові припаси вичерпалися. Мати сіла втомлена й голодна біля придорожного рова і сказала: "Йди, доню, до найближчої залізничної стації, дізнайся, коли відходить поїзд на захід. Я тут тебе підожду".

До найближчої залізничної стації було десять кілометрів. Коли я туди добилася, мені сказали, що останній поїзд відійшов уранці, і після цього висадили мости у повітря. Зрозпачена, я волілася нам'янистою дорогою до мами. "Що ми тепер вдіємо? — гнітила мене думка. — Чому доля так жорстоко покепкувала над нами? Чому ми не могли потрапити кілька годин раніше на той останній поїзд, що відїхав у безпечні місця, відїхав туди, де ще можна дошунуватися янось надії?"

Нараз почався зливний гірський дощ. Я вся промкла, трусилася від холоду, — у мене не було навіть плаща. А до того всього зламався по дорозі заблуканий єдиної пари черевиків, які я мала. Я шкутильгала, мов каліка. І це мене дорешти заломало. З моїх очей попливли сльози, що змішувалися з краплями дощу. Плачучи, я навіть не завважила німецького старшини на коні, який кинув у мій бін не зовсім вдалий дотеп. Цей його дотеп подратував мої докраю ослаблені нерви, і я, не тямлячись, крикнула: — Соромтеся плести дурниці, коли людина в біді! — Я глянула на нього, і з жахом запримітила, що він був добре підпитий. Він зупинив коня і крикнув: — А ви не смієте ображати німецького старшину! Я можу вас у цій хвилині застрілити, і нічого мені за це не буде, бо такі, як ви, на війні не рахуються! — Він сягнув по пістолю. У мене миттю обсохли сльози, і я спокійно відназала: — Якщо вбивство безборонної жінки принесе вам, старшині, честь — стріляйте!

Від цих слів він неначе протверезів. Глянув на мене уважно, перепросив і спитав: — Так чого вам треба?

— Нам з матір'ю потрібно транспорту. Поїзди вже не курсують.

Старшина повів рукою в сторону возів, що їхали дорогою: — Це тросс, яким я команду. Ми їдемо на захід. Підвеземо вас.

І підвезли. Через Карпати на Словаччину. А звідтіля ми вже подалися поїздом далі на захід. І коли, по різних воєнних перипетіях, по кільналітній таборувій скитальщині, опинилися в Америці, поїзд став знову для мене тим, чим був у дитинстві: засобом спокуси, якому можна довіряти. А тепер знову прийшли зміни, і знову доводиться інакше подорожувати.

Брат глянув ніжно на Міру: — Що ж, мусиш користуватися літанями. Та коли ми повернемось у віль-

ну Україну, тоді ти сядеш на кордоні у поїзд і проїдеш ним рідну землю вздовж і вширш. І тоді глядітимеш крізь вікно вагона на рідні поля, ріки, міста і села, а колеса поїзду вистунуватимуть бадьору мелодію здійсненої мрії. Добре, Міро? —

— Промовляєш до мене, як до дитини, — засміялась вона. — Проте, хто заперечить, що мрії не сповняються?

НЕВІСТКА

Коли при кінці п'ятдесятих років ми придбали власну хату, не можна було виміряти собі кращу сусідку, як Егнес. Вона дуже сердечно зайнялася нами, все ще невноріненими "новоприбулими", і допомагала нам у всьому. Це були не тільки здобуті її довголітнім життєвим досвідом практичні поради, але головно діла. Нераз, бувало, вертаючись до краю вичерпана з праці, журюся, що крім ніколи нескінчених хатніх робіт, ще й треба покосити травник, а в мене зовсім немає сили... Доходжу до хати й очам не вірю: трава вже покосжена та ще як рівненько-гладенько! А зробив це не хто інший, як Егнес, як приходила з роботи раніше за мене. Коли я, біднаючись, як віддячитися за цю послугу, дякувала їй, вона відказувала зо щирою усмішкою: "Дрібниця! Це сусідська річ. Я знаю, що у вас дуже багато всякої роботи, як звичайно на новому господарстві, а я вже устаткована. У мене більше часу, як у вас". Коли я натякала, що носити траву важко (Егнес була багато старшою за мене), вона відповідала: "Та що ви! Я увесь день сиджу при насі, отже мені потрібно трохи руху".

Бувало нераз у сльоту чи сніговію телефонує до мене з другої хати: "Не поспішайте до автобусової зупинки! Я вас зараз відвезу автом до праці". А мені треба було йти добрий шматок дороги, ще й пересідати потім на інший автобус. Коли я протестувала, що такої жертви не можу прийняти, вона заявляла: "Нині я везу до праці мою сестру, бо не хочу, щоб вона змерзла чи перемокла. Отже, це буде по дорозі". А коли ми кудись виїздили, чи навіть виходили на кілька годин з хати, не треба було турбуватися, що

хата залишається без догляду. Еґнес пильнувала її, як свою власну. Включно з підливанням квітів, щоб не посохли. А що вже назати, про недільні несподіванки у формі домашнього печива, яке на гарненькій тарілці подавала нам через пліт... Коли я не знала, як їй дякувати за таку уважливість, Еґнес всміхалася, як недільний ранок, кажучи: "Ах, це така дрібниця!"

Коли ми вже трохи загосподарилися, Еґнес запропонувала мені, що навчить мене їздити автом, мотивуючи, що це для мене необхідність. Це справді вже був великодушний жест, головнo тому, що для навчання вживала свого блиснучого елегантного й дорогого "Бюїка". Щоб посадити за його керівницю нервового початківця, треба було великої і безмежно доброї душі... Раз трапилося, що переляканий початківець, роблячи трудний поворот вліво на вельми рухливому перехресті, замість на гамульці, натиснув на газ, і з розмахом в'їхав на... пам'яткову гармату, яку поставили там ветерани. Еґнес в останню секунду вихопила керівницю, рвучко скрутила вбік і пам'яткова гармата вціліла. Зате бік блиснучого "Бюїка" був обдертий. Вона спокійно висіла з авта і промовила: "Богу дякувати, що нікому нічого не сталося, а авто — це дрібниця".

Може для когось, хто звик приймати людську доброту, сердечність та уважливість як щось йому належне, це все були б "дрібнички". Для людини, якій доля присудила здобувати все власним зусиллям та ще й розчаровуватися не раз у так званих "приятелях", — це були великі справи. Тому я безмежно цінила Еґнес як рідкісний зразок людського альтруїзму. Я була переконана, що Еґнес у своїй, здається, необмеженій доброті й виrozumіlostі, ніколи з жодного приводу не розсердиться й не озлобиться.

Проте, одного дня я зустріла перед хатою Еґнес незвичайну, з сердитими очима й хворобливими ру-

м'янцями на обличчі. Зани я успіла спитати, що трапилося, вона вибухнула з нечуваним досі обуренням: "Чи ви знаєте, що якась... — вона вжила нецензурного слова — опутала мого сина і хоче, щоб він з нею оженився? Та ж це нечувана безличність!" До речі, Егнес, довголітня вдова, мала гарного сина, якому було вже близько сорока років. Він жив у іншому місті, де мав добру посаду, але дуже часто відвідував матір, а ще частіше писав їй і телефонував. Заскочена страшним вибухом її гніву, я зовсім не розуміла в чому справа. На мою думку, сорокалітньому чоловікові вже був найвищий час одружитися, хіба що справді він натрапив на якусь негідницю. Я спитала Егнес: "Чи ви її знаєте? Чи вона справді так погано поводитьсь?"

"Я її не знаю і не хочу знати!" — закричала Егнес. — "Мій син назав, що їй двадцять вісім років і вона медсестра. Але я знаю, чому вона хоче вийти заміж за мого сина: щоб покинути працю і наживатися його грішми! Це, без сумніву, ледарка, якій не хочеться працювати, тільки використовувати мого сина! Я заявила синові, що ніколи не погоджуся на це подружжя, а коли б він наважився привезти її до моєї хати — закрию перед ними двері!"

Щойно тоді я почала дещо розуміти: Егнес так безмежно любила свого одинака, що на саму думку про невістку, яка б забрала частину синового серця, попадала в шал. А син, мабуть, знав про це і тому так довго не одружувався, аж нарешті таки зважився. І від того часу Егнес змінилася не до впізнання. Ніщо їй не цінало, окрім справи подружжя сина, з якого він не хотів зрезигнувати. Надаремно Егнес погрожувала, що коли він одружиться, вона відречеться його. Він таки взяв тихий шлюб і повідомив про це матір, просячи, щоб не гнівалася на нього й невістку.

Егнес не могла цього переболіти. Вже не викрикувала, як раніше, але, замкнувшись у собі, страшенно

страждала. Одного дня вона дістала удар серця і її перевезли в лікарню. Син прилетів негайно літаном і цілими днями пересиджував при хворій. А його молодша дружина, яку привіз із собою, пересиджувала в хаті, бо не сміла показатися тещі на очі.

Йдучи вранці до праці, я побачила через пліт у квітнику Еґнес дрібну постать, яка виполювала бур'яни з-поміж квітів. Вона робила це дуже дбайливо й акуратно. Вона зрушувала засохлу землю і поливала її водою. Запримітивши мене, вона привіталася і сказала: "Коли мама виздоровіє і повернеться до хати, їй буде приємно, що її улюблений квітник в порядку. Я виїду звідсіля перед тим, бо не хочу її хвилювати. Прошу вас, зробіть мені ласку і скажіть, що це ви навели лад у її квітнику".

І тоді я ще раз зрозуміла, що шляхетність, доброта й виrozumілість не ходять одинцем. Скривджена невістка моєї доброї сусідки була цього найкращим доказом...

ТРИ БУКЕТИ ЗІЛЛЯ

... "І вставали дівчата вдосвіта, до схід сонця, кликали сусідських дівчат, і йшли гуртом далеко, бо з Малого Розгадова аж за Краснопушчанський монастир, на левади, що були під лісом, — розназує мати. — Чи ти ще пригадуєш собі їх?", — питає.

— Пригадую, мамо. — Картини з дуже раннього дитинства найсильніше записуються в пам'яті. Те, що тоді було, я бачу очима моєї душі куди виразніше, як те, що діялося пару років тому. — Отже, на тих левадах росло прерізне препахуче зілля, а на краю, під лісом, ті фіялкові дзвіночки, які так любиш, — продовжує мама. — І зі сходом сонця, бо так звичай велів, рвали дівчата жмути зілля, посрібленого краплями роси, несли додому, робили з нього букети, які перев'язували крайною. А як задзвонили дзвони на Службу Божу, несли їх урочисто до церкви святити. Це ж бо, знаєш, був великий празник Успення Пречистої Богородиці. Скільки хат у селі — стільки букетів зілля в церкві. Чи ти уявляєш собі, як тоді виглядала дерев'яна сільська церковця, яка вона була сповнена пахощами? І той неповторний настрій, що тоді там панував. Тоді наглядно відчувалося, що творцем краси природи є Господь, який вибрав Пречисту за матір свого Сина. Чи ти знаєш, які прекрасні молитви відчитує священник, освячуючи зілля? Це наче найбільша, найчистіша поезія, якої не напише тобі ніякий модерний поет. Не напише, бо не має тієї глибини віри, того подиву для Творця Всесенної, ані розуміння, що він — тільки слабка людина, порошок супроти відвічного Господа...

Мати снує нитку спогадів свого далекого, здається, вже нереального дитинства, а я все це бачу в уяві. І ті монастирські левади, які мені, кількарічній дівчинці, видавалися схожими на біблійний рай. Бо тільки там могла панувати така непорочна краса природи, такий божественний спокій. І цю дерев'яну церковцю, до якої йшли люди з надією на Божу милість і опіку Пречистої. І ті букети, що їх несли у празник Успення. Бачу всю незрівняну красу нашого обряду. І знаю, що це вони, ця віра, ця церковця і ці обряди — зберегли те, що звуть батьківщиною...

"А як принесли з церкви ті посвячені букети зілля Божої Матері, тоді приміщували їх на сволоці у морі, — продовжує мати. — Воно поволі засихало, навіть не дуже затрачуючи запах і оригінальні кольори квітів. Зілля, посвячене в празник Успення, мало, як покров Пречистої, захороняти людей і ціле хазяйство від усякого лиха. Так, як було сказано у прекрасних молитвах, про які згадувала. А коли комусь був записаний у небесних книгах кінець його земської мандрівки, тоді виражали його в останню дорогу завітчаного жмутами зілля Божої Матері".

Мати розказує, а я знову бачу: мені було тринадцять років, коли бабуня відійшла, як у нас казали, "на Божу правду". Коли ми приїхали, вона вже лежала спокійно, нерухомо, вся в чорному, як звичай велів. По обох боках голови, зав'язаної чорною хустиною, лежали букети зісохлого зілля, яке посвятили минулого року у свято Успення... І тоді безмежно переляканий трагічною згадкою смерті дівчинці-підлітку видалося, що може це не кінець усьому, що може це сон, у якому бабуня перейшла у кращий світ... Адже так було сказано у прекрасних молитвах у празник Успення, — у молитвах, у які я кожного року в це свято надібно вслухуюся.

— Мамо, — питаю, — а там, де не було дівчат у хаті, хто приготував букети? — "Молодиці, чи на-

віть старші господині. Робили його з домашнього зілля (у селі рідко вживалося слово "квіти"), з зілля, яке росло перед кожною, навіть найбіднішою хатою, у розсаднику, у городі поміж яриною. Обов'язково васильки — ти знаєш, які пахучі? М'ята, чорнобривці, сільські, простенькі айстри, які звали "варенчинами", ну, й "грицуньо".

... А я знову бачу бабунин розсадник, а при плоті високі кущі зілля з масою жовтих квіток. Так мені вкрився в пам'ять той "грицуньо", що двадцять і пару років на еміграції шукала його по всіх-усюдах! Знайшла, нарешті знайшла! Ріс перед хатою якогось канадського фермера. Зовсім таний самий як там у Розгадові... Не завагалася попросити незнайомого, щоб продав мені кілька стеблинок цього зілля, хоча моє прохання могло видаватися йому дивацтвом. Добродушний фермер не тільки не хотів слухати про заплату, але щедро вділив мені дорогоцінного зілля. Я плекала його, як мати немічну дитину, і страшенно зраділа, коли він підріс і зацвів! Мені здавалося, що я відзискала частку безповоротної бабуниної спадщини. Водночас мені дуже хотілося знати, яка справжня ботанічна назва цієї рослини. І знову мені пощастило, бо довголітній знайомий, ботанік і музиколог професор О. Залеський, зрадив мені "тайну", що це по латині "налендула", а в літературній мові — нагідна.

Про традиції багато говориться й пишеться, а в житті, на жаль, забувається. Та дехто їх пам'ятає. І тому, мамо, на Празник Успення, я мушу, як колись бабуня, занести букет зілля до церкви. Не з рідної пахучої левади, як колись розгадівські дівчата, бо її я вже мабуть ніколи не побачу. Мій букет з квіток, вирощених коло емігрантської хати. Не перев'язаний крайною, як в родинному селі, бо крайки в мене немає. Її мусить заступити звичайна синя стрічна. І не понесу його вранці, коли задзвонять дзвони до цер-

нви, бо й дзвонів тут немає, а я мушу йти до роботи. Зате увечорі, коли добрий священик відправляє Службу Божу для працюючих вдень, піду втомлена, але з надією у серці. З тією дрібною тепла, яке ще залилося, як дарунок рідної землі... Але, мамо, як мені було боляче минулого року в цей світлий празник Богородиці! Людей в церкві було обмаль, а перед престолом, мов опущена сирота, лежав єдиний букет... І коли священик читав над ним прекрасні, мов ангельські пісні, молитви, мені, яка ненавидить власні сльози, хотілося заплакати. Бо чи годиться, щоб такі молитви стелилися над єдиним у церкві букетом? Чи справді вже так збайдужіли й обідніли людські серця, що не застукає до них спогад про квіти для Божої Матері? Невже ж у цій країні бранує жмутка зілля?...

Промовчала свою гірність, хоч вона давила мене цілий рік. Та цього року вже було краще, мамо. Не єдиний, самотній, але вже три букети лежали у стіп Пречистої. І людей було більше і настрої святочніший. Хоч три букети на громаду — це страшенно мало, та все таки, це вже не один!

Коли прийдеться йти в ту дорогу, якою відійшла бабуня, може хтось покладе коло моєї, вже на віки спокійної голови, два жмутки зілля Божої Матері. Посвяченого в Успення. І запахнуть вже в іншому світі левади дитинства, що були схожими на рай...

ВЕРЕСЕНЬ

Марта приїхала з праці і зразу пішла поглянути на свої квіти. Її очі обнімали розсміяні чорнобривці, мелянхолійні айстри й пишні багряні та рожеві далії. — Як буйно зацвіли квіти у вересневому сонці — подумала. — У вересні — повторила півголосом.

Враз стало моторошно. Це ж уже сорок років від того пропам'ятного вересня, коли її молодечий світ загорівся полум'ям війни. Сорок років від вересня, в якому почалися головкрутні зміни, які вирішили про долю багатьох-багатьох людей, в тому числі і її власну. Сорок років, які почалися нахиттями вересня тридцять дев'ятого року, і почерез всю воєнну епопею, закінчилася мандрівка у ще й досі незнані світи.

Та це не острах перед осінню власного життя, яка наближалася із приходом ще одного вересня. Якраз навпаки. Марті видавалося, що вона живе вже довго, дуже довго. Та суть не в сумі сорока років, які лягли поміж її молодістю вдома і нинішнім самотнім днем у країні, яка дала їй притулок. Ні, це була радше свідомість, що вона бачила й пережила те, що нинішні молоді люди знають тільки з фільмів та книжок. Що все те, чого вона була свідком, видається молодим архаїзмом, а може навіть витвором фантазії.

Розказати б їм, що в дитинстві вона читала при світлі нафтової лампи, багато ходила пішки, а коли їздила, то або возом або саньми? Що шляхетне створіння — кінь, було тоді так само конечне, як нині авто? Або, що в тих часах існував незахитаний авторитет батьнів, вчителів, старших? Кожна дія, кожний фант з тих років видається сьогодні такий далекій, майже нереальний. Марту враз охопив смішний сум-

нів: невже ж їй колись теж було вісімнадцять років, невже це вона снувала мрії, плянувала майбутнє, яке в дійсності вийшло зовсім відмінне від плянів?

Хоч і дуже коротко, моя молодість була прекрасна — шепнула. — Прекрасна саме тим, що молоді ноги стояли на рідному ґрунті, що не було найменшого сумніву відносно своєї тотожності. Що була радість життя, ця радість, яка може існувати тільки тоді, коли молода людина не є надто розпущена, коли вміє бути вдячною за все, що їй дається.

Погляд знов спочив на квітках і думка знову повернула до вересня з-перед сорока років. Наче на перекір війні, що розпочалася, у маминому квітнику пишно-препишно зацвіли всі квіти. Так, наче б хотіли попрощати дотеперішню Мартину безжурність, весь чар молодечих днів. Виразно усвідомила собі, що це не був шкільний іспит зрілості, який вчинив її зрілою, це наступило з початком війни, зі змінами, які приніс тридцять дев'ятий рік. Щойно тоді Марта відчувала всю тверду, безжалісну серйозність життя. Щойно тоді, коли їх "визволила" червона "доблесна" армія зі сходу. А коли згодом прийшли нові зміни, і війна продовжувалася, Марта вже вміла заціпити зуби, не нарікати й не планувати над собою. Жаль було тільки рідних і близьких, яким воєнні зміни обірвали життя.

А потім прийшов ще один великий гострий біль, коли треба було залишити батьківщину. Тоді Марта інтуїтивно відчувала, що вже не зможе туди повернутися по сьогоднішній день. Кажуть, що людина може до всього звикнути. Чи вона вже звикла до того, що ніколи не буде повороту до країни молодості?

Із сусіднього подвір'я почула привітання молоденької сусідки. Потім почула голос її чоловіка, теж дуже молодого. Поздоровила обох.

— Ви видно глибоко задумалися — промовили молодята. — Це вже вдруге вас вітаємо, бо спершу ви нас хіба не почули.

Марта лагідно всміхнулася. — Вибачайте, я справді потонула в задумі і не запримітила вас.

— Про що ж ви так думаєте? — зацікавилася молоденька жінка.

Марта глянула на молоде подружжя. Знала, що йому всього двадцять, а їй вісімнадцять років. — Коли ж навіть додати їхні роки життя, то ще бракувало б до сорока літ, які проминули поміж її молодістю і теперішнім днем. Це було б для них щось незрозуміле й чуже. І, навіть, якщо б з чемности не сказали "хіба вам тут зле", то подумали б, що розказує їм нецікаві для них історії. Бо чи можуть вони зрозуміти, що таке пережити війну і втратити батьківщину?

Марта зірвала квітку далії і, подаючи її через пліт, сказала: "Тані самі квітки цвіли колись у мене вдома. Тоді, коли мені було стільки років, що тепер вам, Дарлінгс"...

П РА Ц Я

Із-за надміру праці у "Замку на вулиці Мейн", тобто департаментовій крамниці, ніколи нескінченної хатньої праці та ще й приємного труду висилки замовлених примірників книжки під повищим заголовком, не встигла на час написати щорічного нарису з приводу Дня Праці. Але це не шкодить, бо американський і канадійський День Праці — державне свято є насправді днем відпочинку для переважаючої більшості працівників. Цього року нам пощастило, бо було аж три вільних днів, які можна було використати по своїй уподобі. Поїхати на якийсь з'їзд, відвідати знайомих, щось цікаве оглянути та й трохи "побенкетувати". Та чи справді всі, які мали три вільні дні від щоденних зайнять — заробітної праці — справді відпочили? Справді відпружилися фізично й духово? Сумніваюся, бо багато з нас вне не вміє по-справжньому відпочивати. Попросту, ми вне так просягнули працею, що вона — стала нашою другою вдачею... Та й не всі можуть дозволити собі на люксус безтурботного безділля. Бо якраз ченається на цей "вільний день", щоб виконати в ньому те, на що у звичайних днях не ставало часу — наприклад янусь необхідну направу хати.

Колись у школі вчителька німецької мови повторювала відоме прислів'я, що "арбайт махт дас лебен зюс" (праця робить життя солодким). Безсумнівна правда, бо людське життя без ніякої праці стало б нестерпно нудним і позбавленим змісту. У реальній дійсності людина варта стільки, скільки варта її праця. Якщо вона свою працю знає і головне любить — це приносить їй задоволення. І коли вона щось своєю

власною працею здобуде, має повне право тим гордитися. І коли її праця приносить користь громадянству, має чисте сумління. А чисте сумління, на нашу думку, найважливіше з усіх почуттів.

Очевидно, кожна медаля має дві сторони. Німецьку цитату, яка врилася мені в пам'ять, я недавно пригадала майстрові німецького роду, який піднявся виконати для мене одну роботу, і дуже довго зволікав з нею. На це він бистроумно відповів мені німецькою мовою, що "забагато праці робить людину хворою". Він теж мав рацію. Це багато з нас знає із власного сумного досвіду. Та в цьому випадку він таки був трохи винуватий: він набрав на себе прерізних зобов'язань, як "віл на роги" і не міг собі дати з ними ради!

Логічний висновок: треба вміти організувати собі працю, так, щоб без надмірного перевантаження дати собі з нею раду. Та це тільки теорія! У теперішніх часах загального перевантаження в усіх ділянках життя, мало є щасливців, які можуть розкласти собі так працю, щоб і виконати її впору, і не переплачувати цього здоров'ям. Спостерігаю це щоденно у маленькому світі "Замку на вулиці Мейн". Що десять хвилин, а часами й що п'ять, дістається якесь доручення: "виконати це негайно". Так званий член екзекутиви, тобто керівник, пхає з трудом візон, наладований до стелі п'ятдесятифунтовими картонами, бо завтра випродаж; тут підходить до нього підвладна: "Прошу, підпишіть це замовлення"; тут вже ченає "сейлезмен", тут дзвонить телефон. Бачу на сорочці плями поту, а в очах щось, що межує з нервовим розстроєм. Відходжу мовчки, бо враження таке, наче б я бачила себе саму у дзеркалі...

Але водночас я бачу теж інших людей у крамниці, у яких видимо таки немає нічого до роботи, бо їхня поведінка виразно свідчить про те, що вони хо-

чуть чимось заповнити своє безділля. У них знуджені обличчя, вони буцім то “оглядають товар”, з-правила все критикують, з усього невдоволені, а коли спитати їх відверто: чи можу вам допомогти, відповідають інколи відверто: “Но, Ай ем джаст кілінг тайм”.

Це теж пресумне явище! “Вбивати час”, коли у інших людей так того часу бракує! Коли інші люди навіть не годні піти на полуденок, бо не годні відірватися від роботи, яка мусить бути в означеній годині закінчена! Співчувати тим, що “вбивають час”? Ні. Коли людина хоче заповнити найбільший дар життя — час — вона знайде собі щось, що його заповнить. Та тільки треба хотіти. Не хотіти є багато гіршим, як не могли. Хіба що хтось справді смертельно хворий. Та люди, які приходять до крамниці “забивати час” ніяк на хворих не виглядають.

Тільки єдиний раз у житті довелося зазнати невиносимого почуття нудьги-скуки, коли не було чого робити, а день видавався вічністю. Якраз на “Лейбор Дей” у 1950 році. Цього дня мене, “діпістну” привезли до своєї хати великодушні спонзори, що жили у Лонг Айленд. До речі, вони навіть не знали, кого спроваджують, бо попросив їх про те їхній парох, який був колись шкільним товаришем батьна. Вони були власниками крамниці, званої “делінатесен”, а цього роду крамниці були відкриті навіть і в державні свята. І хоч я ледве держалася на ногах, виснажена морською хворобою, обезсилена турботою, що мене тут чекає і як дам собі раду, — я просила, щиро просила, щоб дали мені якесь зайняття. Добросердечна пані М. всміхнулася, кажучи: “Це ваш перший день в Америці, не треба вам працювати. Ще напрацюєтесь доволі!” І я сиділа у чистенькій, привітній кімнаті, ходила по гарному садку — і почувалася дуже нещасливою! Я ж була у цей день просто на ласкавому хлібі, незаробленому, а даному з християнського милосер-

дя! І я, хоч у таборах рідко бачила білий хліб, не могла його їсти...

Моя спонзорна, — хай Господь винагородить її сторицею, — сказала правду. По святковому Дні Праці я виїхала до іншого міста, де добрі люди допомогли мені вкінці знайти заробітну працю. Дуже скромну й малоплатну, як, зрештою, у тих часах більшість "новоприбулих", але це був для мене справжній скарб. Я знову стала людиною, яка не є для нікого тягарем. Я заробляла на свій хліб насущний. А це, якщо вглибитися в суть людського існування, є великою благодаттю.

АЙСТРИ ЦВІТУТЬ...

Знов цвітуть айстри. Знов задумано дивляться їхні голівки — білі, рожеві, фіолетні і ще якогось особливого кольору, який хіба назвати "кольором заходячого сонця". Знов у людських очах відбиваються такі ж думки, як щорону: — літо кінчається, те вимріяне, довгожданне літо.

Цвітуть айстри. Квітки поетів, квітки мрійників, квітки давніх приходств, кльомбів біля сільських шкіл, квіти, що їх пленали матері, сестри. Квіти, що цвітуть при уявній стежці до рідного...

Мовчать граціозні голівки айстрів, думка піднімає: — такий порядок у природі. Одне відходить, друге настає. Та й буває гарна, погідна золота осінь.

Дивлюсь на ніжно-білі, тепло-рожеві, маєстатично-фіолетні квітки. — Гарні ви, що нагадуєте колишній поворот до школи по ванаціях. Мати сіяла вас колись на великій кльомбі перед школою. Відтоді ви пахнете домом, тим, що його тепер вже нема. Відтоді ви пов'язалися в думках з тими, що "людські діти вчили".

Правда, ви не такі, як мамині, ані навіть такі, як на пачечці з насінням. На малюнку вас представили з довгими, легкозакучерявленими пелюстками. А тут у вас короткі, туго скручені пелюстки, ще й жовта серединка. Ви радше схожі на айстри, що цвіли на сільських городах, що їх сіяли дівчата. Звали вас у селі не айстрами, а "вареничками". Хоч не поетична, та мила назва. Чи тому, що ви були плоскі й круглі, як сільські варенички?

Знаю, знаю, мої айстри, що бувають різні породи квітів, не дивуюся. Та чому це я в думках з вами розмовляю? Хіба квіти розуміють людську мову? Не ду-

маю, та чула тут не раз, що, будьто, квіти краще ростуть і цвітуть, коли людина до них промовляє. Будьто вони теж прагнуть людської уваги, як і все, що живе.

Якщо це правда, то аравнарія, яка стоїть у кутку під вікном, любить стукіт писальної машинки, бо росте-росте вже аж під суфіт.

Рука обережно гладить голівки айстрів. — Не шкодить, що ви трохи інакші, як були в мамі. Ніщо вже не буде тана, як колись було. Часи змінилися, і ми, люди, теж. Тільки може людина так добре себе не бачить, як бачить довілля.

... Перед очима все ще мамина кльомба. Високо підсипана, ідеально кругла. Посередині був куш лілей. Тих білих, що зацвітали на св. Івана-Лопушника... А стежка довкруги кльомби висипана білим піском.

Не пригадую, чи мати підливала квіти, як оце ми всі тут підливаємо. Мабуть ні. Скільки відер води треба було б принести зі студні? Та земля вдома була добра, росли айстри пишно.

... Бачу сільські городи, де айстри-“варенички” зацвітали поміж буряками чи напустою, при стежці чи борозні. Ну, так, кожний кляптин городу був цінний, мав принести користь, а квіти сіяли тільки для прикраси.

Пішла й собі за прикладом колишніх сільських дівчат: мій город тільки дещо більший від трьох порядних рушників, тож посадила айстри поміж рядком цибулі й рядком калярепи... Непоетичне сусідство для мрійливих квітів, та іншої ради не було.

... Колись мати зривала денільна айстрів і ставляла на столі, на якому я писала. Тепер знов інакше: я зірву кілька квітон і повезу їх мамі. Все здається, що мати побачить квіти, що нагадують нашу молодість.

Обережно зрізую висоні, криві стебелинки. На руці застається особливий аромат. Дуже делікатний, неподібний до ніякого запаху квітів. Є у ньому щось терпке, щось, що віддихає ранньою, ясною осінню. Дивно, що в цьому занечищеному повітрі можу його так виразно чути. Зовсім так само пахли айстри вдома.

Букет айстрів у руці всміхається нерозгаданою усмішкою. Чи це означає, що минулі роки так тісно вплелись у нинішній день, що мініатюрні картини теперішнього бачаться завжди крізь призму тамтих років?

ОСІНЬ ЙДЕ...

Щоранку на сходах хати щораз то більше опалих листків. Біля хати, за винятком чорнобривців, квіти вже перецвіли. У сусідньому парку сохнуть трави. Осінь вже тут.

Піду її зустрічати, як колись у дитинстві, не в місті, але серед природи. Піду у поля. Та ні. Тутешні поля не такі, як були вдома. Краще зустріну пані Осінь у лісі. Там з'явиться вона у золотистому плащі, підбитому пурпурою. У руках держатиме пучечок червоної калини. Такої, як вдома. У її прекрасних очах відіб'ється велика задума і глибока мудрість. Вона йтиме поміж деревами достойно, тихою ходою володарки. Що ж — вона тепер королева, вона знає, скільки багатств дає нам, людям.

... І враз виринуть картини з далекої землі, з далеких днів. Чи пам'ятаєте ще, як зривали осінні яблука з-поміж присохлого вже листя? Чи складали ви їх у пісок на полицях пивниці, чи може просто закопували у соломі при вході до кіпця з бульбою? Мої сусіди-селяни так переховували яблука до самого Різдва. А в кого був великий сад яблуневий та врожай яблук, різали їх та сушили у печі, з якої вибрали свіжоспечений хліб. Це було необхідне в Пості "сушення"-узвар. А може хтось як моя бабуня, квасив у великій бочці яблука на зиму? Та для цього був потрібний спеціальний рід яблук: твердих, кваскуватих, невеликих. Для їжі сирими чи навіть сушеними, вони не підходили, але коли у зимовий вечір бабуня вносила череп'яну миску тих квашених яблук, діти дуже раділи! Бо ж і смачні вони були, на диво!

А чи пам'ятаєте, як до міст приїздили вози зі справжніми сливами, званими тоді "угорками" чи "венгерками"? Їхали не раз ці вози цілу ніч, щоб вранці продавати "міщухам" за дрібні гроші чудові, оксамитні сливи, не на вагу, бо де б у них вага! — а просто відмірювали коробками, зробленими з лика. Пахли сливи, пахло лико. Чому називали поденуди ці коробки "виноградниками"? Ще пам'ятаєте, як смакували ці запашні сливи? А мати варила з них знамениті книдлі, або навіть пекла присман, що тоді звався "пляцок зі сливками". Ех, ви, пройдені осені, що zostалися, разом з молодістю вдома!

Враз — що це, вітру немає, бо ані один листочок не ворухнеться, а тут об ніздрі вдарив знайомий запах. На яких крилах він до мене прилинув? Вийду стежною під ліс. Може під лісом пастушки з мого далекого дитинства розпалили вогнище та печуть бараню? Єсть у мене гаманець? Так. Піду до них, до моїх пастушків, та спажу: "ось вам гроші, продайте мені одну картоплину, яку ви спекли. Я не їстиму її, я тільки держатиму її в руках. Бачите, я б хотіла розігріти мої холодні від довгої мандрівки руки. І я хотіла б наявно пригадати собі, що в мене теж була колись рідна земля, кудою ходила наша українська осінь. Бачите хлопці, у тих багатих країнах, кудою я мандрувала, всього є доволі, тільки радості для мене обмаль. А я колись радість знала, навіть в осінні дні, які тепер звуть мелянхолійними!"

Дарма, цей терпкий запах — це тільки з'ява на стежці моїх думок. А вони, мої думки, куди б я не пішла, що б не робила, завжди шукають стежки додому. Там десь за лісом хтось палить згромаджене сухе листя.

Втім мій слух пронизує якийсь крик розпуки. Очі підносяться вгору, бо звідтіля його чути. Низько над верхів'ям дерев великий птах. Дина гусна, що у пере-

леті на південь відбилася від свого стада. Скільки переляку й болю у цих хрипливих звуках!

— Бідна птахо, збери рештки сил і доганяй своє стадо! Тут ти самотня загинеш! Ще дони володіє пані Осінь, янось виживеш, але коли по ній прийде зима — пропадеш! Страшна річ самота і безрадість, бідна птахо! Ти відчуваєш це інстинктом, а я, людина, знаю це з життя. Лети, шунай своїх, дони ще незапізно!

Зникає силует, вмовнає розпачливий поклик. Тільки моя турбота не вмовнає: чи здорові у неї крила, щоб долетіти до близьких, від яких відбилася?

Шукаю очима з'яви у золотому плащі: — Допоможи їй! Осене! Зніми турботу з мого серця! Я не хочу думати, що ти, володарка, приносиш тільки смуток!

— Ти знаєш що я приношу і красу і спокій — неначе вчувається голос.

— Так я, осінь, приношу теж спокій. Ти, людино, знаєш, яке важке життя без спокою!

— О, так, без того спокою, який ми люди, звемо рівновагою духа — життя було б нестерпне! Є два роди спокою, Осене. Один мертвецький спокій безділля, який є лихом, і другий спокій, що його дає лад і порядок у душі. І той другий спокій підліковує всі рани.

— Так ти любиш мене? — неначе вчувається лагідний голос Осені.

— О, так! Здавна люблю тебе, Осене. — І в цю ж мить, мов за помахом чародійної палички, з'являється те, що все хотіла побачити: пробігає лісом серна. Та де там пробігає! Вона мчить, мов стріла тан, що тільки у секунді очі схоплюють контури її граціозної постаті. Вона не хоче зустрітися з людиною. Знає, що від людини нема її добра...

— Не бійся мене, лісна красуне — кидаю їй вслід. — За ніщо у світі я б тобі кривди не зробила!

Я ж радію, мов дитина, що врешті тебе побачила! Та ти розумно робиш, що даєш волю бистрим ногам і своєму інстинктові. Пічнеться так званий "мисливський сезон" і в ліс приїдуть інші люди. У червоних, жовтих куртках з рушницями в руках. Ох, як вони намагатимуться забити тебе, лісна красуне! Або твого милого — пишнорогого оленя! По-їхньому це називається "спорт", по моему — насильство. Та ба, вони ведені людською захланністю (наче б їм мало було харчів у містах!) ще й мають виправдання, мовляв "ми хочемо зберегти рівновагу у природі, без полювань вас намножилося б стільки, що ви, серни й олені не найшли б вдосталь поживи", і тому подібне. Ці аргументи ніяк не переконують мене, лісна красуне, бо я раз бачила очі вбитої серни — мисливського трофею. У тих застиглих, мертвих очах було стільки болю й докору, що повік не забуду. З того часу я не хочу слухати самохвальби людей, які йдуть з рушницями на безборонних. А втім, коли далі буде розвиватися цей "спорт", прийдешні покоління бачитимуть тебе, лісна красуне, вже тільки в зоопарках! Тан ян багато інших тварин, яких винищила людська жорстокість та захланність. І тоді вже буде дуже сумний світ, бо люди знищать рештки краси природи, яка ще залишилася.

Чи мої думки підшіптує розумна володарка Осінь, яка дає людям стільки добра? І яка приносить відпочинок втомленій природі та химерній людській вдачі...

ЧОРНОБРИВЦІ

Обережно, щоб не поламати, зриваю кільна квіточок. Хочу зробити малий букетик, подібний до тих, які робили сільські дівчата, йдучи в неділю до церкви. Та тільки вони обгортали свої букетини білими хусточками, а я поставлю свій у склянці на столі біля двох знімок. Буду довго вдивлятися у знімки й у вас, мої чорнобривці.

Чорнобривці мої зіркатенькі, веселі, розпахчені терпким ароматом! Квіти мого щасливого дитинства, розміряної прекрасної молодости! Квіти моєї батьківщини, прекрасні у своїй чарівній скромності. Квіти моєї землі, якої вже не побачу. Ви не знаєте, як люблю вас, чорнобривці.

Є багато квітів, які звуть українськими, та чомусь моє серце схиляється до вас, невеликі, пахучі квіточки. Чи я люблю вас тому, що двоє людей, біля знімок яких стоїте, теж вас дуже любили? Мати сіяла і плетала вас щороку. Влодно звик був назати: "із усіх квітів чорнобривці найбільше нагадують мені дім"...

Я полюбила вас ще в дитинстві, коли ви так буйно, щедро цвіли на кльомбі біля сільської школи. Я чомусь не можу уявити собі ані сільської школи, ані селянських квітників без вас. Чомусь видається, що Мамині школярки, і ви, мали щось спільне: ви і вони любили сонце, вам і їм не треба було багато, щоб усміхнутися радісно, ви і вони були на свій лад відпорно-терпеливими... Так, мимо крихкої тендітності ваших гілочок, ви були тривкіші за другі квіти. Так, як діти нашої землі, ви вміли перетривати всі невидати, недостатки, труди, зусилля. Не має сумніву, що цю особливу силу — силу видержати — дав і людям, і вам, квіти, найвищий Творець.

У вухах дзвенить уривок пісні: "Чорнобривці по-сіяла мати"... Так, вона щорону вас сіяла, щорону милувалася вами. Вона бачила у вас, так як я тепер бачу, щось близьке, рідне. Якусь кладочку понад прірвою років, якою можна повернути у пройдене. Міст, з якого можна побачити молодість, і все те, що зветься радістю. Щоб ще раз запахла терпкими пахощами рідна земля.

Три рони я сіяла вас біля хати, милі чорнобривці. Не дивуйтеся. Ваші квіти завжди такі веселенькі, що годі їм зрозуміти людський смуток. А він буває такий пекучий, що навіть краса квітів його не втихомирить. Щойно милосердний час сипле на долоню насіння квітів, вас чорнобривців, і шепоче: "посій, хай буде тан, як було колись, хай цвітуть квіти тим, до яких належить твоє серце".

Чорнобривці мої запашні, розкажіть про землю, з якої ваше насіннячко прилинуло в листі. Розкажуйте про вашу й мою землю. Ви дихали повітрям, яким ми колись віддихали. На вас сріблилися ранні й вечірні роси, по яких колись я ходила босоніж. Вас цілувало сонце рідної землі. Скажіть, чорнобривці, розкажіть про вітер, який шумів у деревах саду біля хати. Розкажуйте про рідну землю, бо... бо я вже її не побачу. Розкажіть про все, чого не напишуть у листі.

Тільки не кажіть мені, що вже нема тих дівчат, які йдучи в неділю до церкви, робили з вас пахучі букетики. Якщо їх нині нема, то вони будуть. Напевно будуть, бо наш нарід не загибає у лихих стихіях. Він відроджується, так як ви, чорнобривці, щорону покриваєтеся квіттям. Вас теж інколи приглушують бур'яни, та це не означає, що вас більше не буде!

Чи ви знаєте, пахучі чорнобривці, що це вже минає сорок років від початку світового буревію, який закинув багато з нас у далекі світи? Сорок років — який шмат часу для людини. Та не для вас, дрібненькі

квіти. Та не для вас, приятелі з років мого дитинства. Ви ж бо були набагато років перед тим часом, і будете тоді, коли та, яка про вас пише, відійде. Ви, мініатюрна частина нашої батьківщини, зацвітатимете щороку доки буде українська земля.

Дивлюсь, і не можу надивитися на вас зірності квіточки. Коли б вміла, написала б про вас пісню. Невибагливу та таку щирю, як ваші дрібні голівки, які пестять очі. Але як передати у пісні ваш аромат, аромат рідної землі й молодости? Чи хоч би ваш сонцем визолочений колір? Хіба ж я не знаю, що краси й запаху квітів не можна замкнути у людські вислови? Ще і ще раз людина відчуває, що природа сильніша за неї.

Знаю теж, що когось ранку перший приморозон зв'ялить ваші чепурні голівки. Стане тоді боляче, бо здебільша після таких приморозків ще буває тепло, ще сонце пестить ваші пожовклі, почорнілі кушники. Все тоді бунтується думка: чому так передчасно, у вашому найбільшому розквіті, знищив вас перший мороз? Таке саме питання шматує серце, коли передчасно й несподівано обривається життя дорогої людини.

Можливо, коли читатимете ці рядки, чорнобривців не буде вже ані перед хатою, ані на столі. Та це не є безнадійний кінець. Коли прийде наступна весна, чийсь руки знов посіють їх біля хати, чийсь очі будуть милуватися їхнім квітінням, чийсь груди вдихатимуть їхній аромат.

Щороку українська земля народжує і нові квіти, і нових людей. І так, як вирости прислані з України чорнобривці на тутешньому ґрунті, так теж виростають розсіяні по цілому світі нові українські покоління. І колись поколінням пощастить здобути те, чого ми не змогли досягнути. Такий бо закон землі і життя.

СОЛОДНЕ ЯБЛУКО

Якщо можна декому з "молодого покоління", з тих, які бунтуються проти неприємностей "естаблішменту", відриватися від дійсності, то чому не може дозволити собі на цей люксус хтось із "старших бунтарів"? Цим другим не потрібно ані марухвани, ні оглушуючого галасу, який звуть "модерною музикою", ні навіть алькоголю. Вистачить щось зовсім нешкідливе, ба навіть трішки по-дитячому наївне: вистачить мати вільний від заробітної праці суботній ранок і авто, щоправда вже трішки підтоптане. І ясність провесняного сонця на дворі. З цими трьома компонентами можна на цілу годинку "втекти" від усіх благ змодернізованого міста. На одну годинку можна забути про всі добродійства змеханізованого життя, яких дехто зі старших "бунтарів" все ще не привик визнавати за людське життя...

Ага, ще треба, щоб мама сказала: "Нам вже кінчається запас цибулі". Бо бачите, до кожної втечі треба мати конкретну причину!

Не-поетичну цибулю можна без труда нупити у найближчому "супермарнеті". Без труда означає тільки пару несуттєвих дрібничок. Таких, як протискування у гущі запаркованих авт. Із легким побоюванням, щоби у тій гущі хтось "припадново" не розбив вам авто. Протискування поміж людським натовпом, в якому кожний узброєний дротяним візочком на продунти. Шукання за хитро замаскованими прилавками, де повинно б бути те, за чим шукаєте. І стояння у, нівроку, довгій черзі, де сусід завуджує вас димом із грубого цигара, а дитинча сусідки верещить вам до вуха. А що ця черга посувається із швидкістю

старого слимана, то приблизно за годину вам пощастить заплатити насирці за куплений товар. Очевидно, у насирни немає часу глянути на вас, і зрештою, це не мало б сенсу, бо ви на супермаркеті — тільки число із скількись-там тисяч. Одне мізерне число без ніякого значення.

І, уявіть собі, трапляються такі зацофані, які ігнорують наймодерніший "супермаркет" ("пане, що ви говорите!, та ж його побудова коштувала три мільйони доларів!"), уявіть собі — ігнорують, і їдуть підтопаним автом трішки даліше. На площу, яка звється фермерською торговицею, чи базаром. Там, просто під відкритим небом (добре, що сьогодні їм світить сонце, а то стоять вони там від самих досвітків!), там без вистоювання в черзі можна купити цю власне прозаїчну цибулю... І уявіть собі, той фермер, чи його жінка, що вам її продають, глянуть на вас ввічливо, не поспішаючи, не нервуючись, всміхнуться, і ви можете з ними порозмовляти.

Кажете, що фермери звичайні, простенькі люди? Не шкодить. Може в той суботній, вільний від заробітної праці ранок, хтось хоче зустріти простеньку, добросердечну, несконпліковану людину? Не думаєте, що ця вся міська "софістікація" — оце "розчленування волоска на шестеро" — теж надоїдають? Гм, софістікація. Якщо це не невроза гнаних вічним поспіхом людей до міста... Бо ці простенькі люди на фермерському базарі якісь спокійні, зрівноважені. Чи не тому, що вони...

Годі, досить мірнувань. Йдемо попри ряд людей, що працюють на землі, і ось в суботу привезли нам, міщухам плоди своєї праці. Йдемо і сонце світить. А старий чоловік у ватянці — ранки ще холодні — примружує очі від сонця. Всміхається. Такою теплою, людською усмішкою.

Чи він припадково не всміхається тому, що я зупинилася біля "койця", в якому кілька курок і дві білі

качки? Власне тому, що я дивлюся на тих курей і качок з таким вдоволенням зацікавленням. Дивлюся на них так, якби це були бодай якісь вельми екзотичні на селі. Ці ваші качки й тварини, які конечно треба оглянути. Навіть простягнула до них руку, якби хотіла переконатися, чи вони справжні.

Старенький фармер пояснює собі мій інтерес його курками і качками зовсім прантично. Каже: "Ви нолись їли м'ясо з такої білої качки?"

— Запевняю вас, що воно смачніше за стейка. — Йому видається, що для кожного міщуха стейк — це вершок кулінарних присманів.

Відхитую головою: — Ця ваша качка дуже мені подобалася, але я не можу її купити. Не мала б її де держати. Авто і качка в гаражі — не підходять.

— Я не думав, щоб ви держали качку, — всміхається старенький. — Я ж казав, що з неї добре м'ясо.

— Даруйте, — кажу, — але я за ніщо в світі її не зарізала б. Ані не дозволила б, щоб хтось інший в моїй хаті позбавив її життя. Коли купується м'ясо у крамниці — це інша справа. Тоді ви не бачите...

Старенький дивиться на мене ласнаво:

— Значить, у вас "куряче серце"?

В американській мові це незлобне окреслення малого боягуза. Я знаю, що він вкладає в це слово прихильність. Бо, знизивши голос, він признається:

— Я, бачите, такий сам як ви. Я теж не зарізав би цієї качки. А якби бачив, як її вбивають, — не їв би цього м'яса.

Браво, ми себе взаємно розуміємо! Щоб було ще ясніше, я додаю:

— Бачите, я виховалася на селі. Ці ваші качки і кури нагадують мені дитинство. Мені було тоді добре, бо я люблю поля, сади і городи — розумієте? Все те, чого немає в місті.

Я мала б охоту ще порозмовляти із стареньким, та бачу, як мама приглядається цибулі, по яну ми властиво приїхали. Стоїть оподалік, біля якогось молодого фермера, і мабуть нерішена. Спішусь з моїм знанням англійської мови і моїм незнанням про яність цибулі.

Молодий фермер теж всміхається. Каже:

— Як ви думаєте, чи вашій мамі подобалася моя цибуля?

Це він питає тому, що мама дуже скрупулятно перевірює цибулинки в кошину. Може за скрупулятно? Спішу з поясненням:

— Моя мати походить з околиць, де вирощували знамениту цибулю. В цьому вона справжній експерт.

Кажу ці слова і враз бачу: хату на горбочку, відніля виводиться наш рід. Хату із солом'яною стріхою, де на "вищі" — так там називали стрих — висять на жертках довжелезні вінки цибулі. На глиняній розгадівській землі цибуля виростала пишною. Круглою, великою, цілкою, соновитою. Найкраща цибуля в цій околиці. На "вищі" тримали її, щоб не змерзла і щоб законсервувалася в димі. Така завуджена димом цибуля не поростала, держалася тугою і смаковитою до самого літа. На весну возили її продавати на ярмарок до повітового містечка.

Ні, в цій хаті я не народилася. Я в не була "другим поколінням", що виховувалося у вчительській родині, ходило до гімназії, і звали його в селі "панунцею". Я в не цибулі не садила, не полола, не в'язала у вінки. Я вже мала легке життя.

Але я почуваю зв'язок із тією хатою на горбочку, де жила добра, як сам янгол, простенька, несконплінована тета Дося. Моя тета. Звичайна селянка. Уявіть собі, до цього приємно признатися. Зовсім не бентежить. Бо ніби чому? Чи вартість людини міряється титулом і — при всій моїй пошані до знання — і донто-

ратом? Тета Дося ні одного, ні другого не мала, а я її так любила...

А мама не знає, про що я думаю. Зайнята рішенням про цибулю. Молодий фармер всміхається:

— Отже який "присуд"? Чи моя цибуля перейшла інспекцію?

Знаменито! Що за почуття гумору! "Присуд" якби йшлося про справу великої ваги! Інспекція — слово з міського лексикону. В місті все повинно б переходити інспекцію. Моє старе авто переходило її вчора. Щоб відновити право їзди.

Мені весело, як буває завжди, коли зустрічаюся з тонким, невимушеним дотепом. Хто сказав, що "фармери — простенькі люди"? Почуття гумору означає інтелігентність. Почуття гумору в місті не так то часто зустрічається. Так само, як не часто бачиться щирі усмішки...

Цей молодий чоловік сказав, що кошичок цибулі коштує сімдесят п'ять центів? Тієї доброї, великої, здорової цибулі? (Майже такої гарної як колись у тітки Досі). А я щойно помила в автоматі своє старе авто! Заплатила долара з половиною. Миття тривало три хвилини. Снільки днів, місяців треба, щоб виростити кошик цибулі? Зібрати, привезти до міста... Ні, тут якась неспівмірність. Я чогось не розумію. Ах, це може тому, що я не навчуся ніколи любити чужого міста, і завжди буде мене притягати земля. Земля, поля, городи, сади. І люди, що там на землі працюють... Ах, яка я старомодна...

Несу ту цибулю попри місце, де мій старий фармер. Ми вже "знайомі", тож треба щось до нього сказати. Кажу:

— Не могла дати вам вторгувати, бо у вас нема цибулі. А мені нічого іншого не потрібно.

— Не шкодить, не шкодить, — всміхається він.
— Що я хотів сказати? Ага, якщо ви любите фарму, приїдьте колись в літі до нас. Подивитися.

— Добре, — нажу, — приїдемо. Дякую за запрошення.

Він сягає до кошика. Простягає мені велике червоне яблуко.

— Попробуйте. Воно смачне.

Всідаю до авта. На задньому сидженні золотяться круглі, гладні цибулини. Золотисте цибулиння починає пахнути. Так, як колись на "вишці" в хаті на горбочку. Майже так само. Смішно. Хіба цибуля пахне?

Розламую яблуко на половини. Одна мамі, друга мені. Яблуко солодке. Сманує як ескапада у дальний світ дитинства. Світ простеньких, звичайних людей, що живуть із землею, полем, садом. Добрий світ, наближений у думках до рідного...

ЗА П'ЯТЬ ЦЕНТІВ...

Скажіть, що тепер можна купити за п'ять центів? Мабуть подумаєте хвилину, а відтак махнете рукою: "Ніщо, майже ніщо". Водночас услужна пам'ять підкаже вам, що яких двадцять років тому, у крамницях, що звалися "файф енд тен сторс", можна було за п'ять центів купити ряд різних дрібничок. У тих часах п'ять центів коштувала мала булочка чи шоколадка. На звичайний лист наклеювалося марку за три центи...

Та ці часи давно й безповоротно проминули. Нині "нікель" чи "дайм" не має ніякої покупної сили. Інша справа, коли вам, наприклад, забракне п'ять центів при плаченні нількедесяти долярowego рахунку за газ чи світло. Тоді ви в клопоті, хіба що хтось доброзичливий "позичить" вам "нікля". Власне не позичить, тільки дарує, бо тепер ніхто й не сподівається звороту такої смішно малої суми.

Та вчора, йдучи вулицею Мейн — гай, гай, як ця головна вулиця змінилася на некористь за останнє десятиріччя! — я здалека побачила незугарний напис на шматку картону: "Випродаж, тільки п'ять центів". Випродажі мене не цікавлять, та зацікавила ця гротескова ціна. Підійшла ближче. "Барген" був не в крамниці, а таки на хіднику, на столі. На ньому лежала гора книжок. Це саме книжки продавалися по п'ять центів.

Людині, яну змалку виховали у пошані до книжки така несерйозна ціна видалася глузуванням. Адже навіть чашка кави коштує в ресторані сім разів більше.

Розглянула заголовки, прізвища авторів, перегорнула нілька сторінок. У ніякому разі це не були літе-

ратурні твори. Це були так звані "панет бунк", призначані для масового й невибагливого читача. Такого, який любить дешеві емоції, всякі сенсації, солодкі любовні історії, фантастичні пригоди, ба навіть різні страхиття, що лоскочуть нерви.

Що ж, "який пан, такий крам", як колись у нас казали. Які вимоги невибагливого читача, такі й книжки. Все ж тани у минулому я бачила, що саме цього роду книжки купували — і то не по п'ять центів! — і читали їх то в автобусі, то під час обідньої перерви, то в почекальних лікарів, дентистів. Нині ж ніхто з численних прохожих навіть не зупиниться при столі з книжками, навіть не кине оком. І навіть ніхто з крамничного персоналу їх не пильнує. Мабуть немає страху, що хтось вираде тану "безвартісну річ".

Я могла б собі сказати: "А яке мені діло до такого обезцінення, хай і нелітературних книжок? Хочуть позбутися ніким небажаного краму, то й віддають його за безцін".

Та мене муляє думка: "а як представляється справа книжки у нас? Чи українські книжки, видавані за важко запрацьовані гроші авторів, не припадають порохом байдужности, ба навіть порохом неохоти? Чи згадка про книжку не викликає у багатьох нетерплячого жесту й різного: "Я не маю часу читати!"

Із життєвого досвіду відомо, що коли людина щось любить, завжди якось знайде на це час. Це ж саме якщо хтось любить і цінається якоюсь справою. Дуже рідко, наприклад, почуєте заяву: "Я ніяк не знаходжу часу для телебачення, тому від довгого часу не сів перед телевізійним екраном". Наскільки щирішою була б заява: "Я не люблю читати. Це мені нецікаво".

Та до цього ніхто відверто не признається! Бож тани відомо, що духова культура формується й збагачується під впливом доброякісної лектури. Ніхто не захоче признатися до духової порожнечі, яна постає,

коли людина нічого не читає. Бувають навіть випадки, що купують гарно оправлені книжки — не для того, щоб їх читати, але щоб вони прикрашували хату...

Цього, очевидно, не можна узагальнювати. Ще є у нас любителі книжок. Є люди, які купують книжку, і якщо вона їм сподобається, читають її навіть декілька разів. Обмінюються думками з іншими любителями книжок. Є ще у нас люди, які поважають книжку, дорожать нею.

Тут ще одне сумне явище у згаданій проблемі: люди, які купують українські книжки і з любов'ю збільшують свою хатню бібліотеку, не є людьми першої молодости. Цим хочу сказати, що їхні діти чи внуки навряд чи будуть користати з придбаних бібліотек. Бо так, як тепер ця справа мається, не будуть володіти українською мовою в такій мірі, щоб читати українські книжки.

Дуже це сумне та, на жаль, правдиве. Ясно, що тут теж будуть винятки. Це залежатиме від батьнів. Якщо батьки не цікавляться українською книжкою, їхні діти теж нею не поцікавляться. Якщо б таке пресумне явище в майбутньому наступило, то навіть не було б випродажу за п'ять центів. Придбані батьками й дідами книжки опинилися б там, де викидають все зайве й безвартісне в хаті. Я б не хотіла до тих часів дожити, і дай Боже, щоб мої сумні прогнози ніколи не сповнилися!

Чому ці думки на наболілу тему? Тому, що жовтень є місяцем книжки. Янже хочеться, щоб бодай одиниці передали свою любов до рідної книжки своїм нащадкам.

ОСІННЄ ЗОЛОТО

З уже зісохлої трави, підняла останні золоті й багряні кленові листки, і поклала їх в улюбленій книжці, яку читаю щовечора. Хоч традиційний місяць книжки — жовтень — уже проминув, проте не бачу причини, чому б кожний місяць не повинен бути “місяцем книжки”. Адже прив’язання, пошана і любов до когось і чогось, не обмежується до єдиного дня, чи єдиного місяця. А останні кленові — які ж гарні! — листки, замість закладон у книжці — це ніяк не жалісливе “мemento”, що проминули погідні, теплі, соняшні дні короткого літа. Це щовечірня пригадка, що таке саме золото й пурпура гордої осені горіли у завзятих серцях творців гордого Листопадового Чину. Того незабутнього Листопадового Дня, що хоч не був зодягнений в соняшну ясність, проте був нашим національним Воскресенням. І завжди приходить на думку, чи ми, сучасні, ті, що вже народилися після Листопадового Зриву, були б спроможні продовжувати Визвольну Боротьбу без цього унікального прецеденсу, до якого молимося, як до Легенди, що стала дійсністю.

І тому осінь не наводить сумних думок. Хоч уже давно відлетів у теплі краї із прекрасних північних на-надських озер шнур диких гусей, яких поник із сірого осіннього неба ще й досі звучить у вухах. Хоч уже змерзли кохані, дбайливо плекані квіти, — моя розрада. Хоч замість зелених гілок, вдаряють у шиби биті дощем, оголені віття дерев. Хоч наймиліше сонце — джерело радості людини — вже не пестить, але рідко-скупко всміхнеться, як самолюбна красуня. Це все не пригнічує, бо знаю: коли діждемось весни, вже не на сірому, а на голубому небі, знов замайоріє шнур

диких гусей, що спішитимуть до родинних гнізд над пробудженими канадськими озерами. Що по довгій, важкій зимі, котрогось весняного ранку зазеленіє знову мій барвінок під хатою та ще й звеселить голубими, як невинні дитячі очі, квітками. Що скупе осіннє сонце розщедриться золотою повинню. Що по осені й зимі — які б вони не були прикрі — завжди приходить весна. Треба тільки навчитися у природи терпеливості, і зрозуміти її закони. Правда, закони природи — це потуга, але хто заперечить, що сила людського духа поступається перед нею?

Життя навчило, що ані безплідними уболіваннями, ані тим більше модною тепер критикою так званих "помилок минулого" (чи вони були, чи ні) — нічого не досягається. Доходять до мети й перемагають не уболівальники й критикани, а ті нечисленні, які вміли відректися власного "я", замінюючи його на "ми" — ми, український народ, українська земля. Ті, що не шукають ані легких стежок, ані скоропроминаючих почестей, але вміють себе і своїх нащадків загартувати у твердому законі боротьби за Волю. Спитаємо себе у монотонні осінні дні, коли нудьга снується тінню знеохоти, чи ми здатні стати подібними до лицарів Листопаду? Спитаємо відверто, бо ж ніхто нас не почує і не засудить. І, може, від цього питання зворушаться деякі приспані добробутом сумління, може залунає знову в душах Листопадовий Поклик...

Це не патетичні слова. Це школа мого, і напевно теж Вашого, життя. У цій школі немає місця на нарікання на "життєві невдачі", на "гірку доленьку". У школі мого життя завжди буде вдячність за ласку народитися й вирости на рідному ґрунті. Цієї ласки я б не проміняла за жодні скарби світу. Вдячна буду за неї Господеві до останнього віддиху. І не тільки тому, що дитинство й молодість на рідній землі були незрівняно прекрасними, але й за те, що вони не

завжди ходили гладенькими й вигідними дорогами! Ті дороги навчили стояти на власних ногах, неоглядаючись за чужою підпорою. Так, тверді, невідгидні дороги, хоч і ранять ноги — гартують. Яке було б тепер життя без того гарту, що тоді був здобутий?

У далекому дитинстві боліло серце на вид дитячих, босих ніг, що червоніли краплями крові від колючої стерні, на якій пасли корову; ноженят, що "розщипали" пальці об придорожне каміння й сухі "штурпани", що синіли від осінньої сльоти й холоду. Я до кінця життя не забуду однієї картини з часів советської окупації: вісімнадцятирічний "завідувач школи" — моя скромна особа — щойно по maturі і ще гімназійному однострої, бо "визволителі" забрали з крамниць усе, що можна було знайти! — мусіла поїхати на "показову лекцію" до сусіднього села. О, так, це був "показ!" Понурий день пізнього листопада. Ані одного соняшного промінчика. Дошкульний холод, вітер з-над ставу.

Нлясу "нагріто" чадом із сирого торфу — а кругом були ліси, та не наші, а "казьонні!" А підлога полита до білоти, до полиску "лугом": (Хто ще пам'ятає, що таке "луг" — гаряча вода з попелом, і як він жере шкіру на руках?) А на тій ідеально чистій підлозі червоніли й синіли порепані дитячі ноженята — усі босі. Нарахувала тридцять пар ноженят і ані одного черевина. І не чула я тоді "показової лекції", бо боліло сумління, що в мене вісімнадцятирічного "завідувача школи", таки були черевини на ногах! І кипіло серце обуренням: доки наші діти ходитимуть босими по власній, загарбаній наїздниками землі? І спитала я тихцем, після лекції, вчителя: "як це так, що болото по коліна, а в тих бідолах, теж наче лугом "вишорувані ноги?" І тишком, щоб інші не почули, він відповів: "це їхні батьки принесли їх на плечах до школи — ви ж розумієте, це мав бути показ"...

Багато років проминуло від тієї болючої крайности, і тепер, на вільній, хоч чужій землі, доводиться зустрічати іншу. Скільки дитячих черевиків викидається на смітник тільки тому, що вони вже "немодні"? І як поглянули б на мене теперішні батьки, коли б сказала про батьків, що носили дітей на плечах до школи? Адже ж маємо тепер вигідні, теплі шкільні автобуси, що під'їжджають під саму хату! Промовчуємо тільки факт, що м'яні сидіння у тих автобусах... треба було замінити на металеві, бо пасажирів різали їх — для розваги — ножами, нищили всякими обридливими написами. Що здоровенні чоловіки, водії тих шкільних автобусів... бояться своїх пасажирів, і що для охорони їде тим автобусом поліцей... Не питаєте, яка крайність болючіша. Бо я знаю, що з тих, які калічили босі ноги — вирости чесні, здорові духом і тілом люди. Знаю їх, між ними багато моїх приятелів. Потішаю себе надією, що між пасажирами, які нищать шкільні автобуси, не знаючи про босі ноги, немає українських дітей...

... Відбігли мої думки від осіннього золота. А воно все таки є. Є, бо якогось осіннього дня Господня рука пішла нам жмут соняшного проміння. Не нарінаймо, що його обмаль. За земне золото платиться високу ціну. Соняшне золото пізньої осені — неоцінений Божий дар — роз'яснює людське життя без порівняння більше, як блиск земного багатства.

"ТОПКА СОЛИ"

Прийшла чомусь на думку "топка" соли, хоча я ніколи її не бачила. З мого дитинства сіль запам'яталася у брунатних торбинках. Та Мати колись розказувала про топку соли, описала її, а все, що Мати розказувала, було знайоме і близьке, наче б сама це переживала.

Виринула ця топка соли в Материній розповіді про одне весілля, на якому вона була дружиною. Це було по Першій світовій війні, точніше у 1920 році. Згадане село — недалеко так званої "швармліні", було знищене, страшно зубоніло. Родина молодой стягнулася із останнього на коровай і навіть трохи м'яса для нечисленних весільних гостей. А родина молодого з другого села, яка не потерпіла від війни і була на ті часи заможна, принесла на весільну гостину... топку соли!

Забула я тоді спитати, чи в тих повоєнних часах про сіль було так тяжко, бо Мати оповідала з жалем, що в коморах батьнів молодого... тухло в мішках збіжжя! Могли бодай "шарпнутися" на корець пшениці або жита, щоб молодята мали з чого спекти перший хліб — назала Мати. Та все закінчилося добре: молодята важною працею таки доробилися, і згодом їм жилося краще, як скупим кривнянам.

Та чому тепер згадалася ця сіль? Чи тому, що часто чується лікарські поради деяким пацієнтам, щоб не споживали нічого зі сіллю? Або, коли вже мусять, то бодай дуже обмежилися в її споживанні. І ці, безумовно, добрі поради часто стосуються людей, які у сільському дитинстві були "здорові, як горіх", і яким навіть не снилося, що колись сіль — буде для них

шкідлива! Таж колись без соли не годен було ніяк обійтися! Як наквасити без неї напусту на зиму, чи бочку огірків? І як зимувати без квашеної напусти?

Справді, у добі, яка вже не повернеться, можна було обійтися без дуже багатьох речей, та не без соли. Хто ще пам'ятає народний вислів "щоб я без соли їв, мушу це зробити?" Хто ще пам'ятає, як послали до сільської крамнички, відтан обов'язково до "нашої кооперативи" по сіль, даючи у вузлику нількоро яєць?" А вважай, щобись не збив покладків, бо не буде чим посолити борщу!" Справді, борщ міг бути пісний, та не міг обійтися без соли. Як і багато інших страв.

Щож, часи міняються, люди теж. Тільки про зміну часів люди радо говорять, про себе ж не завжди rado, бо він робить своє... А сіль, тепер навіть у найскромнішому хатньому бюджеті є рубрикою, позбавленою значення. Якихсь там двадцять і нільна центів. Що це значить супроти цін інших харчових продуктів?

Ні, не тому нагадалася топка соли. Її давний посмак приніс далекій осінній вітер. Це осінній день вималював призабуту картину: десь серед піль горить вогнище... Хлопці-пастушки радісно кидають жмути сухого картопляного бадилиння. Воно сухе, брунатне, дивно пахне. Червоні язички вогню весело підсмакують вгору.

... Як пахне цей дим з поля! Чим саме? Прив'ялим пільним зіллям десь на межі? Вітром, що гладить зелену озимину? Листям, що жовтіє в лісну? Чи просто здоровою молодістю, якій далені всякі турботи?

... Знаю: так, як той дим на полі, ніколи й ніщо не запахне. Може це янісь скриті пахощі рідної землі? Може це туга?

... Котрийсь із хлопців приніс найважливіше для печення картоплі, яке відбувається під жаринками вогнища. Приніс у шматині трохи соли. "Позичив" її без

відома матері в хаті. Ця мати терпелива, вічно загарована селянська мати, шанує сіль, як цінність, бо вона недешева. А може мати й дала б, коли б попросити? Бо як же їсти печену картоплю без соли? А вона така смачна, смачна, ця з надвугленою шкарлупою картопля! Хрумкотить шкаралупна, всередині сипкий, біленький, картопляний м'яніш. Ніколи і ніде так не смакує печена картопля, як біля того вогнища на оболоні.

Що ж, інколи на осінньому пікніку ще хтось пригадає звичай з часів, які не повернуться. Хтось навіть подасть і масло, про яке й не снилося пастушкам при вогнищі. Та ані враження, ані смак вже не ті, що колись були. Правда, декому й масла не реномендується їсти. Немає ради: інші часи, тобто інше здоров'я як було.

Ех, дав би дехто багато, щоб... завернути пройдені роки. Щоб ще раз бути молодим, як тоді, сильним, бадьорим, щоб вірити, що буде краще, надіятися сповнення якоїсь мрії. Дав би не один багато, щоб дихнути повітрям тамтої осені... Не меланхолійної, а міцної, як хлоп'яча енергія, не сумної, а розтанцьованої веселими вогниками у полі. Щоб бодай дихнути теплим сивавим димком, що стелиться над рідним полем, на яке вже не повернеться.

ЛИСТОПАДОВИЙ ЗОВ

Це було зовсім так, наче б хтось невидимий закликав, щоб вийти йому на зустріч. Поклик був такий виразний, що, закинувши хустку на плечі, без надуми вийшла з хати. Не було навіть гадки, що в теперішніх часах у такій пізній вечірній порі небезпечно одинцем виходити надвір.

Перед хатою не було нікого. Навіть авта не проїздили вуличкою. Тільки в парку через дорогу задумано дивились очі ліхтарень. І пахло, сильно пахло осіннє листя. Заслухавшись у нічну тишу, віддихала пахощами осені. І тоді прийшла свідомість, що безслівний поклик сповіщав наближення Листопада. Того з великої літери, того, що записався назавжди в серці, дарма що свідком Листопадового Зриву не була... Та розназували про нього батьно й мати так образно й кольоритно, як розназується тільки про найнрашу, найважливішу подію в цілому житті. У їхньому житті та житті їхніх сучасників це й була найбільша, наймогутніша подія. І, мабуть, їхні переживання влились в мою кров, як дідичність, як спадщина.

Вірю в передавання цінностей з покоління в покоління, і тому Листопадовий зов був зрозумілий. Було б радше дивно, коли б Листопадовий Чин був для нас, як дехто мовить, "тільки ще однією історичною датою". До історії він перейшов як небуденне явище, якого не було впродовж століть неволі. Він станув наче вогняний стовп на порозі нової доби нашої історії.

Не було навіть вітру, щоб можна було поетично сказати "це вітер з України приніс спомини". Бо це й не були спомини. У теперішності відчувалося при-

сутність когось близького. Чи це були вчителі й батьки, які навчили любити й поважати Листопад як щось вічно живуче? Чи це були світлі тіні творців Листопада — знайомих Усусусів, які відійшли вже у вічність? Чи це було втілення пісні "Гей, у лузі Червона Калина"... Хто б це не був, це не було щось продиктоване уявою, вигадане, абстрактне. Це було те, чим живе душа, і тому це була дійсність.

Стало ясним, чому треба було в цій порі вийти з хати. Там, у чотирьох стінах мучив, болів, відбирав віру епізодик, який приключився вранці. Припадкова зустріч з молодим земляком з Києва. Його ясні очі дивилися так відверто, так гейби жалісно, коли признався, що він українець, який... не вміє по-українському говорити... Пояснював чому: в усіх учбових заведеннях — він сказав "інститутах" — учать виключно по-російсьому. Про дім не згадав, додав тільки, що в Києві на вулицях не почуєш української мови... У Києві, в серці України, в місті, про яке мріяли Усусуси, — ті, що підняли Червону Калину...

Чому я, слухаючи "сповіді" російською мовою про цілковите незнання української, розгубилася? Невже ж я не читала про це в пресі? Що ж, — читати одна річ, а інша, коли розмовляється зі свідком цього болючого фанту. Чому я так розгубилась, що зуміла тільки сказати: "І це називається Українська Радянська Соціалістична Республіка?" У відповідь він сумно похитав головою, додаючи наче мені не потіху: "Добре, що ми тут".

Лицарі Червоної Калини, щоб Ви сказали, вставши з могил? Були б такі пригнічені, як оце я увесь день після розмови? Сказали б, що Ви боролися, проливали кров і гинули надаремно? Що незалежність України — це тільки зоряна мрія, яка може ніколи не здійснитися?

Пам'ятаю багатьох Вас, які були ровесниками й приятелями моїх батьків. Знаю, що Ви б цього ніколи

не сказали. Ви були сильні духом. У Вас була незламна віра. Для того, хто вірить, нема безнадійности. Є тільки перешкоди, які треба побороти. Ви б не були такі пригнічені, як оце я після розмови з моїм земляком з серця України, який не знає української мови. Ви б певно сказали: "української землі і народу не можна знищити. Можна приспати, приголомшити та це насильство, як і кожне насильство, не може тривати вічно".

Сильніше від голосу мого брата, який не знає рідної мови, промовляє Листопад. Не "історична дата", яку "для годиться" треба вшанувати більш чи менш вдалими академіями. Це промовляє вічно живий Листопад, який кружляє у крові тих, що виростили під його знаменем.

Вимучена сумними думками голова перестає болювати. Мені далі жално, що мій брат із Києва мусів заплатити за високу освіту ціною рідної мови. Жално його і тисячів-тисячів танив як він. Український рід, українське прізвище, а на устах — мова загарбника...

Та це не означає безнадійности. Бо коли б дозволити їй заволодіти думками, тоді треба було б визбутися всяких змагань до ідеалу Лицарів Червоної Калини. Треба було б скапітулювати перед ворогом.

Це ніколи не сміє статися. Є зле, є важко, є загрозово, але не є безнадійно. Творцям Листопада теж не було легко, і теж чисельно не було їх багато. Проте вони, доконавши переломову подію, дали дороговказ, куди і як треба нам йти. А залишивши цей світ, залишили в крові наступних поколінь зов, що зветься Листопадовим.

ЛИСТОНОША

Давно вже нема того радісного очікування, які пов'язувалися зі скромною, але якже ж важливою особою листоноші колись вдома, в селі чи містечку. Не сидить уже при вікні дитинча, щоб враз радісно скрикнути: "Вже йде, вже йде до нас!" І бігли до дверей, за якими чути знайомий стукіт обструшуваних зі снігу чобіт, і крізь які входить в хату високий, худий чоловік, зігнутий під тягарем шкіряної торби, перевішеної через плече. І слідкувати зацікавленими оченятами за повільними рухами шорстких, червоних від морозу рук, які сягають до таємничого нутра великої торби. Ось для батьків "Діло", для мами — "Наша Хата", а для того, хто виглядав у вікно — "Світ Дитини". Усе те — "зі самого Львова" — теж таємничого, бо досі не баченого... А часами трапляється і лист. О, лист — це вже була небуденна подія! Бо і в тих часах, як це підмітив у своєму "Скоропаді" Роман Нупчинський, "для русина листа писати, то так, як козами орати, чи пішки йти в сльоту п'ять миль". Все ж таки листи приходили, і жилося не раз їхніми враженнями цілий тиждень...

А бували дні, коли задивлені у вікно оченята бачили, як висока, зігнута під тягарем шкіряної торби, постать, минала хату і йшла далі дорогою. Тоді був тихий жаль — розчарування: "Чому він сьогодні до нас не зайшов? Чому нема ніякої пошти для нас"?

Від тих далених часів зайшли великі зміни, як, зрештою, в усьому, що пам'ятається. Хто тепер з тих, що щоденно працюють, бачить "свого" листоношу? Хіба випадково, у якийсь вільний від праці день. Зрештою, при козних дверях є скринька, призначена

на пошту. І йдеться до неї, здебільша, без особливого хвилювання. Якщо у скриньці видно конверти, то чи не будуть це рахунки за світло, опал, телефон, податок? Рахунки щораз то вищі. Коли з скриньки висуваяться задруковані аркуші, це без сумніву реклями прерізних фірм. Заманливі обіцянки спеціальних випродажів, з яких ви "страшенно багато скористаєте"! Пропозиції прислати вам "безкоштовно" різні речі, з яких краще не користати. Трапляються навіть такі небуденні пропозиції, як недавно моїй знайомій: якісь дослідники геральдики так потрудилися, що віднайшли... її родовий герб! За невеликою винагородою пропонували їй прислати його, у мистецькому виконанні, запевняючи, що це буде справжня прикраса її хати. Знайома морочила собі цілий день голову, ніяк не розуміючи, яким чином геральдники знайшли герб, якого її рід ніколи не мав! Справа виявилася на другий день, коли сусідка — сицилійка похвалилася такою самою офертою, а її предки теж гербу ніколи не мали...

Та це вже ніяк не вина листоноші, того, що ще донедавна ходив по вулицях у поштової уніформі й нашкеті з поштовою відзнакою. Він теж не раз згинався під тягарем важкої шкіряної торби, і промонав, не зважаючи на гумовий плащ у сльотні дні. Брив у снігові заметілі ще непрочищеними хідниками. Часами, коли мав для вас "порученого листа", дзвонив до дверей, терпеливо чекав, аж ви вийдете. Він вже знав вас з прізвища, всміхався й казав: "це хіба буде приймний лист". Листоноша вчорашнього американського дня хотів зробити вам приємність. Він знав, як багато значить гарний, милий, радісний лист. Йому теж було приємно бути носієм доброї вістки. Він теж знав, що ви — українець, вручаючи вам українські газети. Хоч з них він вмів відчитати тільки заголовки друкований по-англійськи. А коли у ваш вільний день поба-

чив вас перед хатою, і якраз нічого тоді для вас не було, — потішав: "сорі, нині нічого для вас не маю, але завтра напевно щось буде!" Так, він теж знав, що кожна людина вичікує "доброї пошти", доброї новини, яка роз'яснює день. І ще донедавна у багатьох американських домах був звичай обдаровувати "свого" листоношу на Різдво грошовим дарунком. У подяці за його труд, за добрі вісти, які приносив.

Відносно недавно поштовий уряд вирішив, що досі обов'язкові кашкети листоношів уже не зобов'язують. Мовляв — вони не вигідні. Ось недавно розносив пошту на нашій вулиці молодець, зарослий, як печерна людина, патлатий, у червоному картузі. Він панічно відмахувався від собак, які вибігали йому назустріч, а собаки, відчувши, що їх бояться — завзято гавкали. Дивно, бо до "старого" попереднього листоноші в уніформі й кашкеті вони ластитися. Патлатий молодець у червоному картузі сердито жманав газети й листи з написом "крихке, не згинати!" у скриньку при дверях і бурмотів на "огидну працю".

І тоді несподівано знов пригадався сільський листоноша з часів дитинства. Це була пізня, сльотна осінь. Дощ лив, як з цебра. Подільська дорога перетворилася в рідке, липке болото. Він станув на порозі і не хотів увійти в хату, бо з його старої полатаної куртки спливали струмочки води. На його сірому худому обличчі малювалося крайнє вичерпання. З єдиного ока спливали сльози, які він витирав шорсткою рукою. На місці, де колись було друге око — чорніла промонкла шматина... Це був воєнний інвалід.

Мати примусила його сісти на стільці й почала готувати гарячий чай. Увійшов батько і тихо покликав маму до сусідньої кімнати. Там, пошепки, відбулася така розмова: — "Знаєш, моя шкіряна куртка, яку ми купили у Львові, тисне мене в плечі. Я більше не буду в ній ходити".

— Але ж ти казав, що вона дуже вигідна! — не зрозуміла його мама.

— Вона буде дуже вигідна для нашого листоноші, — пояснив батько.

— Ти ж розумієш, що шкіряна куртка не пропускає дощу і вітру!

За кілька хвилин одноокий інвалід поливав гарячий чай у новій шкіряній куртці, яка "була завузька у плечах" для попереднього власника, зате на ньому лежала як улив! З єдиного она вже не пливли сльози — воно, бідолашне, радісно всміхалося так радісно, як радісними бувають деякі вістки, що їх листоноша хотів би принести...

ТЕЛЕФОН

Чи уявляємо собі ми, що привикли до телефону, як воно було б, коли б його нагло не стало? Ми, які хвилюємося, коли бажана лінія довго зайнята (— а у нас пильна справа —) або що гірше, ніхто не відповідає на телефон? Для багатьох з нас телефон став більшою konieczністю від авта. Не дай, Боже, якогось нещастя, людина без телефону безпомічна. А що вже казати про хворих, самотніх людей, для яких телефон є єдиною надією, що на поклик хтось таки прийде до них з рятунком.

Це не режляма, бо авторка цих рядків не має уділів у телефонічній компанії. Мав їх зате власник хати, у якого по приїзді з табору "діпі" до Америки винайняли, по великій протекції, мешкання. Він мав аж два телефонні апарати: внизу, де жив, і у винайнятому мешканні, яке стояло пустою. У мешканні не було "ані трісочки", та на підлозі вилиснував новенький телефонний апарат. Господар хотів його зразу забрати, мовляв "він вам непотрібний і не маєте грошей за нього платити", та мати й доньна, глянувши на себе, вирішили: "хай залишиться, будемо вам за нього платити". Платити, коли в хаті не було ані стола, ані крісла, не кажучи про ліжко! Та трохи устаткування дали з милосердя добрі люди, дещо купилося згодом у крамницях, де продавали старі речі... Блискучий телефон піднесли за якийсь час з підлоги й поставили на старому, хиткому столику.

Та люксус — телефон скоро себе виправдав. По втраті праці готелевої замітачки, телефонувалося в справі оголошення "кращої праці" на т. зв. "гавсворн". Ламаною, бо ламаною, ще тоді мовою, але договори-

лася. Коли петентна на посаду домашньої помічниці (вдома це називали просто "служниця") поїхала показатися працедавцям, зразу після її повороту до хати задзвонив телефон: "приїжджайте завтра вранці до роботи". Цей сам телефон допоміг знайти згодом ще кращу працю у крамниці з меблями. Не хочеться згадувати, що телефон врятував від каліцтва, а може й смерті з рук садиста...

У крамниці з меблями телефон став спричинником гумористичної події: шеф доручив подзвонити до забезпеченої фірми, яка звалася "Джан Геннок Компані". Сказав, що число знайдеться без труду у телефонічній книжці. І пішов собі: — Найкраще полагоджувати справи із самим власником фірми — вирішила новоспечена помічниця, і коли відозвався голос телефоністки з бюро, заявила: "Прошу до телефону містера Геннока!"

Телефоністка хвилину мовчала, а відтан дуне лагідно промовила: "Містер Геннок помер понад сто років тому. Чи бажаєте говорити з представником нашої фірми?"

Мені досі дивно, чому її голос звучав так лагідно, без тіні насмішки, чи сердитости, що хтось дозволяє собі на дурні жарти. Мабуть, це була добра душа, яка по акценті впізнала, що має до діла з кимось непоінформованим. Зате "новоприбула" зразу позичила підручник історії ЗСА і визубрила напам'ять, ним був славетний містер Геннок!

Тепер на праці у департаментовій крамниці телефон майже не вгаває. Шкода тільки, що здебільша чути знервовані, нетерплячі, роздратовані голоси. Наприклад: "Я вчора купила у вас такий то товар, нині вже десята ранку, а ви ще не доставили!" Після того довга, безперервна хвиля нарікань. Пробиється за спокоюти виясненням, та нетерплячий голос кричить: "Невер майнд! Я не маю часу вас слухати, бо бачу

через вікно авто з доставою і дзвонять до дверей!" Слухавна з тріскотом падає. Зідхаю з полегшею...

В хаті є теж телефон, та він тепер здебільша мовчить. Тільки зрідка відзивається у ньому голос когось, хто не забув і не є "перевантажений особистими справами"... Появляється сумна усмішка, коли людина біжить до телефону й чує у відповідь "вронг номбер". Або пропозицію когось зовсім незнайомого, який хоче прийти й обладнати хату". (Раджу бути обережним з такими "офертами".)

Правда, були місяці, коли телефон і на праці, і в хаті, зайво шпигав пригадкою, що вже ніколи більше не почується голосів найближчих і найдорожчих. Зайво пригадував страшну самотність. Проте, без телефону, у якому вряди-годи можна почути якесь привітне слово, було б ще гірше.

У недавніх добрих часах, коли в хаті ще була радість та надія, постав може індивідуальний, зате теплий звичай: починаючи від Свят-Вечора почерез Різдвяні Свята аж до Богоявлення, підносячи слухавну, казалось не "галло", але "Христос народився". Дарма, що інколи бували і помилкові поклики, і ті, які не розуміли української мови. Звичай цей збережеться в самотній хаті і цього року.

СОЛОДКИЙ ЦУКОР...

Недавно, під час службової поїздки, колеги, шеф і я полуднували в ресторані. Коли я посолодила чай цукром, шеф глянув на мене так гостро, мов би моя особа була щонайменше причетною до вотергейтської афери, й закликав: "Як можна так затроювати себе цукром? Я читав недавно статтю, в якій доназано шкідливість цукру для людського організму!" При тому він попивав уже третю склянку пива. — "Звісно, що цукор має стільки нальорій, що від нього прибувається на вазі" — пританнули колеги, які не жалюючи собі пива, вже замовляли лакоминки в роді "пая" з кремом. Вони всі були "на дієті", побоюючись прибувати на вазі.

Дискутувати на цю тему було зайво, тим більше, що уява підсунула картину, про яку забув старший від мене роками шеф, а яку я ще пам'ятала. Мені нагадалося як колись пили чай шефові предни — галицькі жиди. Я побачила бідненького власника маленької жидівської крамнички у малому містечку. Було полудне і йому щойно пощастило щось продати. Він держав в одній руці горнятко з вправді несолодженим чаєм, зате у другій він стиснав кусник цукру. На його обличчі малювалася благодать, — він був майже щасливий. Йому пощастило вторгувати, і тепер він насолоджувався перенускою. За неписаним звичаєм не годиться їсти, поки не переторгував. А коли б тоді хтось назвав цукор "шкідливим", він напевно обурився б. Таж цукор був таний дорогий, це ж для бідаків був прямо люксус!

Після праці треба купити трохи харчів. Перед нашою у супермаркеті, стояла довга черга. Товстелезні муринки виладовували зі своїх візків стільки всякого

добра, що мимоволі насувалася думка, як страшенно багато їдять тут деякі люди... Це були прямо гори всяких харчів.

Враз з-перед нас понісся крикливий протест: "Що це таке? П'ять фунтів цукру коштує нині доляра дев'яносто центів? Таж минулого тижня я платила доляра сімдесят дев'ять!"

"І це було забагато;" вмішався другий голос. "На початку літа ми платили за п'ять фунтів доляра і двадцять дев'ять! Я можу доназати. Я ще маю цукор по тій ціні вдома!"

Зчинився такий гамір, що відповіді зовсім непричетної до цін касієрні я не почула. Зрештою, що вона могла сказати? що всі харчі тепер дуже подорожili, і що її завдання обмежується тільки до підсумування зазначених на харчах цін? Я тільки побачила, що на конверті перед нашою було понад десять п'яти фунтових мішечків цукру, які належали до однієї з протестуючих. Моя пам'ять блискавично підсунула мені картину: по одержанні місячної платні на "першого", — так тоді звався день виплати урядовцям — батьки привозили з містечка, з української кооперативи "Стрипа", п'ять кілограмів "ністкового" цукру для чаю й нави й зо два кілограми сипкого для варення й печення. Це був поважний видаток, бо кілограм цукру коштував золотого, а золотий — це була немала сума. Малий ласун у хаті ра-у-раз просив маму: "Прошу мені дати ністку цукру!" Мама пояснювала, що від цукру псуються молоді зуби, але часто її серце м'якло й вона обдаровувала малого ласуна дорогим присмаком...

Малий ласун, який щоденно пив намісник нави з цукром і молоком, був у стократно щасливішому положенні, як його малі сільські ровесники. Вони бо дуже рідко насолоджувалися дорогим присмаком. Цукор бачили бідлахи "про велике свято". Тоді їхні мамі давали їм у кошику кількоро яєць і казали: "А скоч-

но до кооперативи, і купи десять дена цукру. Іно вважай, абис не побив покладнів, і не з'їв цукру по дорозі!"

У сільській кооперативі крамар майстерно скручував паперову трубку і насипав до неї мілкого цукру. І теж наказав, щоб по дорозі його не розсипав.

Та мимо усіх пересторог, ті що несли з кооперативи цукор, таки трішки його по дорозі лизнули. Мусіли — спонуса була надто велика... Пригадалося теж одне Різдво, коли малу гімназистку запросили сусіди — селяни, і частували, між іншим, кутею. "Може вам не смакує?" турбувалася господиня — "може несолодна? Меду не годен було дістати, а цукор, як знаєте, дуже дорогий". Кутя була знаменито зварена, мак досконалим втертий, але солодкою не була. Що ж — в зимі кури не неслися, а заробити в тих часах золотого було нелегко. Жаль тоді стиснув за серце, ще й досі воно болить на цю згадку. Та прекрасні звуки коляди й ясно-сердечні очі людей, що жили в цій хаті, наче б заперечували всякому смуткові. Вони, ці люди, були здорові духом і тілом, були загартовані, життєрадісні. Бран люксусу — солодкого цукру — не псував їм святочної радості...

Передучора треба було поїхати й мені по цукор. На полиці, де він лежав, була карточка: "Тільки два п'ятифунтові мішки для одного клієнта". Це, очевидно, ніяке обмеження, бо можна прийти до крамниці кількакратно й за кожним разом купити "мінімальну кількість". Зрештою, десять фунтів цукру — не є аж так мало.

Повернувшись до хати, застала листа від старенької знайомої, яка живе у Польщі. Вона просила вислати її, якщо ласна, трохи цукру... Білого, солодного цукру, який тут, навіть при підвищеній ціні, не є ніяким люксусом. Білого цукру, який для тутешніх дітей є звичайною, буденною річчю. Солодного цукру, який декому нагадує різні картини давніх років дитинства...

НАШ ЛИСТОПАД

Уже так небагато залишилося тих, що Його творили; Його — з великої літери — наш Листопад. Вже так мало залишилося тих, що були очевидцями славетного Листопадового дня. Вже й ті, яким батьки й матері розповідали про перший день листопада вісімнадцятого року не такі то молоді. Здавалося б, що Він відходить у тінь минулого, як ще одні історичні роковини, що їх годиться відзначити, та життя нестримно біжить вперед, і Листопад залишається тільки спомином.

Як для кого. Є люди, для яких Він вічно живий, як постаті батька й матері, дарма, що їх вже не цій землі немає. Золотистий блиск Листопада, який вони пережили і який записали в душі своєї дитини, залишився. Дарма, що проминуло вже багато років, дарма, що Листопадова мрія, ставши дійсністю, перемінилася в легенду. Хтось може подумати: "Сумну легенду, бо ми й досьогодні не вибороли собі волі й незалежності".

Коли нарід програє боротьбу за волю, завжди залишається страшна гіркість програної. Появляються згодом навіть такі, які критикують, мовляв "треба було поступати інакше, бо того чи тамтого не зробили"... Та хіба ніхто не заперечить, що це був історичний прецеденс. Як воно було б, коли б не заіснував Листопадовий чин?

Неодному з нашої вужчої батьківщини було б незручно признаватися, що він... українець. Було б незручно, бо тоді інші народи боролися за свої держави, а чому ми тоді мали б стояти оподалін, чекаючи на що?

Батьки нашого покоління зрозуміли й відчули рішальний момент. Не високопарними словами, але власним життям і кров'ю сказали українську правду. Сказали своєму народові і світові. Без тієї правди неможливі були б дальші змагання. Ані тепер, ані в майбутньому.

Пам'ятаю, як у дитинстві й молодості тодішні окупанти моєї вунчої батьківщини боялися згадки про наш Листопад. Невже ж переможених бояться? Річ в тому, що морально ми не були переможені! Можна перемогти нарід фізичною силою, насильством, та доки нарід не забуде про свою окремішність, про свої змагання до власної держави, доти вороги будуть його боятися. Здавалося б: що там значить один момент, саме той, коли з Львівської ратуші замавав рідний прапор? Та коли нарід стільни вінів на своїй землі мусів дивитися на ворожі прапори, це був воістину великий момент! І цей момент не скінчився: у душах він триває по сьогоднішній день. Мусить тривати аж до наступного чину. Чину, якого не повстидався б давній Листопад.

Здавалося б, звучить як ще одні слова, яких сказано вже так багато. Та ні. Це віра. Коли хтось хоче щось здобути, мусить в це вірити. Це передумова здійснення задуму.

Здавалося б: надто великі сподівання у нашу невеселу, тверду добу. Та хіба доба творців Листопадового чину була рожева? Та ті, яких звемо Лицарями Червоної Калини не були затроєні сумнівами. Вчинили, що могли, вчинили дуже багато. Дали доказ живучости народу, його стремління, його чести.

Наш Листопад був і є моральною силою. Був, є і залишиться покликом крові і голосом сумління. Навіть, якщо в матеріялістичному світі цього назовні не видно. Та на поверхні землі не видно теж підземних течій, які пливають під поверхнею; аж доки котрогось

дня підземна течія не проб'ється у свіже, сильне джерело.

Здавалося б: тільки мрія — мрія у невідрадних обставинах. А чим же іншим, як не здійсненням мрії був Листопадовий зрив? Наші батьки її не побоялися. Була б найбільша кривда творцям Листопада, коли б їхні діти й внуки збайдужіли до розпочатого ними діла.

Коли приходить день першого Листопада, щось тепле, рідне розливається в душі. Тане близьке і сердечне, як розповіді матері. Розповідь про велетенську, нечувану радість, про те, як вона зі школяриками співала: "Вже воскресла Україна"...

Той спів вчувався мені роками на тлі преясної візії Листопада. Вчувається й тепер. Вірю, що це не був спалах метеора. Вірю, що це джерело — чисте, сильне, цілюще. Всі, що хочуть остаточно перемогти, мусять вірити.

У СУСІДІВ

Американська фірма влаштовує для членів своєї управи вечерю. Вечеря відбувається у люксовому ресторані. Її попереджує так звані "контейл парті", під час якої грає спеціально замовлений піаніст. Він грає так гарно, що протискаюся поміж гуртом розбавлених співробітників, щоб поглянути, хто це такий. Та, побачивши заросле обличчя, вуси, бороду, довге волосся, мій зір неохоче відвертається. Вже наблизила нехлюйна, патлата "мода"! Проте, очі все ще схоплюють щось неочікуване: На голові цього молодого здорового чоловіка, чорніє традиційна жидівська ярмурна! Тана сама, яну запам'ятала з дитинства у галицьких містечках і селах. Це міняє враження: отже це не є молодий патlach, який своїм виглядом протестує проти чогось, чого він сам не розуміє, — це правовірний, чи як тут кажуть, ортодоксальний визнавець своєї старої релігії, для якого вуси й борода є такою самою ознакою приналежності, як і ця ярмурка на голові. І він це явно маніфестує, не зважаючи на те, що тут він є платним виконавцем розвагової частини вечері.

За плечима чую тихі коментарі: "це дуже правовірний молодий чоловік". У цих словах нема насмішки над, здавалося б, перестарілими традиціями, до яких належить ярмурка. Якраз навпаки. Слова звучать наче признание, що хтось так вірно придержується приписів свого віровизнання.

У фірмі є всього кілька урядовців жидівської віри. У щоденній праці вони нічим не відрізняються від інших. Але коли приходять їхні релігійні свята, відразу кидається у вічі ця "маленька різниця": вони не

приходять тоді до праці! І ніхто, повірте, ніхто не дивується, що, наприклад, їхній Новий Рік припадає восени... Їм серйозно банують "щасливого Нового Року". Щобільше — перед жидівськими святами фірма пригадує "баерам", тобто тим, що роблять закупи для фірми, щоб не вибиралися в той час до Нью-Йорку, бо нічого не полагождать. І це діється в комерційному світі, який не знає ніяких сантиментів, і в якому все міряється всемогутнім доляром і прибутком!

Секретаркою президента фірми, яка очолює канцелярію ензенутиви, є симпатична пані грецького походження, вже тут народжена. Вона перфектно володіє англійською мовою в слові й письмі (інакше б не дістала такого становища!) проте я чула не раз, як вона розмовляє зі своєю старенькою мамою по-грецьки! І знову — це нікого не дивує. Якраз навпани — на обличчях інших секретарон закріплюю наче легку заздрість, що вона знає ще й мову, якої вони не гідні збагнути! Те саме стосується теж її святкувань. Хоч шеф фірми дуже суворий і нерадо признає додаткові звільнення з праці, його не дивує те, що Різдво його секретарки припадає два тижні після того, як всі вже відсвяткували американський "Крісмас". У цей день вона теж не приходить до праці, зате дістає додаткові побажання й дарунки.

У крамниці, як і в цілому місті, відносно мало працівників ірландського походження. Але день патрона Ірландії, святого Патрина, виглядає так, наче всі нагло стали ірландцями! Як відомо, національним ірландським кольором є зелений колір, тож всі приходять того дня в зелених блузках чи суконках, чоловіки в зелених сорочках, краватках, або бодай пришпилюють до грудей зелений листок.

У місті є багато полянів, які за їхнім дідівським чи ще прадідівським звичаєм, святкують і Великодній Понеділок, званий "динґусом". Це те, що в нас "об-

ливаний Понеділок". Чи обливаються вони по-давнію водою, — не знаю, зате знаю, що у багатьох підприємствах цей день зветься "поліш галідей" і робітники польського походження теж звільнені з праці. У підприємствах, де працює багато поляків, робітничі унії подбали, щоб цей день був платний...

У фірмі є дуже багато працівників італійського походження. Усі вони тут народжені, проте переважуюча більшість добре знає італійську мову. Заряд крамниці дуже з цього вдоволений, бо вони служать перекладачами для покупців, які слабо знають англійську мову. Та це не найважливіше: головне те, що між італійськими працівниками панує подивугідна солідарність. Раз хтось італійського роду, тим самим він для другого італійця "гуд гай", приятель. Мені невідомий випадок, щоб один італієць пошкодив другому на праці. Якраз навпаки, вони собі взаємно допомагають, один одного захищають.

Мимоволі насуваються аналогії. У багатьох відношеннях у нас є краще. Святочні вечери, звані тепер залюбки "бенкетами", починаються і кінчаються загальною молитвою. Це має глибшу вимову від однієї ярмурки на голові молодця.

Український день, роковини проголошення Незалежності, відзначається достойніше, як тільки зеленим ірландським листком при одязі. У той день на ратушах чи пан "ситі голл", пишаються наші національні прапори, а посадники міст пригадують усім мешканцям про наші змагання за Волю.

Та як воно є в нас з деякими іншими справами? Я вже так давно бачила українця, який, проходячи попри нашу церкву, скинув би напелюха, як це робили його батьки й діди на рідній землі. Не думаю, що хтось із посторонніх вважав би цей жест "зацофаністю", — адже з ярмурки ніхто на комерційній "парті" не насміхався! Я б теж воліла не чути, як двоє

українців, які розмовляють рідною мовою, переходять раптом на тутешню", і то доволі ламану, щоб їх не вважали "іншими". Секретарка у комерційному підприємстві не боїться розмовляти зі своєю мамою мовою, якої ніхто не розуміє... Я б воліла не чути, як мати кличе свого сина Васильна "Волтером", бо... це "краще" звучить. Я б хотіла, щоб Василько, чи пак "Волтер", знав рідну мову бодай так, як нею розмовляють продавці італійського роду у крамниці.

Та найголовніше: як це було б добре, коли б кожний українець, без огляду на релігійні переконання, походження, партійну чи ще там якусь приналежність, був для другого українця приятелем саме тому, що вони обидва українського роду! І щоб єдність, про яку стільки пишемо, говоримо й співаємо, стала врешті-решт щоденною життєвою практикою...

ЗЛО І ДОБРО

Попри департаментову крамницю на головній вулиці великого міста їде авто. Зрівнявшись з пишними виставовими вікнами крамниці, авто зупиняється. У наступній секунді з авто вилітає пляшка з горілки, націлена прямісінько у виставову шибу. З грюкотом, подібним до вистрілу, розбите скло падає на хідник, на коштовні предмети на виставі. У шибі прикра діра, як порожнеча в душі дегенерата. Порожня пляшка серед елегантних предметів виглядає, як болюче свідоцтво вандалізму нинішніх часів... Загальна метушня, констернація, навіть переляк.

Хоч у багатьох подібних випадках злочинців чомусь "не вдається" зловити, проте цим разом його скоро арештували. Може тому, що це білий день, головна вулиця, і поліція вже трохи підучилася. Його питають, чому він заподіяв таку шкоду? Чи він може мав якісь претенсії до цієї крамниці і хотів помститися? — "Зовсім ні, — звучить відповідь — я, просто люблюся в брязкоті товченого скла".

Як вам це подобається? Ноли б призадуматися, можна б дійти до висновку, що злочинець — маніяк, психопат. Або, як дехто поблажливо називає "хвора людина". Та тільки, чому таних "хворих" щораз то більше? Чи психічні суспільні недуги не бувають часами заразливі?...

Через якийсь тиждень, прийшовши вранці до праці, бачу, як крамничний робітник із затурбовано-переляканим обличчям, знов замітає побите скло. Цим разом не виставове, а із бічних входових дверей. — "Що трапилось, Майк? — питаю. — Вже знову хулігани побили нам шиби?" — "Ні, цим разом було ще

гірше, — відназує. — Цим разом вломники вибили діру у дверях і пограбували крамницю". За часок дізнаюся більше подробиць. Отже біля п'ятої години ранку два бандити, розбивши скляні двері, наладували п'ять валізок, біжутерією, дорогим одягом і іншими коштовними предметами. Щастя хотіло, що якийсь ранній прохожий побачив розбиті двері й залярмував поліцію. Поліція прибула якраз вчас: бандитів зловила ще в крамниці, і все пограбоване добро відібрали. Це були два брати. Старший, двадцятирічний, вже був караний за крадіж з вломом, молодший дев'ятнадцятирічний ще мав "чистий рекорд" — він щойно "вчився ремесла"... Іронією долі, вломники навіть не походили з нашого міста, приїхали сюди на наживу з Нью-Йорку. Проте, встигли добре познайомитися з розкладом крамниці, коли "позичали" собі п'ять валізок на біжутерію якраз у моєму відділі на четвертому поверсі. І любитель товченого скла, і ці два аматори біжутерії — були муринами.

Можна б подумати, що з цього приводу у крамниці постала велика сенсація. Що всі були обурені, вражені, потрясені. Правду кажучи — не дуже. На превеликий жаль, такі події є вже тепер "буденними". Кожного дня радіові, телевізійні й газетні повідомлення переповнені куди гіршими "новинами". Тут бодай нікого не вбито, не покалічено, не змасакровано. Знаю людей, які вже не хочуть слухати таких повідомлень, заявляючи, що вони підривають їхню нервову систему. Може й мають рацію. Часами чую заповідачів, що їм теж вже набридли погані, пригноблюючі вістки, які веселішим тоном заявляють: "А тепер, на закінчення, приємна вістка, або історія зі щасливим закінченням".

Поклавши на місце валізки, відібрані у вломників, я пробувала аналізувати їх психіку. Дійшла тільки до одного висновку: цим двом молодцям хотілося "лег-

ко жити". Навіщо трудити себе працею, ніяна бо праця аж не є надто легкою — коли можна вкрати біжутерію, відтак її перепродати і жити вигідно? А що з тим пов'язане ризику? Воно не велике. Посадять на якийсь час до в'язниці, а відтак випустять на волю. Ще й будуть робити так звані реабілітаційні заходи. Ще й будуть уболівати над ними, мовляв, вони є жертвою якоїсь там "суспільної несправедливості"... Зрештою, в американських в'язницях ані не б'ють, ані не морять голодом. Не треба платити ані чиншу, ані за харчі, ані ніяких податків... До того ж від "фахівців з досвідом", з якими будуть у в'язниці, можна багато навчитися... Коли їх випустять на волю, наступний влом вже не буде аматорським.

Чи вас танож огортає песимізм, коли думаєте над цими справами? Чи не стає досадно, що розвиток техніки і так званий "поступ" йдуть у таному манабричному контрасті до основних засад моралі й чесноти? Правда, ми знаємо, що зла було завжди більше, як добра, але щоб було його аж стільки! І щоб не можна було цього зла, — цієї повені зла, — якось зупинити?

З такими думками я вибралася на службову поїздку, на тан званий "маркет", тобто показ нових товарів для крамниці. Показ відбувався в Атлантик Ситі. Вийшовши з готелю, зупинила таксівку, що проїжджала повз, сказала, нуди мені треба їхати.

— "Добре, пані, — відповів водій, — тільки дозвольте перед тим об'їхати пару бльонів, за що, очевидно, не будете платити". — Він, певно хоче підібрати ще якогось пасажира, — подумала я, коли він зупинився перед якимось готелем, і, вихилившись через вікно, крикнув: — "Пане, гей, пане, прошу сюди"! — Незнайомий, який виходив з готелю, наблизився до водія. "Кілька хвилин тому я вас сюди завіз", — сказав водій. "Так, — підтвердив незнайомий, — і я вам, очевидно, заплатив. У чому справа? — "А чи ви не

запримітили, що ви щось загубили?" — спокійно спитав водій. Незнайомий гарячково сягнув до кишені. — "Мій портфель! — вигукнув розпачливо. — Водій всміхнувся: — Він лежав на підлозі, після того, як ви висіли з моєї таксівки, — у ньому є 500 доларів. Прошу, перерахуйте!"

Я не вірила своїм очам і вухам. Те саме, мабуть, діялося з незнайомим який схвильовано рахував знайдену згубу, і не знав, як дякувати водієві: — Це подивугідне, — шепнув він вкінці, подаючи водієві нагороду. — Я не знав, що в наших часах є ще такі чесні люди. Ви заслуговуєте на найвищу похвалу".

— Дрібниця, — махнув рукою водій, — це просто частина моєї праці.

Це, може, унікальна історія, але вона правдива. В Содомі і Гоморрі теж був тільки один праведний чоловік, але був. А у нас ще не є так зле, як у біблійному місті, і напевно є багато більше чесних людей.

СОРОЧКА

До української крамниці зайшла гарна, зі смаком одягнена пані. Її обслуговувала донька власників крамниці — Зірна. Коли пані, полагодивши орудку, збиралася відійти, дівча дещо несміливо сказала: "Вибачте, пані, з-під вашої спідниці визирає сорочина".

На обличчі пані відбилосся збентеження, вона глянула на свій одяг. Я відрухово теж. Те, що дівча назвало "сорочиною", був краєчок елегантного чорного мережива, яким винічкують цю частину спідньої гардероби, що колись у Галичині звалася "галькою". Пані промимрила "дякую" і поспішно вийшла. Зірна затурбовано звернулася до мене: "Навіщо я це сказала! Ця пані напевно образиться на мене!"

— Не думаю, Зірко — потішала її. Правду кажучи, Зірко, цей краєчок гарного мережива не вразив моїх естетичних вимог. Може тому, що знаю про часи, коли жінки відслонювали з-під довгих до землі сукенон подібні крайці мережива, а може тому, що надивилася на багато гірші вибрики змінної моди. Та мені сподобався твій вислів "сорочина", від якого повіяло дивним теплом. Ти напевно почула це слово від своєї матері, коли ще була дитиною. Бо тепер пестливе "сорочина" рідно можна почути, а сорочці не придається особливої уваги. В побуті українського народу сорочка відігравала дуже велику й часто символічну роль. Кожна українка мати й жінка вважала своїм обов'язком забезпечити родину добрими, ще й вишиваними сорочками.

Я вже не пам'ятаю тих часів, та мати розказувала мені, як у селі шили сорочки з полотна, витаного в сільського тнча і як вишивали сорочки на будень і

на свято. Якщо ще десь збереглися такі сорочки, зокрема, з мистецькою вишивкою, вони мають велику музейну вартість, бо їх вже більше не буде... Сорочка була колись мірилом не тільки добробуту, але й дбайливості господині. У дитинстві я з жалем дивилася на чисті, але полатані дитячі сорочки. Це були сліди праці материнських рук, що прали сорочину і болю материнського серця, щоб із злиднів вивести своїх дітей у люди.

Подерта дитяча сорочина часто означала сирітство. Чи знаєш, Зірко, що у тих часах було зворушливе народне повір'я, що кожної суботи Божна Мати випрошує у Господа бодай дрібну сонця... для сиріт? Щоб сиротина могла випрати й висушити свою єдину сорочку на неділю... Я вже давно відбилася від Рідної Землі, та все ще по-дитячому вичікую щосуботи соняшного проміння для усіх сумних та битих долею людей...

Не можу забути одного епізоду, Зірко. Я знала чоловіка, який був круглим сиротою. Його виховувала бабуся, а відтак він самотужки здобув освіту. Платив за змагання з злиднями здоров'ям. Коли опинився на чужині, бабуся прислала йому з України сорочку, яку сама вишила, і в якій він ходив, коли був студентом. Висилаючи, не знала, що його здоров'я вже дуже надірване, і що недовго радітиме спогадом із молодости. Коли він помер, поклали йому цю, вже стареньку, зіпрану з вилинялою вишивкою, сорочку в домовину... Дали йому цю сорочку в останню дорогу, як знав, що й у сирітському житті був хтось, хто його любив та дбав про нього.

Не дивися на мене так сумно, Зірко. Зараз розкажу тобі щось веселіше. У сільському побуті дівчина, яка полюбила хлопця, вишивала йому сорочку. Такий дарунок виходив далеко поза мені матеріальної вартості. Він означав, що дівчина готова з'єднати своє

життя у подружжі з ним. З'єднати на долю й недолю, на радість і на життєві труднощі. На все життя, бо саме таким було в нас колись подружжя. А що дівчина-відданиця готувала собі на придане сорочки "про будень і про свято", це теж важливе. Чи ти чула, Зірко, такий вислів: "він взяв її в одній сорочці"? Це означало, що хлопець одружився зі справжньої любови з дівчиною, у якої не було великих маєтків.

В цю хвилину до крамниці увійшла панночка. Хоч день був холодний, вона була вдягнена в щось, що нагадувало пляжовий костюм: нуценькі штанятна й нагрудник, який відслонював тіло від грудей до пояса. Руки, ноги й обнажений пояс посиніли. Вона покрутилася по крамниці і вийшла. Зірка глянула на мене: — Що ви на це скажете?

— Нічого, Зірко. Я вже звикла до дивовижностей так званої моди, яка не раз є насміхом і над естетичним смаком і людською пристойністю. Ця панночка, хоче мабуть виглядати, як екзотична танечниця, яка робить вихиласи обнаженням поясом. І якщо вона при такій погоді застудиться — це її справа.

— Коли б вона одружилася, її суджений мав би право сказати, що "взяв її без сорочки" — засміялася Зірка. — А я досі не надавала ніякого значення такій звичайній речі, як сорочка!

— Мабуть тому, Зірко, що живемо в той час, коли "звичайні речі" видаються нам тільки звичайними! Не раз у сміття викидаються ще добрі предмети, бо вони вже не модні. У часах, коли ніхто з нас не мусять латати сорочки. Та ще хочу сказати одне, Зірко. Чи ти читала твори Василя Стефаника?

— Ні, — опустила очі вниз. — Але прочитаю, якщо радите, бо в нас є Стефаникові твори.

— Прочитай про Марію, сини якої пішли боротися за волю України. І про нозаків, примушених Москвою служити в московській армії. І про того молоденького

нозана, який просив у Марії хліба, а коли вона підозрівала, що він грабіжник — розстібнув блюзу, під якою... не було сорочки! Ось до чого дожили, у ворожому ярмі, сини України! Без сорочки, під ворожим мундиром — це глибока, болісна символіка. Це трагедія поневоленого народу. І доти український народ не вибере собі волі й незалежності, доти завжди хтось "зриватиме з плечей останню сорочку". І то не дослівно. Бо крім матеріальної сорочки, є ще духовна, виткана з ниток української релігійності, історії, культури, традицій, мережана, мов вишивкою, чудовою українською мовою...

Дівча задумалося, а з ним теж і я...

ЧЕМПІОН

Нове місце праці — крамниця з жіночим і дитячим одягом. І нові — та тільки для мене — покупці, бо продавчині, яких тут застала, їх здебільша знають.

Понупцями у цій крамниці рідко є чоловіки, та бувають винятки. Мене не здивувало, коли одного ранку перед прилавком зупинився старий, худощавий чоловік. Увічі кидалася радше його особлива занедбаність. Починаючи від засмальцованої нашкоєності, неголеного обличчя, страшенно вируділої і витертої блюзи, що була колись гранатового кольору, нінчаючи знищеними здоптаними черевинами. Та навіть у цьому не було нічого дивного. Мою увагу прикував погляд його очей — колись синіх, — тепер вилинялих, як і стара блюза, старечих, сумних, втомлених очей. Проглядало з них ніби розчарування, ніби апатія. Видавалося, що ці очі не бачуть довкілля, що вони задивилися у щось, що вже не існує, а чого ніяк не хочуть визбутися. При тому було у них наче німе прохання: "Обдаруйте мене крихіткою уваги"...

Спитала, чим можу йому допомогти. Трохи не виразно, наче б слова приходили йому з трудом, відповів: "Хочу купити для моєї внучки модні панчохи. Не знаю, які вибрати".

Порадила і подаючи йому понупку, мої очі знов зупинилися з його поглядом. Відтан замітила на вируділій блюзі так само постарілу емблему. Це була відзнака Олімпійських ігрищ. Лаврові листки, олімпійський вогонь... Схопив мій погляд і промовив: "Я був світовим чемпіоном у боксі. Легкої ваги".

З трудом приховала здивування. Цей злидений, схожий з вигляду на прошака чоловік, — колишній

першун світу? Писали про нього всі газети, його прізвище було відоме любителям боксу. Мав славу, може теж і гроші. Та головне для нього — свідомість перемоги, свідомість того, він не "сіра людина", що його знають... знають, як першуна.

Водночас мигнула друга думка: а що, коли старенький, злидений чоловік тільки хоче похвалитися тим, чого ніколи не було? Бувають же й такі випадки. Бувають, як янась втеча від убогої дійсності, від почуття мізерності злиденного існування. Просто, щоб у людей видатися кимось, хто був "важливий".

Немов відчув мої сумніви, бо сказав: "Маю в хаті трофеї, маю різні письма з тих часів, вирізки з газет. Колись принесу і покажу вам".

— Добре — відповіла — радо погляну. Та розкажіть щось більше про себе.

Вогник, що світився в очах, ще трохи яснів, та слова попливли мляво, неохоче. "Під час одного мачу я зазнав сильного удару. Мене завезли до лікарні, виявилось, що це було потрясення мозку. Я вже більше не вернувся на "рінг". І з того часу в мене попсувалася пам'ять. От, тепер розмовляю з вами, хочу сказати янесь слово, і забуваю його". Відтан, наче засоромився своєї слабости, швиденько докинув: "Але я ще й досі є у добрій фізичній формі! Щоденно вправляю. А в бігу можу здистансувати неодного молодика".

Вогник у його очах погас. Обличчя стало знов сіре, без виразу. Взяв покупку, і не прощаючись, відійшов. Та мені весь час не сходить із думки. Під час полуденку спитала продавчинь, які тут працювали довгі рони: "Чи ви знаєте того старого чоловіка, який був вранці?"

— Того помиленого? — засміялися дві жінки. Мені стало прикро. Сміх вразив мене як насмішка над людським горем. Та мої співбесідниці зовсім не здавали собі з цього справи. Одна з них сказала: "Так,

ми його добре знаємо. Він часто приходить до крамниці, купуючи якісь дрібнички для внучки. До речі, його жінка й одружений син живуть в іншому місті, а він мешкає тут сам. Здається працював у сталеварні, тепер уже на емеритурі.

— Чи це правда, що він був колись чемпіоном світу у боксі легкої ваги? — спитала я.

— О, так, ще десь у 1932 році — засміялася знову. — Був, був, поназував нам свої трофеї та відзначення на письмі.

Видно, що ця тема їх не цікавила, бо зразу перейшли на якусь буденну справу з власного малого світу... А мені далі не сховався старий чоловік, що був колись "кимось". Все стояла перед очима вируділа, витерта блюза з ледве розпізнальною емблемою лаврових листків і Олімпійського вогню. І вицвілі очі з виразом безнадії, очі, в яких тільки на хвилину зяснив наче відблеск колишнього тріумфу.

Мигнуло: так минає слава цього світу. Водночас з'явилася свідомість, що доки існуватиме людський рід, доти люди будуть змагатись за трофеї першества, за славу, за популярність, за те, щоб бути відомими, щоб відчувати п'янність осягів, бо така вже людська вдача.

ГОРНЯТКО МУКИ

Застунала у двері сусідна і, увійшовши в кімнату, перепросила:

— Даруйте, що перешкоджаю вам у праці. Ви певно пишете щось романтичне, а я прийшла до вас з таким прозаїчним проханням: позичте, будь ласка, горнятко муки, якщо маєте.

Із сусідкою Мері приятелюємо довгі роки, і, як то між сусідами буває, то ми до неї за чимсь, то вона до нас.

— Але ж, Мері, — нажу, — завжди рада вас бачити, а ваше, як кажете, "прозаїчне прохання", радо сповню. Чи то раз чогось забракне у хаті, а тепер уже вечір, і крамниці напевно зачинені.

— У тому то й справа, — сказала Мері, — що я вже була у кількох харчових крамницях і ніде не могла купити муки!

І щойно тоді я запримітила, що і її обличчя і голос були схвильовані. Це мене здивувало, бо Мері завжди зрівноважена, погідна, бадьора.

— Бачите, — продовжувала вона, — перед вечером я розчинила тісто на корж з яблуками, який моя родина дуже любить. І запримітила, що муки в мене обмаль. Поїхала до найближчого супермаркету, де завжди купую харчі, підходжу до полиці, де звичайно лежить мука, а полиця порожня. Перенесли, мабуть, в інше місце, — подумала, і питаю продавчиню, де тепер продають муку. А продавчиня відназує: "Муки немає". — Засміялася я, бо думала, що це жарт і нажу: — Не жартуйте, бо мені спішно. Де ви поклали муку? — "Всю муку люди розкупили, а новий транспорт не прийшов", — відповіла продавчиня і пішла

геть. — Ну, — думаю собі, — я вже двадцять п'ять літ господарюю, а ще такого не було — янась чудасія трапилася з крамницею, треба їхати до іншої. Та в другій крамниці муки теж не було. Поїхала до третьої і питаю завідувача: — Що трапилось? Як це так, що ніде не можна дістати такої звичайнісінької речі, як мука? — “Я й сам не знаю, пані, — відказує завідувач, — знаю тільки, що покупці купують тепер стільки муки, скільки ніколи не купували! Ось одна жінка, яка звичайно бере п'ять фунтів тижнево, купила вранці аж сімдесят п'ять фунтів! Прийдіть пані, завтра, може надійде той транспорт, який я замовив!

— Огірчена і дуже занепокоєна повернулась я до хати, — продовжувала Мері, — та й жаліюся чоловікові: — Що це за часи настали? Таж наша країна найбагатша у світі, а таке діється! Що це все має означати? — А чоловік, замість потішити мене, розсердився: — “Що це ти газет не читаєш, вістей не слухаєш? Наш Уряд продає збіжжя іншим країнам, то й нам незабаром не вистачить! А незалежно від того люди магазинують тепер харчі, бо ціни підскочать вгору ще вище”.

Завжди спокійні і всміхнені очі Мері дивилися затривожено, нервовно, розгублено. Пізнати було, що цей буденний — здавалося б — епізод захитав її духову рівновагу. — “Признаюся вам, — сказала, — що спершу мені хотілося викинути розчинене тісто на смітник і сказати чоловікові: — Якщо так мається справа, то робіть собі, що хочете! — Але по хвилині зрозуміла, що це було б по-дітвацьки і вирішила позичити у вас муки і донінчити норж. Тані тепер припрі, нестабільні часи. А як ви думаєте, чи справді у нас настане криза?” — Ні, ні, Мері, — я взяла горнятко з її тремтячих рук. — Не можна дивитися на дрібне, переходове явище аж так трагічно! Ми всі звикли до надмірного добробуту, до надміру всього

і тому дрібна неполадка видається натаклізмом. Чи не здається вам, що люди, які звикли до люксусів, надто скоро впадають у паніку?

— Тож то воно і є! — кликнула Мері. — Тільки панікою можна пояснити оті великі припаси харчів, які тепер люди роблять. А паніка — це трашна річ.

— Правду кажете, Мері. Паніка — це жахлива пошесть, яка може спричинити велику шкоду. Паніка стократ гірша від будь-якої переходової недостатчі. Вона руйнує людську відпорність, забирає силу і може довести до справжнього лиха.

Пішовши до кухні по муну, я запримітила, що її в мене теж дуже мало, але цього я Мері не сказала. Вона сиділа вже спокійніша, мабуть, розмова трохи її розрадила.

— Будьте певні, Мері, що в Америці ніколи не забракне харчів і справжнього голоду ніхто не зазнає. От у моїй далекій батьківщині, яку поневолили совети-комуністи, були роки нечуваного в історії, штучно викликаного голоду! Вигинули тоді жахливою смертю мільйони моїх земляків. Та цього я вам під ніч не буду розказувати. Бо цих жахів людина, що виросла у вільному світі, у величезному добробуті, не спроможна зрозуміти! Може щойно колись, коли переконається, що нема причини до паніки, дещо розкажу.

**

На другий день вранці Мері знову постукала до дверей. Вже була знову бадьора і всміхнена. У руках держала тарілну з двома кусками коржа і торбинну муку.

— Вже довели муну до крамниць, і я принесла вам, щоб ви не трудилися. І ще раз спасибі за вчорашню розмову.

Спустивши очі, я дивилася на рум'яне, пахуче печиво. Я не хотіла, щоб Мері вчитала з моїх очей

турботу, яна мене не покидає. Бо якраз я дістала листа з України. Писали про жнива. Внаслідок довготривалих дощів земля так розмокла, що неможливо було зібрати збіжжя комбайнами. Жали серпами, косили косами. А бараболя гниє під корчами. Сумно і турботно від таких вісток. Та все таки я вірю, що голодове жахіття з-перед сорока років вже ніколи в Україні не повториться.

ЗВИЧАЙНА ЛЮДСЬКА УСМІШКА...

У великій крамниці при вулиці Мейн, де можна набути багато різних речей, знайдете її два гатунки. Два роди усмішки. Однією всміхається новий "верховний" шеф. Другою — невелична сивоволоса продавчиня Емілія.

Усмішку нового шефа звать "приклеєною". Вона схожа на модні тепер перуни: будьто є волосся на голові, та воно не справжнє. Штучне. Та наскільки перуна приносить декому деяку користь — то приклеєна шефова усмішка — ніякої користи не дає. Тому, що в неї ніхто не вірить. Всі знають, що новий шеф, крім себе, нікого з людей не любить. Нікому не довіряє, до всіх і вся ставиться снелтично. А всміхається тоді, коли пригадає собі, що цього вимагає "етикета" фірми, або при найближчій зустрічі з кимось, кому він перед тим дошкулив. Щоб затерти неприємне враження, і щоб виглядало, що він "гуд гай". Ну, й очевидно, він завжди вітає тією приклеєною усмішкою свого зверхника.

Приклеєна усмішка ніякої вартости для "підвладних" не має. Цікаво, чи шеф знає про це?

Другою усмішкою всміхається продавчиня Емілія. Це зовсім інша усмішка. Справжня, щира. Нічим невимушена. Крамниця платить Емілії за те, щоб вона чемно обслуговувала. Але за усмішку їй не платять. А Емілія мимо того до всіх всміхається привітно. До людей, які заходять "тільки подивитися". До людей, які по довгих торгах врешті щось куплять. І навіть до тих, які віддають куплений пів року тому товар (хоч крамниця цього дуже не любить). Емілія всміхається і до тих, що працюють поруч неї, і до тих, що замітають

крамницю. До знайомих і незнайомих. Філософія Емілії нескладна: і добре слово, і усмішка — нічого не коштують. Чому собі на них не дозволити?

Іноли дехто з тих, які не люблять усміхатися, роблять Емілії зауваження: — Та ж ти цієї людини зовсім не знаєш!

— Не шкодить — відповідає добряче Емілія. — Це людина, така сама як я. А я так люблю, коли хтось привітливо гляне на мене.

Чи Емілія має рацію? Тобто — чи тільки знайомі і приятелі мають привілей обмінюватися приязними усмішками?

Сивоволоса продавчиня Емілія дарує сердечну усмішку людям зовсім не тому, що її життя переливається радістю і всяким добром. Можна б сказати, що якраз навпани. Турботи і прикrostі в неї не переводяться: чоловік заглядає до чарки і з перепою хворіє. Синам не щастить ані в подружжі, ані в праці — один розводиться з жінкою, а другий знову безробітний. Розбили авто, затікає дах на хаті. І немає грошей на нараву ні одного, ні другого. Зани Емілія видасть з кишені "дайма", вона дивиться на нього двічі... Бо грошей все обмаль.

А Емілія всміхається приязно до людей. Бо, власне, вона людей любить. І все ще в наших "модерних часах" — людям довір'яє. Навне, що є ще багато добрих людей, або, що в кожній людині є щось добре.

Прямолінійна філософія прямолінійної, звичайної людини. Добротливої людини, сердечної. Тому й така добра та її усмішка. Якби наперекір усій розтерзаності новочасної "загубленої" людини.

Пригадуєте собі, коли ви востаннє бачили привітливую усмішку на обличчі незнайомого? Вчора, тижден тому, місяць — чи може не пригадуєте собі зовсім? Здається, тепер привітливий усмішки не в моді... А шкода. Бо все інше можете купити в крамницях, а

от цієї дрібнички ніде не продають. Хочу сказати тієї справжньої сердечної усмішки.

Запаркувати авто у середмісті — немала штука. Бо авт тепер скрізь страшенно багато, а місця зовсім обмаль. Полагодження орудки потриває тільки кілька хвилин, та де тут залишити авто? Висуваю голову крізь вікно, розглядаюся. Враз підходить незнайомий. Із привітною усмішкою на обличчі. — Я зараз зроблю вам місце біля "паркометра" я якраз від'їжджаю.

Момент приємного здивування. Тепер небагато людей робить з усмішкою місце другим. Дякую. Висідаю, хочу кинути монету до паркувальної машини. Чоловік вдруге всміхається: — Не тратьте грошей! Із заплаченого мною часу ще залишилося пів години.

Заощадив мені десять центів. Матеріально менше ніж чашка кави. Приповідкова чашка кави — "нап оф кофі" — коштує двічі стільки. Але морально, подарував мені цілий радісний день. Власне, тією усмішкою. Я проїздила на ній до самого вечора.

Дають багато рад, як зробити модерне життя легшим, кращим, радіснішим. Чи знайдеться поміж усіми по-новочасно вистудіюваних життєвих філософіях місце на дрібничку, на яну софістикована людина не має часу: на старомодну, просту усмішку? Не цю приклеєну, для етикетки, для годиться. Звичайну людську усмішку, яка є виявом доброти. Яка роз'яснює життя зовсім так само, як соняшний промінь. І яна, будучи так само, як соняшний промінь, безцінною, не продається у ніякій крамниці.

НІХТО НЕ ЛЮБИТЬ СМУТКУ

Емілія працює у нашому відділі вже довгі роки. А коли ви довгий час перебуваєте з людиною, тоді її життя вплітається у ваше. Ви радієте її радощами і болієте її горем.

За цей час ми пережили з Емілією все те, що доводиться переживати матеріям у теперішніх часах. Коли двох її синів були у в'єтнамській війні, ми разом з нею тремтіли за їхнє життя і молилися за їхній щасливий поворот. Коли вони повернулися до дому цілі і здорові, ми тішилися цим як власним щастям. Потім ми переживали менші, злободенні турботи, якими було знайдення праці, про яку було сутужно. Ми бачили, як Емілія відмовляла собі найпотребніших речей, щоб за зароблені гроші купити синам харчі й одягу. А коли хлопці знайшли собі працю, ми тішилися їхнім успіхом. Ми пили вино на їхніх заручинах і танцювали на їхніх весіллях. А через рік ми gratулювали Емілії за її першого внука, — смішного, гарненького пацанчика., який — будьто "зовсім придався виглядом у бабуню" — нашу Емілію.

Ясно, що в Еміліновому житті, як зрештою у житті кожної людини, не все і не завжди було ідилічне. Була поважна автомобільна катастрофа одного із синів, був довгий побут в лікарні, були всякі інші клопоти. Та Емілія, як пристало жінці, що перейшла трудну школу життя, не падала духом, не заламлювалася, не зневірювалася. Вона знала, що людське життя — це не стежка, вистелена пелюстками рож. Її життєва філософія звучала: "хоч як важко не раз приходиться — людина мусить давати собі якось раду". Інстинкт

самозбереження. Відомо ж — хто піддається — програє двічі.

Так проходили її дні, аж зударилася вона з чимось, чого не передбачала: наймолодший син, її "очно в голові", почав нездужати. Спершу скривав ці недомагання перед батьками, бо ж молодій людині не хочеться повірити, що його опанувала недуга. Слабнув і тратив сили, аж врешті таки пішов до лікаря. У висліді лікарського обслідування виникла конечність операції. І тоді виявилось те, чого і син, і батьки, і ми всі тепер так страшенно боїмося: недуга, якої назва звучить мов присуд смерті...

Емілія залишила працю. Пінлувалася сином після важкої операції. Годувала його, немічного, як колись у дитинстві годувала немовлятко. Промивала тіло, яке з трудом гоїлося, як колись купала дитину. Перестелявала його постіль, як колись стелила дитяче ліжечко. Здушувала у собі пенельний біль, дивлячись безрадно на його терпіння. Та свого розпачу синові не показувала — навпани — підбадьорювала його, що все буде гаразд, що він скоро видужає. Нишком ридала, коли на неї находила зневіра, а до сина всміхалася. І молилася, палко, гаряче, молилася до Божої Матері, щоб вчинила чудо, щоб син подужав.

По якомусь часі синові таки покращало. Тоді вона повернулася до праці. І відверто сказала нам, що це був пістряк. Але вона вірить, що тепер є способи його заліковувати.

Вона чекала на наші потіхи. Вона хотіла чути від нас, що так і є; що тепер є способи рятувати життя, загрожене пістряком. Що крім лікарської помочі, є ще вищі сили, які нермують долею людини, є Господь, який може все вчинити, навіть те, що зветься чудом.

І тоді ми ще раз зрозуміли, як багато значить для людини дрібка надії. Навіть тоді, коли, здається, реальних підстав для неї немає. Ні, ні, — надія не сміє

вмерти. І, запевняючи Емілію, що все буде добре — ми самі в це повірили. Одного дня Емілія прийшла до праці така врадувана і з таким промінним усміхом на обличчі, як ще ніколи досі. “Маю добру новину”! — закликала, — “Мій Стефно заручився і під осінь відгуляємо весілля”!

Син стрів свою наречену ще перед своєю недугою. Могло б видаватися, що дівчина, знаючи, що він zagrożений — покине його. Та ця дівчина цього не зробила. Вона таки його справді любила.

Хтось, хто думає песимістично, міг би сказати: “яке майбутнє для чоловіка, який не є певний, чи буде жити?” Хтось міг би сказати, що чоловік, якого життя стоїть під знаком запиту, взагалі не повинен одружуватися.

Та це була б звичайна поразка. Дони людина живе — має право на щастя. Навіть якщо б це було короткотривале щастя. А втім — хто коли знає, що записано йому у книзі життя? Чи не відходять несподівано люди, які вважають себе найздоровішими?

І тоді ми зрозуміли ще одну — тану, здається, відому правду: ніхто не хоче жити й кормитися смутком. “Живий живе гадає” — кане народня пословиця. Без надії і без дрібни радості не годен жити...

КРАМНИЧКА НА РОЗІ ВУЛИЦІ

— Чомусь тепер люди стали нервові, — каже старий Майк, кладучи свіжі булки в паперову торбину. — Кожний якийсь напружений, тільки не кожний до того признається.

Дивиться на мене добрячими очима з-поза старомодних окулярів.

— Та може я вас затримую своєю балаканиною, а ви кудись поспішаєте?

— Ні, Майк, — кажу, — мені не спішно. Сьогодні у мене вільний день. Я хочу його провести спокійно. Баз зайвої метушні. Без того, як ви сназали, напруження.

— That's right! — каже спронвола Майк. — Усе повинно мати свій час. І праця, і відпочинок. Та тепер люди чомусь себе постійно підганяють: "скоріше, скоріше!"

Ніби у відповідь на Майкову заувагу бачу крізь вікно малої "гросерні" нестримний потік авт. Вони мчать і мчать. Мигають перед очима, немов приспіваний фільмовий надр.

З Майном, власником харчової крамнички на розі вулиці, ми давно знайомі. Ще від тоді, — а це вже доволі багато років — коли приїхала я до цього міста. Тоді в сусідстві було ще кілька таких, як Майкова, крамничок, були різні майстерні. Ось там, де забиті дошками вікна, була шевська робітня містера Клоса. Поруч неї огрядна, добродушна місис Венке продавала знамените морозиво. Там далі був кравецький варстат містера Кучерніка. Їх всіх уже немає, вони кудись зникли, залишилася тільки Майкова крамничка. В думках зву Майка "останнім з могінанів".

— Мені здається, — каже Майк, — що теперішні люди перевантажують себе надміром усяких дій. Надміром праці і навіть надміром розваг. А забагато є забагато. Ви знаєте, що таке пересичення? Воно не дає людині вдовolenня. Навпаки, робить людину роздратованою. В усьому повинна бути міра.

— Ви приїхали автом чи прийшли? — перебиває самого себе Майк.

— Ще б там возитися з автом тих кількадесять кроків, сміюся. — У вільний день добре пройтися. Ми тепер і так забагато їздимо чи сидимо. Треба ж трохи руху.

— Отож бо то, — каже Майк. — Ми згадали авто. Навіть мотор машини бунтується, коли його надуживати. Натисніть засильно на педаль, газоліна залле вам мотор, і він не запалиться. А людина — не машина. Вдає, що витримає увесь той натиск, а всередині заломлюється.

Майк з покоління "старої дати". Зміни останніх кільканадцяти років його не захоплюють.

— Я догадуюся, чому люди стали такі нервові, задумується Майк. — Ви, очевидно, пам'ятаєте кіоск старого Снаті?

— Як же ж не пам'ятати, Майк! Та ж стільки років купувала в нього газети й журнали!

— А ось подивіться, — простягає руку у вікно Майк.

На розі, де колись стояв кіоск старого Снаті, зупиняється авто. З нього висідає чоловік, іде до автомата, кидає монету. Автомат викидає газету, чоловік згортає її і від'їждить.

— Колись, як ви приходили до Снаті, то він назав вам "доброго ранку" чи "добрий вечір". А що вам скаже оця скринька? Або треба вам було про щось запитати. Про янусь звичайну річ, ну, сканімо, спитати про янусь вулицю. Кого тепер питаєте? Маши-

ну? — Майн згірдливо дивиться на автомата. — Тепер, куди не повернешся, всюди машина. Снажіть мені, чи машина може заступити людину?

Мовчу. В думці пробігає латинська цитата: "Людина суспільне створіння". Філософія ялясичних часів. "Модерні" люди, мабуть, її не признають.

— Я вже не нажу про себе, — веде Майн. — Колись приходили сусіди, щоб і купити, і обмінятися думками. Тепер на розмову ніхто не має часу. Чуєте? Людина не має часу порозмовляти з приятелем!

Дивлюся в Майнові добрячі очі: він представник того покоління, яке цінувало людську прихильність, прив'язаність, сердечність. Коли людині треба було допомогти — помагали. Не стояли осторонь і не вдавали, що "не бачать" кривди, як це тепер часто буває, коли люди не хочуть "бути вмішані в цю справу".

— Тепер, коли треба щось купити, вже не йдуть до крамниці в сусідстві, а їдуть до супермаркету. Там, кажуть, вигідніше купувати. Та навіщо я вам це нажу? — дивиться на мене з-поза окулярів. — Може ви теж волієте супермаркет?

— Ні, Майн. Я не люблю супермаркетів. Там завжди натовп. Я люблю людей, але люди — це не товпа. Я не люблю, коли штовхають і коли я мушу побоюватися, щоб не вкрали в мене гаманця. Не люблю стояти в черзі перед касою, де незнайома касирка вистукує на машині довжелезні ряди цифер. Бо для неї я теж є цифрою з чужої їй людської маси. Ні, Майн, я не люблю місць, де людина є тільки цифрою в рахунку.

— Ви говорите по-старомодному — всміхається Майн. — А я читаю в газетах про урбанізацію, модернізацію, поступ. Як ви думаєте, що таке поступ?

— Мені здається, що це слово повинно відноситися до ушляхетнення людини, Майн. Та це моя особиста думка.

— That's right! — каже Майк. — Якщо людина шанує людину, то й життя стає кращим. А життя — це така річ, що нею треба милуватися.

Беру з прилавка булки, плачу, прощаюся з Майком. Він кличе вслід: — А перенажіть привіт мамі! Снажіть, щоб вважала, бо тепер ховзьно! І самі уважайте!

Йду повільною ходою. Пішла по ті булки, щоб порозмовляти з Майком. Звичайною, доброю людиною. Бо в нинішніх часах людині більше, як будь-коли, потрібно контакту з людиною.

КУЩ КАЛИНИ

— Марку, чи можу тебе про щось попросити? — вагаючись промовила пані Марія. — Чи ти міг би поїхати зі мною цієї суботи на ферму?

По обличчі сина промигнув знаний їй віддавна вираз нетерплячки.

— Навіщо мамі їздити по фармах? Кожної суботи фермери й так привозять свої продукти на базар, а подруге, я страшенно зайнятий.

— Того, що я прагнула б дістати, не продають на базарі, — шепнула сумовито. — Але, якщо нема часу — трудно.

Марно був добрим сином, й шанував матір, тільки вряди-годи проявлялась його нервозна вдача. Зрозумівши, що поступив шорстко, намагався злагіднити немиле враження. — Я маю раду. Якщо мама хоче їхати на ферму, хай попросить Ігоря. Він напевно радо вибереться з бабунею й жінкою на осінню прогулянку. Ось я до нього зараз подзвоню.

— Не треба, сину, не треба, — відозвалася Марія. — До нас хтось йде, чую на сходах кроки. А втім, не годиться мені турбувати новоженців.

— Що бабуня сказала про новоженців? — широко всміхався у відкритих дверях Ігор. Він був дуже прив'язаний до бабуні, яка змалечку присвячувала йому увесь час і всю доброту серця.

— Про вовна, а вовк тут! — й собі зрадів Марно з приходу сина. — Ігоре, бабуня хоче, щоб ти поїхав з нею полагодити якісь справи на фермі. Поїдеш?

— З бабунею завжди і всюди, — без надуми відповів молодий чоловік. Присів коло неї на стільчику, як сідав колись у дитинстві, коли вони обоє залиша-

лися в хаті. Батьки були постійно зайняті заробітною працею, усі обов'язки виховання хлопчика залишалися бабуні. І, як колись у дитинстві, Ігор пригорнув її зі-в'ялу руку до свого обличчя. — Що ж будемо купувати на фермі? Може солодкий медон, який ласував ведмедик, чи хрупку морковицю, яку любив зайчик? — Він натякав на назви, які колись розказувала бабуня.

Сива жінка зирнула на сина, та він, уже зайнятий своїми справами, не прислухався до їхньої розмови. Шепнула: — Хочу дістати кущик калини. Ще влітку, коли ми переїздили попри цю ферму, я її побачила. Якраз тоді цвіла вона білим квіттям. Боже мій, як я зраділа! Немов би побачила когось рідного, найдорожчого! Скільки це років я вже не бачила калини! Вже видавалася вона мені чимось недосяжним, що існує тільки в спогадах - мріях. Спогадах моєї буйної молодости, коли воскресла Україна. Інколи мені здається, що це був тільки давній прекрасний сон. Та це була дійсність, Ігоре. Мої очі бачили Усусусів, такими молодими, як ти тепер. Бачили їхню боротьбу за волю, бачили перемогу і власну державу. Бачили на будинках — вперше від століть — наш прапор.

— Так, ви розказували про це, бабуню, — шепнув хлопець. І навчили мене пісню про Червону Калину.

— Хотіла я тоді зупинити авто, підбігти до куща, обняти його, цілувати. Біле квіття видалося мені тим самим, яким ми давно-давно квітчали наших борців. Видалося мені на момент, що я — не стара жінка, яка вже прожила своє життя, а молода дівчина, яка виражає у бій за Волю свого милого. І це було колись, дитино, бо твій дідуньо, якого не пам'ятаєш, боровся за неї, за Україну.

Не зупинила авта, бо сказали б: "екзальтована, звичайним" кущем так схвилювалася. А це не звичайний кущ. Це символ. Для тих, що згинули, піднімаючи Червону Калину, і для тих, що прийшли по них.

Поцілував зів'ялу руку: — Поїдемо по неї. Посадимо коло хати, щоб нагадувала те, чого не вільно забути.

Поїхали. Та не завжди буває, як мріється. Власник калини не хотів відділити навіть кількох малих гонів. Мовляв "ще молода, може загинути, коли потурбувати коріння". — Приїдьте за рін, чи що, — відказувався, але нічого не обіцяв.

Верталися засумовані. Завжди добродушно-вирозумілий Ігор, цим разом негодував на егоїзм власника куща, бо насправді кущ був сильний, здоровий і доволі великий, щоб відділити від нього часточку. Пані Марія зрезигновано вияснювала, що, може, причиною відмови був старий забобон-повір'я — дати з саду кущ — дати щастя з хати... Тільки Зірка, молоденька жінка Ігоря, яка поїхала з ними, завзято мовчала. У її гарних оченятах дивні вогники...

Через пару тижнів молодята Ігор і Зірка несподівано загостили до бабуні. Зірка несла в руках щось дбайливо загорнене в папір. Ігор тріумфально всміхався. — А ми тани його роздобули! — закликав радісно, коли Зірка почала розпаковувати пануночок. Це була посудина, наповнена землею, а в ній дві тонкі безлисті гілки.

— Чи це може?... — шепнула пані Марія. — Так, це вона — калина, — закликали водночас молоді люди. А Ігор гордо додав: — Це наша Зірка її придбала! Вона так настирливо шунала по всіх-усюдах, аж врешті тани знайшла. Вони ще дуже малі й слабенькі ці гілочки, але під бабуниною опікою виростуть!

— Правда, бабуню, що ви виплекаєте її у пишний кущ, такий самий, який ріс у вашій молодості на Україні?

Молоді люди вдивлялися в Марію з таким безмежним довір'ям, наче б у неї справді була сила зробити те, що важке до здобуття. Від цього погляду за-

горілися її прибляклі очі. — Так, діти, — сназала твердо, — ці нволі стеблини виростуть у здоровий сильний кущ, яким будете пишатися. Посадите його перед вашою хатою і коли мене не стане, будете розказувати про неї своїм дітям. Про налину і про Україну, яка вирощувала борців за волю.

У тиші, яка запанувала, з'явилася враз візія нитиць білого квіття, озолоченого сонцем. Квіття перемінялось у пишні червоні грозна, що багряніли рубінами. І наче б хтось невидимий співав: "А ми тую Червону Калину підіймемо, а ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо"...

СВЯТИЙ ОТЧЕ МИКОЛАЮ...

І знов пишу до Тебе листа, найдобріший зі Святих. Знов падає легенький сніжок, як тамтой у далекому дитинстві. Ніжний, пухнастий сніжок, що охолоджує розпалені скроні та заспокоює приспішене биття втомленого серця.

Сніжок, груднева ніч, думки про Твоє Свято у дитинстві. За одержані нолись в дитинстві дарунки хочу Тобі нині подякувати. Бо діти вмili тільки радіти одержаним, а обов'язком дорослих є скласти подяку.

Хочу подякувати Тобі, Мирлінійський Чудотворче, за найбільший дарунок, який з Волі Господа одержала. За те, що народилася й виросла на Рідній Землі. Коли я була дитиною, я цього не розуміла, думала, що так, а не інакше, має бути. Нині вже знаю, яка це цінність. Така вже людська вдача, що дорозить тим, що мала, щойно по його втраті. Дуже стара й загально відома ця правда, але як часто про неї забуваємо.

Хочу подякувати за те, що ми мали батьнів, священників і вчителів, які навчили нас любити Тебе, Святий Отче. Навчили вірити в Господню доброту й Твою, Отче Миколаю. Дар віри — це превеликий дар. З вірою легше йти у важну мандрівку життя. Легше сприймати удари долі, бо жевріє дрібна надії на Божє помилування. Та у дитинстві ми цього не розуміли. Ти, Святий Миколаю, був для дітей тільки Святим, який у грудневу ніч приносить з неба на землю радість у формі подарунків.

Нині хочу подякувати Тобі за всі подарунки, які Ти Маминими й Батьковими руками нлав мені під подушку. Хоч часами, як ті санчата, вони під подушку

не вміщувалися. Чи пригадуєш, Добрий Отче, як я раділа тими санчатами? І як я дивувалася, що Ти відчитав бажання, висловлене зрештою не раз у голос! А що санчата були дуже гарні, я раділа Твоєю щедрістю! Так, раділа. Превеликим, і як же тепер рідкісним, є дар радості. Правда, деякі не менш чемні від мене діти не одержали санчат. Вони самотужки робили санчата самі, вимочуючи у воді і нагинаючи відповідні нуски дерева. Та все таки і вони і власниці дарованих санчат мали одне спільне: радість життя. Чи скромніше воно було, чи багатше те життя, у ньому знаходили радість. Від усіх, що бодай раз зазнали радості, дякую Тобі нині.

Дякую Тобі за красу грудневих ночей, коли вижидала Твоєї гостини. Тепер уже знаю, як присмачувати на щось миле, що напевно сповниться, і як сумно не очікувати вже ніякої гарної несподіванки. Тільки дорослі люди, що багато пережили, знають, що таке дні у непевності з постійними думками: "щоб бодай було так, як є, а не гірше"... У дитинстві думалося тільки про добро, не знаючи, що за ним ходять і зло і біль. Хорони нас, що вже вирости з дитинства, від усякого зла, Предобрий Отче.

У дитинстві розказували про чуда, які Ти творив, допомагаючи людям. Знаю вже тепер, що мало хто з нас достойний великого чуда, про яке просить, — і водночас щоденно бачу, як Милосердна Господня Рука керує кожним кроком людини. І часто думаю тепер, що Ти, Отче Миколаю, не сходиш на землю тільки раз у рік, але є тут невидимо завжди. Ти є близько тих, що вірять у Господню Милість і Твою доброту. За маленькі чуда, які ми, люди, називаємо "щасливим випадком", або навіть вважаємо їх чимось нам належним, дякуємо Тобі, Добрий Отче.

Я б і так не забула про Тебе, особливо у Твій Празник, та мені чомусь здається, що Ти сам забавав,

щоб написала до Тебе. Було це ось як: вчора я складала книжки. З однієї книжки висунулася коверта, заадресована знаним до болю письмом: "Моїй любій доні від Святого Отця Миколая." У коверті був листок паперу з датою 19 грудня минулого року. Крізь сльози відчитала: "А грошенята на чобітки, щоб не мерзла в ноги"...

Чобіток я минулого року не купила, бо ті, що мала, ще були добрі. Цього року куплю, але не за ті гроші, які знайшла у коверті, о ні! Коли б я їх видала, я б не мала наглядного доказу, що до останнього року жила жива традиція з часів дитинства... коли Маминими руками Ти все мені щось дарував. Бо це, що я знайшла у коверті, не звичайні гроші — це частка мого колишнього щастя з даленого дитинства.

Я маю до Тебе тільки одне прохання, Святий Отче Миколаю: у ніч, коли діти очікують від Тебе дарунків, подаруй мені добрий сон. Щоб приснилася мені Твоя світла постать, візія моєї Рідної Землі і моя Мати. Щоб приснився мені коротенький момент з мого дитинства. Йому на ім'я — радість.

А в неділю вранці, у Твоє Свято, я заспіваю Тобі тихенько, як колись: "О, хто, хто Миколая любить"...

СВЯТ-ВЕЧІР У КРАМНИЦІ

Вже близько двадцять років, працюючи в американській департаментовій крамниці, намагаюся схопити настрій американського Свят-Вечора, і це мені ніяк не вдається. Саме тому, що не можу погодитися з цим, що вся святковість зводиться до цього, що бачуть мої очі. Бо очі вже надто втомлені довжелезними шести тижнями "крісмусового сезону" у крамниці. Так, це довжелезні тижні, бо впродовж них крамниця відкрита щоденно від десятої ранку до дев'ятої вечора. У деякі дні — до самої півночі. Ці останні, коли нінчаємо працю опівночі, звуться дуже романтично: "зоряний випродаж". Звучить гарно, але втомлює несамовито.

І впродовж тих довжелезних днів — тижнів, очі постійно бачуть тільки маси людей і маси святочного товару. Люди поспішають, нервуються. Обличчя в них напружені, поведінка теж. Наче б виконували якийсь немилий їм обов'язок. Радісна чи святкова усмішка — це така рідкість, що на її вид втомлені і вичерпані продавчині дивуються і мимоволі веселішають.

А продавчині втомлені, ой, як втомлені. "Це добре, що "Крісмас" буває тільки раз у рік" — потішають себе. Під час обідньої перерви вони — продавчині — теж перемінюються в покупців, і теж бігають від крамниці до крамниці за своїми святочними дарунками. А цих дарунків у них назбирається така маса, що годі спам'ятати.

Упродовж шести тижнів очі вже так привикли до різдвяних декорацій крамниць, що навіть їх не замічають. Кругом штучні ялинки, блиснучі гірлянди, паперові зірки, а ви навіть їх не бачите. Чи не тому, що

подається людині у надмірі — перестає робити враження?...

На сам Свят-Вечір крамницю замикають "скоро", бо тільки в шостій годині. Чую, як продавчині розмовляють між собою: по приході з праці ще треба буде зварити щось на завтра, і ще пакувати дарунки! Ще пакувати!

Мій Ти, Боже, — відзивається сумовито думка — невже ж Твоє Різдво звелось до гори пуделок і коробок, загорнених у святочне опакуння і до турботи, чи дарунок подобається обдарованому? А де ж свята тиша Свят-Вечора, де ясна радість першої зірки, пахощі сіна і понад усе — мир доброї волі?... Та друга думка ласкаво заспокоює: не сумуй. Цей комерційний дух — це не твій світ. Твоє Різдво ще прийде...

І тоді я щиро радію, що наше Різдво припадає за — як дехто каже — "старим стилем". Два тижні пізніше, коли вже вивітріє увесь той нервово-комерційно-поспішний чад.

О шостій годині, коли я виходжу зі свого відділу, четвертий поверх крамниці вже порожній. Там бо продають хатнє устаткування, якого навіть найбільше спізнені покупці в останній хвилині не купують. Але на партері, де продають різні дрібнички — покупці ще домагаються обслуги. Якийсь чоловік ще хоче купити нольонську воду. Очевидно, на дарунок. Продавчиня вже в плащі, з торбинною в руках, надаремно випрошується, що насу вже забрали. На поміч приходить друга і обидві народжуються, як продати товар без каси, і як видати здачу...

При виході з крамниці три крамничні достойники з президентом крамниці на чолі бажають усім веселих свят. Вони подають руку чоловікам, жінкам ні, бо таний звичай. Це гарний жест зі сторони управи крамниці оте "гені галідейс", але скільки того святкуван-

ня? Всього один-однісінький день. Післязавтра всі ці продавчині і продавці знов стоятимуть за своїми прилавками, цим разом відмінюючи покупцям святочні подарки, а в більшості випадків — повертати гроші за повернений товар.

Їду спорожнілими вулицями додому і думаю про "Крісмус" моїх співробітниць. Італійка Ровзі буде до півночі готувати м'ясну вечерю для своєї великої родини. Опівночі поїдуть на коротку "міднайтмес", після якої їстимуть цю велику вечерю — обов'язково з гарячими італійськими ковбасами, і розмовляти до ранку. А переспавшись пару годин — будуть обмінюватися дарунками. До церкви на Різдво вже не треба йти...

Німкеня Емелі подасть скромну вечерю, теж м'ясну і теж піде на коротку "міднайтмес" опівночі. Питала її, чи у їх церкви співають коляди. Ні, не співають. Вже навіть і лямпадок не засвічують, бо це — непрактично. На саме Різдво буде великий обід для родини — і це все. Очевидно, дарунки теж.

В'їжджаю на свою вулицю. Вона тиха. Нема нікого, тільки яркими світлами ясніють кольорові жарівки на домах. Вони мали б створювати святочний настрій — той, якого не знайти у великій, дихаючій нервозністю і втомою, крамниці.

Починає падати легенький сніжок. І, як за дотиком магичної палички, — все змінюється. Зникає крамниця. Зникають перевтомлені, вичерпані довжелезним "крісмусовим сезоном" люди. Десь зникає навіть моя власна перевтома. А головне — зникають всі ці пережиті на чужині рони, які стоять стіною поміж теперішнім днем і молодістю на рідній землі.

... Знову є далене рідне село. По хатах ще світиться. Сусідка новалиха ще пряде нуніль. Її доньки, Мариня і Оля, штудерно виробляють з гуфрованого паперу "ружі" для прикраси образів у церкві на Різдво.

Син Василь читає вголос газету. А по білих городах, дорогах і полях, ходить груднева тиша. Вона нечутно нашіптує, що за пару тижнів будуть Різдвяні Свята. Прийде в гості чарівний Свят-Вечір, занолядує під вікнами. Засядуть усі врочисто до святої вечері, і молитимуться щирими простими серцями. І буде у тих серцях справжня віра, що Христос народився, і лежить у яслах на сіні. Таке їм близьке оте Божє Дитятко, що приносить радість світові і мир усім, таке ясне, як вогник свічі, що горить біля колача на столі. Немає ніяких сумнівів, ні покручених філософій "модерної" людини: є справжній Святий Вечір у душах щирих людей. Є Божі дари: радість і надія.

Здалеку вони кладуться бальсамом на втомлені думки і втомлене тіло, і з ними я чекатиму на наше справжнє Різдвяне Свято, що прийде...

СІНО З НАД СЯНУ

У радісний різдвяний час прагну поділитися з вами, приятелі, сердечною радістю. Одержала під ялинку мін іншим один дарунок. Можливо, що й ви одержали подібний до нього. І, можливо, так, як я, не проміняли б його ні за які інші. Бо, як знаєте, у цій пребагатій країні дарують мільйони прерізних, часто дуже дорогих дарунків. Хтось одержить коштовне хутро, хтось найновіший модель кольорового телевізора, хтось люсусове авто... Але жаден із тих коштовних презентів напевно не зворушує так, як зворушила мене посилка, загорнена в сірий папір. Невеликий пакетик з поштовим штампем далекого міста. Міста молодости деного з вас, приятелі, і моєї теж. Древнього міста, задивленого у сіру ленту Сяну, міста, що зветься Перемишль.

Адреса на панетику написана сміливо — відвертим почерком, так добре знаним. Тим рівним, чітним письмом писала колись ця сама рука шкільні задачі у Перемиському Ліцеї. Зараз у сусідній лавці. Дрібна рука моєї шкільної товаришки. Багато води пропливло від того часу у срібнолентому Сяні, ще більше змінилося всячини у світі, але приязнь із шкільної лавки залилася незмінною. Чи пригадалися ви у різдвяний час, якою теплою буває дружба з молодих літ?...

Тоді у місті над Сяном ми були повні бадьорости і радости. Життя здавалося чарівною пригодою, світ був повний краси, а люди, майже без винятку, добрі... Про смуток і біль тоді не думалося. Зате радість-розвагу ловилося коли тільки попало. От, вирватися з кляси, з твердого обов'язку навчання туди, де сонце, зелень, вода. Над Сян, на ріку. Який гарний, який при-

манливий він був! О, тоді не знали ще веселі дівчата, що той срібнолентий стане незабаром рікою-кордоном життя і смерті! Рікою-надією для втікачів від советів. І водночас для декого рікою-кінцем життя. Як ось для тієї молодой красуні, що її ім'я тільки Господь знає, що вже другого вимріяного берега допливала, згинула від советської кулі і вже мертво витягнула її з ріки прикордонна сторожа. Не знала і ти ще, Соню, моя шкільна товаришко із сусідньої лавки, що й тебе за-проторять совети на каторгу у тайгу, де на пенель-ному морозі пилятимеш тими малими руками дерева-велетні... І що тільки Божя ласка поверне тебе живою — по п'ятнадцяти предовгих роках — у місто молодости. Повернешся із знищеним донраю здоров'ям до няжного города, який у міжчасі відірвали від рідного материка. І застанеш у ньому чуже, ненависне володіння, яке переслідуватиме тебе за те, що говориш до своєї дитини по-українськи...

Але чому така трагічна нотка вплелась у різдвяну розповідь? Чи тому, що Різдво — це час споминів, а спомини нашого покоління це радість, що часто переплітається горем? Та у різдвяний час не пора на смуток. Тому шлеш мені у далеке американське місто запаковану у сірий папір різдвяну радість.

Ось розкриваю пакетик і на самому верху — гілка смерічки. Тана чудова і зелена, мов би щойно зірвана з пишної смереки, що росте біля руїн няжного замку. Ця гілка, Соню, пахне безжурною молодістю, коли ми кидали сніговими кулями в парку. Ця гілка, Соню, це мов ялинка з давніх ронів дитинства.

А під гілкою — мішечок грибів. Справжніх, боровиків. Таних, що у тутешніх лісах не знайдеш. Як це ти їх придбала, Соню, коли там, удома, вже нема тих лісів, що колись були, бо вороги їх понижили? Хто збирав, хто печаливо сушив цей дар рідного лісу? Скільки днів ти мусіла працювати, Соню, щоб купити

для мене мішечок сушених грибів? Та ти хотіла, щоб на чужині пригадалися мені Свят-Вечори в рідній хаті, коли Мати варила незрівнянні "ушка з грибів" до борщу?

А під мішечком з грибами, менший мішечок. У ньому чотири зубці часнику. Великі, здорові, тугі. Такі певні своєї сили, що аж у носі крутить! Давно вже не бачила такого часнику! Ти прислала його, щоб покласти під святвечірню снатерть, як це робили у давніх часах бабуні-прабабуні? За народним віруванням, що це приносить здоров'я всій родині на весь Божий рік? Спасибі, що пригадала давній звичай, а то ми на чужині якось відвикаємо від давніх звичаїв...

А відтак, знову дбайливо запакована, щоб не пройшла іншими запахами, торбинка шоколядок. У кольорових, блискучих папірцях, таких, як колись чіпляли на ялинці. Аж очі до них всміхаються. І смачні вони, Соню, насправду смачні. Так, Соню, навіть у країні, де надмір усяких ласощів, твої шоколядки мають незвичайний смак. Чи тому, що вони від Тебе?

Та на самому дні посилки хіба найважливіше: жмут ще зеленого сіна. Сушених трав з-над Сяну. Ходила туди влітку, рвала з думкою про ногу, хто вже довгі роки не бачив рідної ріки, її берегів, трав на березі. Пахне та засушена трава і верболозом, і диким зіллям, і подувом вітру з-над ріки. Пахне рідною землею, пахне прекрасною молодістю. І пахне тривною сердечністю — твоєю, моя приязню із шкільної лавки. Ти хотіла мені, що живе у пребагатій країні, щось подарувати на Різдво. Бо ти знаєш, що тут, де всяких дібр подостатком, ніде не дістати жмутна трави з рідної землі...

На пахучому сіні з-над Сяну — лист. Знайоме, сміливо-відверте письмо. Почерк дрібної руки, що пиляла дерева-велетні у тайзі: "Держися міцно, дорога. Хоч іноді не одному з нас було страшенно важно, зда-

валося б безнадійно, ми видержали. Треба тільки виробляти в собі силу. Не втрачати віри в себе самих і віри в Добро. Адже навіть на найтемнішому небі появляється згодом зоря. Вифлеемська зоря Надії, Правди, Справедливості”.

Що ж ми, дорогі приятелі у вільних країнах, можемо додати до цих слів, написаних дрібною рукою колишньої каторжниці? Хіба тільки сказати уголос те, що ця руна радісно-замашисто начеркнула на всю широчінь листа: “Христос Рондається! Славіте Його!

СВЯТВЕЧІРНИЙ ЛИСТ

Коли Роман вернувся ввечері з роботи, Надя, його дружина, вже відбувала нічний дежур медсестри у шпиталі, а в хаті була тільки їхня донька Таїсса. Вечір був би такий самий, як сотні прожитих у селищі Нараганди, коли б це не був вечір шостого січня. Цей вечір був би такий самий монотонно-сірий, як усі вечори Нараганди, коли б непривітність кімнати не роз'яснювала білість скатерті на столі.

— Мама назала побанати тобі гарного Свят-Вечора, — всміхнулася до батька Таїсса. — Вечеря стоїть у духівці, а ми придбали тобі деяні святочні дарунки.

Усмішна доньки завжди злагіднювала Романів смуток. А смуток закоренився у його душі вже від довгих років. Ще від тоді, коли його важко пораненого й непритомного захопив "спецвідділ для ліквідації бандитизму", тобто решток Української Повстанської Армії. У нещасті Роман все таки мав щастя, бо не вбили його так, як усіх його товаришів зброї, тільки покарали довголітнім концтабором. І власне там він зустрів медсестру Надю — теж політичного в'язня, і їй завдячує те, що залишився між живими...

Тепер Роман, відбувши таборову наторгу, вже ніби вільний, але без права повороту на Україну. І ось він стоїть біля порога своєї кімнати, в якій накопичене все їхнє злиденне майно: ліжка, кілька обдряпаних стільців, всяке господарське начиння і старий стіл, накритий нині білою скатертиною, такою мізерною і дрантивою, як життя колишнього політв'язня.

— "Колись, — думає Роман, — мати накривала свят-вечірній стіл найкращою, власноручно вишитою скатертю. Під нею чарівно пахло сіно з-над Сяну, а

над нею миготіли білі свічі. І стелилась хатою свят-вечірня радість і ченала на гомін колядки під вікном... Колись засідала при столі вся велика родина, і батько наділяв усіх білою, як сніг за вікном, просфорою, що пахла медом. І ясна, безтурботна радість спліталася над їхніми головами мереживом побажань-сподівань всього доброго. Свят-вечірня радість, яку знають ті, що прожили дитинство на рідній землі”.

“Немає вже ні матері, ні батька, нікогісінько з рідних, — тужить Романова думка. — Навіть сліду не залилось із дому дитинства, з давніх років. Нічого не залилось з тих часів, коли різдвяні зорі ясніли над селом”...

— Ти знову замислився, тату? — збудив Романа голос доньки. — Вечеря вихолоне, — наливала з горщина страву. — Мама хотіла щось краще приготувати, але... — увірвала на півслові, знаючи, що він і так зрозуміє недосказане. — Та ми таки здобули для тебе на сьогоднішній вечір щось спеціальне, — блимнули вдоволено очі дівчинки, коли розмотувала загорнуте у газетний папір. — Ось мама казала, що ти це дуже любиш.

Поруч тарілки стала... мисочка квашеної капусти.

І ось я бачу ваш здивований погляд, дорогий читачу, коли дивитесь ви на мисочку із звичайною квашеною капустою, від якої трохи заносить несвіжістю. Це той присман? Так, дорогий читачу, бо це — селище в Караганді. Там це присман, бо його важко дістати...

І ще бачу вашу підведену брову, коли дивитесь ви на пляшечку з вином. Це поганеньке, без смаку й аромату советське вино, але воно коштувало медсестрі Наді чимало зусиль. І це було все, що вона з донькою могли дати Романові на Свят-Вечір.

Ні, не все, бо ось Таїсса ще щось виймає із шухляди. Лист. І наже:

— Він прийшов ще вчора, але ми хотіли зробити тобі несподіванку на Свят-Вечір. Це лист — звіттіля.

Роман тремтячими руками, обережно, як велику цінність, розпечатує коверту. У ній два аркушики паперу. Один із підписом давнього друга. А на вид другого аркушика він раптом скрикує, вдивляється в нього довго-довго, не вірячи своїм очам, і потім закриває їх порепаними, спрацьованими долонями. І крізь щілини між пальцями починають скапувати сльози. Романова голова хилиться на блаженську скатерть на столі, і він щось шепоче.

— Що ти канеш, тату? — питає занепокоєно Таїсса.

Я вимовив ім'я моєї сестри, і твоє, Таїссо, — відназує Роман. — Я назвав тебе ім'ям моєї сестри, яка, я думав, загинула. А ось вона написала до мене... Дочко, вона живе, у вільному світі!

Вільного світу дівчинка ніколи не бачила. Якись уривки розмов, кілька слів про далекі сторони, де народився її батьно, якись невиразні уявлення про далекі країни за океанами, де нажуть, люди живуть інакше — це все, що знає Таїсса.

— Моя сестра, а твоя тітка, Таїссочко, живе, і їй добре ведеться! — каже Роман, і в сльозинках, що снапують, вже не біль, а ясність. — Дочно, ти не могла дати мені кращого дарунка на Різдво Христове!

Дівчинка присувається до батька, пожадливо перечитує рядки на білому аркушику. Багато там не написано. Тільки те, що тітка Таїсса живе із своєю родиною, і що бажає братові Романові всього добра з святом Різдва Христового. І його родині теж.

— То вони там знають про нас? — питає дівчинка.

Мій друг написав до них, і ось, бачиш, через нього тітка Таїсса передає нам святочні побажання, — тихо відназує Роман. А потім додає: — Вони теж думали,

що мене вже нема на цьому світі. А ось ми є — і будемо, правда, дочко?

— Так, тату, — відназує дівчинка. На хвилину замислюється і питає: — Ти до неї напишеш?

— Ми всі троє до неї напишемо, — всміхається Роман.

По злиденній кімнаті простелюється щось нове. Воно ясніє відблиском давньої різдвяної радості і роззолочується промінчиком надії...

РОЗПОВІДЬ СВЯТ-ВЕЧІРНЬОЇ ТИШІ

Про Свят-Вечір сазано вже стільки, що здавалось би, що він мусить для кожного пахнути віттям зеленої ялинки, біліти снігом і звеніти колядками. Проте для малої дівчинки — Свят-Вечір завжди, від самого початку, бренив тишиною. Її можна б назвати або зимовою, або Різдвяною, або найкраще — такою, що приходила тоді, на Свят-Вечір. Можливо, що це діялося з тієї простої причини, що в малої дівчинки не було ані старших ані молодших сестер чи братів, що гамірливо метушилися би по хаті. Якщо не враховувати батьків і домашньої прислуги — вона завжди була сама. Але ані в тиші, ані навіть у самоті, не завжди мусять бути сумні елементи, бо до одного й до другого можна привиннути. Зокрема тиша може бути інколи дуже гарна.

Коли дівчинка була ще зовсім маленька, їй казали на Свят-Вечір від полудня сидіти в кухні і "чемно бавитися". За цей час батько прибирав у німнаті ялинку, а коли приходила пора вечеряти, її приводили за руку, засвічувати свічки й казали "дивися, що тобі янголик приніс". На ялинці, на самому вершку, під папервим янголом, рожевіли, синіли і золотіли три кулі з матового скла. Вони виглядали так, наче б їх зроблено з тугого, мерехтливого шовку. Їх, мабуть, куплено в першому році життя дівчинки і з того часу вони кожного року прикрашували ялинку. По святах їх знову пакували в коробку і виносили на горище — до другого року. І так було аж до останнього року...

При вечері було тихо, бо батьки не були балакучі, а малу дівчинку привчали, що "чемні діти не говорять, коли їх не питають". Щойно після вечері, коли під вікном задзвонили колядники, тиша зникла. Колядники обов'язково питалися "чи можна заколядувати", а

ноли їх впускали до кухні, приносили із собою запах кожухів, морозу і села. Бо і мороз і село мали свій запах, тільки що про нього трудніше розказати словами.

А потім приходили “зі шопкою”. Вони робили ще більше гамору від звичайних колядників, зокрема Жид і Циган. Жид мав бороду з клоччя і щохвилини повторяв “ай вай мір” та потрясав нобилкою. Циган увесь час приговорював до кози, що на задніх ногах мала звичайні чоботи і намагався заглушити Жида. Коза ніби танцювала й вистукувала чоботами. Цар Ірод, що мав на голові корону із золотого паперу, а на плечах королівський плащ з покривала на ліжку від дяка, намагався перекричати Жида і Цигана — він говорив дуже голосно і дуже скоро і трудно було щонебудь зрозуміти, хіба слово “Вифлеем” і “Боже Дитя”. Смерть у масці, загорнена в біле простирало, не говорила багато, зате ввесь час вимахувала носом над головою Ірода і від цього дівчинці ставало лячно. По відході “шопки” вона довго не могла заспокоїтися, хоч тиша вже повернула і засіла на вікні. В тиші інколи забреніла здалену колядку, але тільки як слабкий відгомін, і крізь вікно, на якому сиділа тиша, видно було зоряне тихе небо.

Пізніше перестали говорити, що “янголик приніс ялинку” і дівчинка помагала батькові розвішувати на гілках паперові ланцюги та обов’язково три кулі на верху під янголом. Цар Ірод і Смерть у білому простиралі вже не приносили із собою переляку, але все таки в Свят-Вечірню ніч довго не годен було заснути. І тоді слухалося розповіді Тиші, що приносила далекий відгомін колядок із села.

А згодом, ноли дівчинку перестали звати малою і вона приїздила зі школи на Різдвяні вакації, ялинку вбирала вже сама. Засадничо з роками не багато змінилося — може хіба те, що матові кулі, що нагадували мінливий шовн, покрилися дрібними рисками старости.

Сама Тиша не змінилась, тільки хіба це, що тепер вона не сідала як колись на вікні, а зустрічалось її на порозі хати. Коли вже проколядували всі колядники і "ті зі шопкою" — кортіло вийти на поріг і дивитися як миготять вгорі зорі, а на землі — світелка по хатах. А Тиша ставала поруч і говорила щось величне. Від її розповіді ставало не так радісно, як зворушливо. Це було незрозуміле, бо всі колядники співали виключно про велику радість і про мир на землі.

Тиша, мабуть, знала, що станеться пізніше, за декілька років, бо дійсно сталося щось, чим не годен було радіти — прийшла війна. Тоді Тиша виразно заговорила голосом непевності. Навіть у Свят-Вечір не далось її заглушити. В непевності було щось тривожне. Багато більш тривожне від переляку, що його колись приносив Цар Ірод і Смерть.

Цього останнього Свят-Вечора — Тиша була важка, неначе б хотіла щось болючого сказати. Щось у роді "це твій останній Свят-Вечір на рідній землі". Вона не сказала цього вголос тільки тому, що Тиша не вміє говорити таких слів, але серце і думки її зрозуміли, тобто відчули, що вона не помиляється. Кажуть, що смішно й нерозумно вірити в так звані "передчуття", тобто знати наперед, що станеться, але є люди, що вміють це відчувати. Зокрема ті, що від дитячих років привикли слухати Тиші Різдвяної Ночі — вони мають більш загострений слух...

Скажете — може досить меланхолійної розповіді як на святочний час. Можливо, що меланхолійна, зате правдива. А не кожна правда завжди буває весела. З цим треба погодитися, так само як з цим, що сляні кулі, якими ви колись прикрашували ялинку, zostалися там далеко, так само як далеко залишилося для багатьох з нас це все, що колись було так дуже близьке і дуже дороге...

І коли приходить Свят-Вечір — тільки Тиша може про нього розказати...

НЕ СУМУЙ, РЕНЮ...

У дверях оскленої веранди приходської стоїть дівчина. У біло-сріблясту ленту саньми в'їждженої дороги задивилася. Ось-ось на цій зимовій стрічці села ще один слід появиться. Слід залубень, що ними старий візник Данило по її Милого поїхав...

Так давно це було. Так далеко це було. Ще там у тому селі рідному галицькому, в якому "до колії" — на залізничну станцію завчасу виїздили, щоб бува не спізнитися... Ще тоді, коли Реня молодого дівчиною була. Романа із війська, на відпустку вижидала.

До білої ленти дороги дівчина прислухається. Ось-ось на ній бренькіт дзвіночків розкотиться. Дзвіночків на шиях сивих Данилових коней. Найкраща це музика у зимовий день. Мов увертюра назни Різдвяної. Снажіть бо, якій дівчині таке щастя, щоб Милий із війська до неї на Свята приїхав? Снажіть, де така радість буває, як у тому розміряному, розноханому дівочому серці? Заспівають дзвіночки, а Милий усмішну з очей постелить, ніжно промовить: "Бачиш? Приїхав до Тебе! Разом твою колядку улюблену заспіваємо"...

Стукотить щастям серце. Стукотить, мов дзвіночки на зимовій ленті. Тихіше, серце, тихіше, не заглушуй тієї пісні, що ось-ось дорогою припливає! Це ж засивіли Данилові коні, бренькотом роздзвонених ший вдарили!

Від дверей метнулася, черевични у снігу загрузли, Милому на зустріч поспішає і... О, смутну ти мій! Порожнє місце у залубнях, там де постать Милого марилося...

"Та я чекав, пануньцю, чекав аж колія від'їхала... Не було нашого панича. Що робити... У войну всяко буває... Може ще завтра приїде, а може"...

Злітали сніжинки на дівочі вії. Наплями холодних сліз танули. Смутком заснувалася біла лента дороги у селі галицькому... Не приїхав вимріяний гість Милый. Прийшло і пройшло без нього Різдво — останнє на землі рідній.

Потішав батько, вояк колишній УСУСус: "Не сумуй, доню. У воєнні часи різно буває. Вояцька служба — не дружба. Та вірити треба. Сильною бути треба. Тільки ті, що сильні, що вірять — перемагають. Не треба сліз, доню"...

Ой, та простяглися від того Різдва, від тієї білої ленти зимової, шляхи-дороги дальні та все чужі, та все нерівні, неласкаві! Простяглися так далеко, що вне пам'яттю не зміриш, роками не злічиш! Та загубився на тих дорогах дальніх Романів слід. Як війна вмовкла — глухо стало. І як не шукала — не розшукала Реня — слідів Милого не віднайшла...

"Пропав без вісті" — назвали близькі. "Загинув" — мовчали чужі. Тихо снаржилося стужене, зболіле дівоче серце. Чи ще надіялося? Чи вже втратило надію?

Коли роки віддаляються від молодости — бліднуть надії. Пропалені надаремністю попеліють сподівання. Мабуть, великої сили треба, щоб вірити ілюзіям. Їх роздувають тверді будні. Там, де колись радість ясніла — безбарвність владуть. Резигнацію.

**

Стоїть у дверях міського будинку жінка. Ця сама, що колись мрійною, заоханою дівчиною була. Листоноша вичінує. Свята надходять, хтось з приятелів напише. Відрадініше самотній на чужині стане.

Бере із листоношових рук пару коверт. Не забувають добрі люди. Святочні побажання прислали.

А в цьому листі — два різні шматки записаного паперу. Один письмом приятелів, а другий... О, Боженьку, хіба вірити очам? Хіба ж із тамтого світу лист прийти може? Бо це ж Ромкове письмо, хоч і не до неї листа писав... Він же ж не знає, де вона перебуває, не знає навіть чи вона живе...

Бувають у житті дивніші історії, за ті, що їх письменники вигадують. Більш незвичайні, більш фантастичні за ті, що їх людська фантазія може створити. Хто б повірив, що по стільки роках Милий, за яким слід пропав, — десь далеко за горами-морями — відозветься? Хто б подумав, що якраз у різдвяний час ця благовістка самотній жінці на чужині об'явиться?

У дверях міського будинку жінка, що Ренею зве-тється, відчитує Романові рядки: "По тільки роках — перша можливість написати до приятелів за океаном. Мабуть, усі, що їх знав, думали, що згинув... Попав у полон... відбув довгу нару за молодечі пориви... Були б може знищили, якби не прокидався кимсь іншим, не заховався під чуже прізвище, іншу мову... Каторга забрала молодість і здоров'я та духа знищити не змогла. І таких як я — більше. Бо, насправді, насильством можна людині забрати багато, за вийнятом віри. Віри у слушність нашої правди. І коли так дивитися на життя нашого народу, армія непримирених з неправдою і кривдою Народу зостається непоборною..."

Випрямлюється, виструнчується постать жінки, що читає листа. Так думає, так відчуває її Милий, той колишній розмріяний романтик, якого життя ограло із усіх молодечих мрій? Той, якому життя за останнє чверть сторіччя нічого, окрім терпінь, не дарувало? Яка велика, шляхетна його душа... Щаслива вона, що полюбила того, якого Лицарем годиться назвати!

Стоїть у дверях міського будинку Реня. У руках лист від Милого. Злетіли сніжинки на вії. Та вже не

тануть наплями сліз. Не розчулюються ті, яних життя твердими ударами гартує.

Задумалася, заслухалася жінка. Чи в пісню пройденої молодости, чи у колядку, що здалену забриніла.

Хтось ніжно колядку гомонить. Ренину улюблену колядку — “Не плач, Рахиле”... Тоді, коли Романа з війсьна вижидала, мали її разом заспівати... Внє, мабуть, не заспівають обоє. Роман далено там — вона самотня тут. Але колядка і дух — живучі. Їх недоля не переможе. І, якби хтось здалену шепоче: “Не треба сумувати, не треба, Реню”..

ДОБРА НОВИНА

Біліє в Маріїних руках святвечірня скатерть. Така вона біла та світла, як оті сніжні покривала за вікном, що на них зимовий вечір сріблясті візерунки гаптує.

— "Так звичай велить — Маріїна думка. Щоб у найсвятіший із вечорів скатерть ясною радістю у хаті простелялася. Коли ж бо в серцях родини більша щасливість від тої, що її ясна зірниця голосить у Різдва Христове?"

Та враз ніби надто важною видається скатерть Маріїним рукам. Ні, це, мабуть, надто важкі її мислі. І той стіл, що його Марія застеляє — не став більший, як колись. Він же ж давній, ще з тих часів, коли Марія і Осип разом з дітьми до вечері сідали. Та тільки тоді їх більше було, вся родина. А сьогодні їх тільки двоє: тільки Марія і Осип у просторій хаті zostалися.

Чи це від снігової забілі за вікном, чи від білоти скатерті блідне Маріїне обличчя? Чи від думок отих, що, радість розігнавши, душу давлять?

— "Колись весело було — думається Марії. — Як діти малі були, ялинкові пахощі і дитяче щебетання в одне зливалися. Осип, тихцем радіючи, дітей нібито до порядку закликав. Щоб у кухні не вешталися, мамі у готуванні вечері не заважали. Та чи наймолодший Марко — Маріїн пестійчик — повчань слухав би? Раз-ураз про щось її запитує, якусь цяцьку підсуває, від праці відриває. Та погідно було на серці від того дитячого патякання, у тій теплоті родинної сердечности".

— Помогти тобі, Марійко? — Осипів голос з другої кімнати.

— Спасибі, милий, не треба. Які ж у нас тепер

святочні готування? Та ж тільки двоє нас до вечері засяде...

Намагається Марія, щоб у голосі смутон не відчути. Та дарма. Осип і так знає, що в неї на мислі печаль, на душі смутон. Ось руки на плече поклав, в очі дивиться, тихо промовляє:

— Ти все ще не можеш заспокоїтися, Маріє? Такий же ж лад у житті — як діти виростуть, від батьків відходять. У них свої родини.

— Знаю, — зідхає Марія. — Та в нас не так, як у людей.

— Не нарікай, — лагідно Осип. — Ось Таня від себе та чоловіка святочні дарунки нам прислала. Люба недавно теж нас відвідувала. Не приїдуть тобі з малими дітьми на свята. Дорога далека.

Мовчить Марія. Потішити її чоловік хоче, про щасливо одружених доньок, згадуючи. Чому ж про те, від чого її серце боліє — мовчить? Щоб у Свят-Вечір більшого жалю не завдавати?

Ставляє на білу скатерть дві тарілки Марія. Тільки дві. А повинно б бути їх три. Третю для наймолодшого сина Марна. У нього ще своєї сім'ї, своєї хати немає. А батьківської відцурався...

Не сяде з ними вечеряти син Марко, бо два роки тому — якраз тани перед святами — з батьками розпрощався. Та якби розпрощався! З гнівом відійшов. Якогось нового життя чи нових доріг шукати. Таке трапилося, як написано у священній книзі. У притчі про блудного сина. Та, здається, той біблійний син батьків не ображав, не сердився на них. І вкінці до батька повернувся. А її Марко далі у своєму нерозумному гніві триває.

— "Чому нам таке горе? — нечутно жаліється Маріїна думка. — За що? Любили ж ми його, ним

тільки жили. Хіба ж не відчував нашої любови, хіба не розумів мови наших сердець?"

І важко ваготіють кривдою неவிпланані сльози Маріїні. Заради Осипа не годиться сліз у свят-вечірню ясність. Тільки тремтлива болем рука брязнотить ложною об тарілну на столі. Мовби зойкнуло надбитою щербиною Маріїне серце.

Та ні — це щось голосніше забренчало. Це просто телефонний дзвінок за дверима. Підійшов його заспокоїти Осип. Якби не той гнітючий вантаж дум, може б і чула Марія, що Осип, телефонним дзвінком пониканий, з кимсь довгу розмову веде. Та вона заслухалася тільки у відгомін жалю за втраченим сином, сином блудним, що її покинув. Аж Осипів голос її розбудив:

— Прошу сюди, Марійцю. З тобою хочуть розмовляти.

Втомлена рука на слухавці, і враз неочікуване, несподіване, неймовірне:

— Христос рондається, мамо!

Причулося? Уявила собі? Чи тани дійсність?

У вухав голос сина. Голос Марна:

З Різдом святим всього добра бажаю, мамо!

Вдарило дзвоном серце. Золотою повинню ринули думки. Пригадав син свою матір! Щасливе дитинство у рідній хаті пригадав? Ясність давніх свят-вечірніх радостей?

— Раніше був би до вас навідався, — синів голос, — та сміливости не було. Образив, думав — не пробачите. А сьогодні на календарі той день, що в ньому прощають винуватцям.

Мовчанна, як безнонечність білої далини. Стелиться вона від Маріїного серця до душі блудного сина, що повернувся. Є у тій мовчанці всеобіймаюче зрозуміння, всезнаюча любов материнська. І перехо-

дить ця добра хвиля прощення у ніжний гомін, що пливе усмішною і сльозами полегші:

— Приїдь до нас, сину. Ждемо. Ждемо тебе!

І враз Марії видається, що її слова сплітаються із ніжним гомоном пісні-колядки, яна сповіщає всій вселенній Добру Новину: "Син Божий народився!"

Маріїна рука ставить на скатерть третю тарілку. Для Марка, для сина, який повертає до дому.

ПРИЙДІТЬ З КОЛЯДОЮ...

Прийдіть до мене з колядою, як колись у давніх добрих часах, мої добрі сусідки з Нудинівцеь. Олеся, яку ви знали, чекатиме на вас. Стоятиме, як тоді при вікні, виглядаючи на в'їжджену саньми дорогу, надслухуючи, чи вже йдете. Вдягнена у святочну голобу сукенку, яку пошила Мати. І настрій у неї буде такий святочний, бож нині Різдво. Такий настрій, наче б об душу торкнулося крило ангела, який сповістив Народження Божого Сина. Прийдіть до мене колишні сусідки, Сестриці з колядою на церкву. Дерев'яну церковцю поміж білими березами.

Політатимуть легенько снігові пелюстки, бо на Різдво повинен бути сніжок, та ваші і моє серця будуть теплі. Їх розігріла Добра Новина, яка ніколи не старіється: "Бог Предвічний народився"...

Вне чую дзеленчання церковного дзвінка, з яким йдете від хати до хати. Який це особливий звук! Сріблястий, я б сказала. А може це так ніжно передзвонює радість? Нині ж Різдво — свято радості. А може він звучить так чудово тому, що зимове повітря чисте, аж прозоре? А може це співають пісню найкращі спомини моєї молодости?

Вне чую, як скрипить сніг під вашими вичищеними "на глянц" чобітьми, вне чую притишену розмову. А за хвилину під вікном: "Чи дозволите заколядувати?" Це традиційне питання, так звичай велить. Боженьку, чи дозволимо? Та ж я вже так довго, стільки років чекаю на вашу коляду! І я вибігаю на поріг і прошу вас у хату. Та ви не зайдете. Ваш звичай наназує вам колядувати під вікном. І тоді сусідка Ганя, весела, гарна молодиця закличе грімко: "Христос

рождається!" А Мати, Батько й Олеся шанобливо віднажуть: "Славте Його!" І буде в цьому різдвяному привіті стільки ясности, сплетеної з надії та віри, що, здається, увесь світ і ціле людське життя враз стали кращими.

А ви лічнете колядувати "Дивная Новина, нині Діва Сина породила в Вифлеємі Марія єдина"... Знаю від дитинства напам'ять кожне словечко старої коляди та кожного Різдва вона, коляда, звучить так захоплююче по-новому. А Олеся підтягатиме за вами, бо вона, дитина села, завжди належатиме до вас. І набожно вслухуватиметься у віншування, яке міцним голосом проказує сусідка Мариня:

Віншую вас з тими Святами святими
Щобисьте доченали до Нового Року
Від Нового Року до Богоявлення,
Від Богоявлення до Воскресенія,
Від Воскресенія до Вознесенія,
Від Вознесенія на многії літа,
Доки вам Пан Біг призначив віка"...

Яке це прекрасне віншування моєї сусідки. Таке просте і таке глибоке. "Доки вам Пан Біг призначив віка"... У нашому маленькому світі — селі все є у руках Божих. Та чи тільки тут? Повірте, добрі сусіди, вся вселенна у Його руках. Ах, щасливі ті, що мають дар віри.

А потім Мати запросить вас у хату, хоч будете відпрошуватися, мовляв, "нанесемо снігу". Яка це дрібничка оті білі клаптини снігу на підлозі! Ноби так у вас і в мене ніколи не було більших турбот, як оця. Ні, ще не так: по роках Олеся тужитиме за клаптом снігу з рідної землі... Ані ви, ані вона ще не знаєте, яким дорогим є те, що втратиться...

Мати частуватиме вас пампушками, які спеціально приготувала на Різдво для колядниць, а ви будете відмовлятися. Знаю, знаю, це сільський "бонтон", що

не дозволяє нанидатися на їжу в гостині. Він наказує, щоб господарі припрошували, а гості церемонно відмовлялися. Але пампушки такі смачні, так пахнуть ванілевым цукром і такі рум'яні, як ваші обличчя. Прошу, візьміть, бо прийде час, коли не буде господарів у хаті і колядниць під вікном...

Збіркової листи у вас, очевидно, немає, є церковна скарбонна, у яку видаються гроші. Мати кладе у неї срібну монету. А Олесь стискає у хусточці свою пожертву. У неї є власні гроші, які заробила "норепетиціями".

Несміливо кладе їх у скарбонку і чує: "Божне заплаť". Які це чудові, величаві слова! Що може бути більше за Божу винагороду?

**

Дарма, не прийдете Сестриці з колядою на церкву. Згоріла вона у війну, а нової новітній Ірод не дозволив поставити. Та й Олесі вже давно у цій хаті нема, далено-далено за морем вона тепер. А Мати і Батько вже у кращому світі, вони вже, як у селі колись назвали, "на Божій Правді".

Я приїду до вас з колядою на Різдво. Заспіваю вам тихо-тихенько ту саму, що ви колись співали: "Дивная Новина, нині Діва Сина породила". Тихенько, бо це співатиме моє зболене серце, моя осамітнена душа. Та воно непримирене, те серце. Воно ніколи не погодиться з кривдою, яка діється вам на Рідній Землі, мої Сестриці. До останнього удару воно битиметься протестом проти насильства і злочинів загарбників, які топчуть вашу і мою землю. Мою, хоч я опинилася на чужині, мою, бо там я вросла корінням, а тут тільки пересаджена деревина...

Підхоплять мою коляду віття ясенів при дорозі, підхоплять білі сніжинки і з-під ваших вікон понесуть угору. По Молочній дорозі поміж зорями до стіп

Діви, що породила Сина-Спасителя. І вийдуть назустріч моїй коляді Мати й Батьно, що вже там... І скажуть: "Бодріться духом, не втрачайте віри, Бог Предвічний народився"... І скапне чиясь сльозинка і може заясніє в очах дрібка надії, як колись давно.

Прийду до вас з колядою, мої Сестриці, бо там де ви — моя Батьнівщина. Хто б її забув, того забуде Господь. Чуєте, ян кличу під вашим вікном: "Христос народився!" А ви, і вся наша незламна земля, відповідає палко: "Славіте Його!" Славіте Його у незахитаній вірі, що Божа мудрість і справедливість сильніші за всіх Іродів!

НЕ ПЛАЧ РАХИЛЕ...

Цілий Божий рін чекає людина на ту дрібку радості, що її приносить Різдво Христове. А наші українські Різдвяні Свята такі чарівні у прекрасній традиції та незрівняних колядках, що сама згада про Різдво викликає ясні думки. Здається, що у цей світлий Празник не матимуть до нас приступу ні смутон, ні турботи, ні ніякі печалі.

Колись, у дитинстві на Рідній Землі, співали під вікном стару й вічно нову коляду: "Возвеселімся всі купно нині". Співали її з такою вірою, переконанням і щирістю, що Різдвяна радість зразу позолочувала серця. Далено не всім колядникам, що "веселилися купно", жилося ідеально добре. Працювали ці сини землі важно, великих достатків ані вигод не зазнавали, проте вміли радіти, коли приходив час на радість. Вміли, — бо у них справді була віра, що Син Божий народився, і "пришов днесь із небес, щоб спасти люд свій весь, і утішив вся". Коляди, "Не плач, Рахиле", мої сусіди — сільські колядники, не знали, хоч знали про Ірода, який приказав повбивати невинних дітей...

Наше сільське Різдво було таке відрадно-ясне, що до кінця життя його не забудеться. Хоч і ялинка — не український звичай — була тільки в "панських" домах, діти не заздрили, що в них її немає. Розкішно було гарцювати та бавитися на дідуху. Радісно було піти з батьками до церкви на довгу Богослужбу, хоч і треба було там стояти, а не сидіти, як тепер; і хоч церкви тоді не були ogrівані. Зате можна було наолядуватися досхочу, — а колядувати вміли тоді всі, і малі, і старі — і сприймати усім еством неописаний

Різдвяний настрій. Настрій, що нісся з кожної хати, де на столі горіла свічка, застромлена у хліб; з кожної дороги й доріжки, якою ходили колядники й колядниці; з кожного дерева й куща, білих від снігу, чи срібних від інею... А що нераз був мороз, що зашпори заходили в руки й ноги? Загартовані були, привиклі до гострої зими.

Проминуло дитинство, мов з батого тріснув, проминуло так, що воно тільки снилося у найсолодшому Різдвяному сні... Ніхто не прийде вже під вікно за колядувати "Возвеселімся всі купно нині". Та ще повезуть добрі батьки своїх дітей до церкви з тихою надією, що Різдвяна Містерія, яну вони колись у дитинстві переживали, заворожить дитячі серця, що виростають на чужині. І нишком турбуватимуться батьки, чи їхні сподівання сповняться. І турбуватимуться ще багатьма прерізними турботами, малими й великими. Бо скільки з нас зуміє тепер справді забути про печалі й радіти? Чи не змінилися наші погляди на людей, життя, і навіть на чарівне Свято Різдва? Чи достатні й вигоди зробили нас щасливішими від тих, що жили скромно, без люксусів?

... З далекого дому, що його вже нема, з далекого дитинства, що вже не повернеться, долітає щаслива колядка "Возвеселімся всі купно нині". А тут ближче, вчувається інша: "Не плач, Рахиле"... Чому? Чи тому, що пройдений життєвий шлях залишив на душі свій слід? Що вже відомо, що більше у житті смутку, як радості? Чи може тому, що вже нема тієї відпорності, сили, що були колись? Чи змодернізоване життя відобрало давню загартованість?

Пишу ці рядки з думками про всіх знайомих і незнайомих, які бояться сумного Різдва. Тих, що самі нездужають, тих, що уболівають над недугою найближчої людини, тих, що втратили найдорожчі серцю особи. Тих, що їм болісно й самотньо. І тим хочу сказати,

що в мене була Мати, яка і в турботах і недузї вміла радіти Різдвом Христовим. Коли б вона жила, сказала б ще раз: "Не треба розпачати. Кожному Господь дає якийсь хрест, а хто знає, чий хрест найважчий?" А коли б хтось знаходив аргументи, додала б лагідно: "Чи ви не знаєте, що розпука послаблює? А жити янось треба, доки Пан Біг призначив віну".

... Доки Пан Біг призначив віну"... Чи пом'ятаєте, що так віншували колядники, що співали "Возвеселімся всі купно нині? — Доки Пан Біг призначив віну — це була народна мудрість людей, незіпсованих проминаючими сиромудрими псевдоідеями. Ці невчені люди знали, що Господня Рука кермує усім, і що цього кермування людським розумом не годен збагнути. Їхня віра в Божу милість приносила їм спокій душі, а в спокійній душі завжди засіє промінчик радості. Зокрема у таке свято, як Різдво Христове. Бож і на найтемнішому небі заясніє колись зірка.

Хай Різдвяна зірка надії заясніє усім, що сумують, і хай її золотистий відблиск залишиться у серцях у цілорічних буднях.

ПІД НОВИЙ РІК

Хто не застановляється над тим, чому саме під Новий Рік бажають собі взаємно щастя, здоров'я, всякого добра? Чому музикою, танками, забавами й баями вітають його прихід? Адже з кожним роком людина не молодшає, а навпани. Чому ж така хвиля побажань і людських радощів? Чи не тому, що в людському розумінні кожний новий рік — це початок нового, це надія? Надія, що якраз у цьому році, що починається, повинно б бути краще, як було. Чи уявляєте собі, що означало б життя без надії?...

Можливо, хтось із скептиків чи циніків зразу заперечить. Скаже, може, що надія, це — делікатно кажучи — легкий самообман. Не вірте цьому. Скептики й циніки — це в суті нещасливі люди, яким щось не повелося і внаслідок цього вони стали огірченими. Тільки вони надто горді, щоб до цього признатися. Але й скептики й циніки, в глибині власної душі, коли ніхто не знає і не бачить, теж леліють якусь надію. Ніколи не повірю, щоб якась людина хотіла жити бодай без дрібки якоїсь надії.

Бажають собі люди під Новий Рік щастя. Не знаю дефініції щастя, та знаю, що воно мусить бути сонцем життя. Хто б хотів перебувати з власної волі у постійній темряві? Щастя — це дуже широке поняття. І дуже індивідуальне. Для одних щастям є добрі діти. Для іншого — успіх у його праці. Ще для когось — здоров'я. І побажання кріпкого здоров'я теж входить у традиційні новорічні віншування.

Не знаю, чи є людина, яка б назвала себе стовідсотково здоровою. Мабуть до кожного навідується, хай і зрідка, якесь недомагання, якась, хай і неважна

недуга. Та людина, у якої справді слабне здоров'я, дякує Богові за кожний, прожитий без болю, день. Дай нам Господи Боже, якнайбільше таких днів, коли ніщо не болить!

Бажають собі люди під Новий Рін ще й усяного добра. Добро, здається, таке самозрозуміле слово, та яке ж воно безмежно широке! Добро — противенство лиха, добро — відсутність нещастя, несправедливості, кривди, наруги, знущань. Добро — найвищий людський ідеал. Та чому я сказала "людський"? Може яраз навпаки, може цей ідеал прийшов від Творця світу?

Добро — це теж відсутність усяного страху. Цим разом уже людського. Страху за життя найдорожчих і за власне життя. Хто його, страху, у теперішню пору не дістає? Хтось боїться нападу бандитів-хуліганів. Інший боїться стати жертвою випадку, наліцтва. Ще інший побоюється навіть за працю, яка є джерелом прожитку родини. Хто з нас не мусить щоденно приборкувати у власному серці нищівну силу, якою є страх? Чи так завжди було, чи може останніми часами є... трохи гірше, як колись?

Ні, ні! — не так повинні звучати новорічні побажання! Не роздумуваннями про те, що болюче й неприємне! Найгірше лихо, яке можна зовсім несвідомо заподіяти людині, це захитати її віру в себе саму! Залякати її, применшити її вартість, умовити її, що вона квола. Навіть кволі тілом люди хочуть бути сильними духом. Часто вони є. Як не міркували б матеріялісти, але сила людини у силі її душі, її мисленні. Страшенне знищення сіють ті, які — часто несвідомо — нерозважно чи егоїстично, впоюють у людину почуття меншевартості. Не дай, Господи, нікому цього досвідчати у Новому Році, який бажаємо бачити кращим за попередній!

Не знаю, скільки людей справді глибоно вірить у братолюб'є. Тобто, не тільки вірить, але і його практикує. Гарні слова чуються часто. Та чи супроводжують їх такі ж діла? Дай нам, Милостивий Господи, щоб у Новому Році, слова й діла, — ті добрі і шляхетні, — завжди йшли впарі...

Назала колись народна мудрість, що кожний є новалем своєї долі. Ця сама народна мудрість ствердила теж, що без Бога ані до порога. Чи не варто б під Новий Рік сполучити ці дві думки в одне? А саме, прохаючи Божої допомоги й опіки, поступати й діяти так, щоб не було розбіжності між ідеями і їхнім здійсненням?

І щоб ці дії відбувалися теж в дусі народного прислів'я, яке каже: "не чини другому, що тобі немило"! Може б тоді дійшло до кращого співжиття тих усіх, які не могли — снажимо — погодитися в минулому році? І може б від гармонійности і доброї волі — дні стали кращими? Такими, що їх можна назвати бодай трішки щасливими?

Якщо б це все сповнилося, тоді залишається ще тільки раз повторити: дай, нам Господи, усім здоров'я у цьому Новому Році. Здоров'я тіла й душі. А ноли їх матимемо, то з іншими турботами, такими, як матеріальні, вже собі якось порадимо!

ЙОРДАН

"В пансьнім городі росла лелія.
Хто ж її садив? Панна Олеся
Як садила, підливала,
Лелієчку винохала панна Олеся..."

Коли гляну на Щедрий Вечір у вікно, здається чую цю щедрівку, дарма, що ані "панни", ані тих, що під вікном співали, давно нема. Я бачу навіть інші вікна, на шибках яких видніють хрестини, зручно зроблені зі стебелин соломи, бо так прикрашували на Йордан усі вікна на селі. Чую різкий подих морозної січневої ночі, проте мені не холодно. Мене зігріває особливе тепло, що пливе від мелодії щедрівки, від погляду молодих очей щедрівниць, від усього того, що було рідне і що так тісно пов'язалося з молодістю вдома. І коли б хтось спитав, щоб я хотіла ще раз пережити, сказала б: "подаруйте мені один колишній Щедрий Вечір. Хай прийдуть під вікно дівчата, принесуть зі собою свіжість, бадьорість і радість молодості, хай ще раз заспівають про щастя й любов, хай паннунця вийде їм подякувати й винагородити, а Мати, предобра Мати, винесе їм почастунок — свіжі, пахучі ванілевим цукром пампушки. Бо дівчата не зайдуть у хату, вони, бачите, соромливі. Може й не насправді, та сільський "бон-тон" вимагає, щоб дівчата завжди виглядали несміливо".

Так, я б хотіла пережити ще один Щедрий Вечір, такий, як нолись вдома. Бо тут, на чужині, за заробітною працею, за нервовою метушнею, вічним поспіхом ні Щедрий Вечір, ні Йордан, не є такі як нолись були. Мабуть зуживаємо всю енергію, яка ще залишилася, щоб відсвяткувати Різдво Христове, а Йор-

дан — колишній величавий Йордан, — застає нас вже втомленими, вичерпаними. Ще підемо до церкви по свячену воду, та це вже не те, що було в молодості... І вже під вікном не співають щедрівниці...

Ні ви, ні я, не можемо сказати думкам: "не повертайте в минуле". Не можемо, бо там було те, що тепер звуть модним словом: коріння. Не можемо вирвати із себе того, що пливе в крові. Це частина нас самих, частина нашого буття.

Йордан. Так звали Водохрищі на землях, де багато з нас виростало. Йордан — урочисте, величне закінчення циклу зимових святкувань народу. Не хочеться розставатися з тим, що було прерадісне, прекрасне, розспіване — з тридневими Різдвяними святкуваннями, зі щасливим Новим Роком, що проходив з віншуваннями і "посіваннями" на щастя, на здоров'я, не хочеться перейти в будні, отже ще раз підйом сердець — Йорданський празник.

... Знов бачу процесію, яка вийшла з хрестом, хоругвами й поволі посувається в бік річки, де ще вчора старші браття — ті з церкви — майстерно вирубали з льоду хрест. Прикрасили його смеречиною, коліровими стрічками. Є, між ними синьо-жовті, пильно бережені перед оком окупантської поліції. Це село, діти української землі маніфестують своє українське обличчя.

... Дивуюся, як у такий тріскучий мороз — чомусь на Йордан все було дуже зимно — як у такий мороз всі ті чоловіки годинами йдуть й стоять з відкритими головами. Та вони тверді, загартовані. Ті, що так важко працюють на рілі на хліб насушний, уподібнилися витривалістю до землі. Вони сильні. Ті, що тратають зв'язок зі землею, стають слабкими...

Хто тільки може ходити, йде на врочистість освячення води. У хатах залишилися тільки недужі й немовлята. Ось процесія наближається до подвір'я старого Семена. Йому вже біля дев'яност років, він

внє не може ходити, Та на Йордан він таки стоїть у воротах, чекаючи на процесію. Стоїть босоніж на снігу, тільки в полотняній сорочці і штанах. Таку покуту наклав на себе за те, що внє не в силі піти з людьми... Дивне, та він не простуджується, коли терпеливо чекає. Він постить, доки не принесуть йому свяченої води, яку він вип'є, кладучи широко знан хреста зісохлими зі старости рунами. Він помре не від простуди, але якогось літа, коли жатимуть пшеницю...

... Я бачу іншу Йорданську процесію. У княжому Перемишлі. Вона тана довга, що єпископ і священники внє над Сяном, а частина вірних ще на ринку. До них тільки слабо долітає чудовий спів хору "питомців", співи гімназійних хорів. Хоч під гімназійним плащом мороз добирається до костей, гімназисти вдають бадьорих. Адже на цю процесію звернені очі цілого міста. Чужинців теж. Адже польські старшини прийшли на цю врочистість і стоять на струнко, коли лунає святе Євангеліє. У латинському обряді нема Йордану. А в нас це таке величаве, чудове свято.

Замало сказати, що воно тільки релігійне, церковне. Це свято українського народу. Окрилене народньою духовістю. Це маніфестація і віри, і національної приналежности.

І, як завжди у моїх мандрівках до джерел нашого буття, виринає невесела думка: а як воно тепер з нашим Йорданом? Адже вже багато років — тан, від закінчення Другої світової війни, не йдуть процесії освятити воду в українському Йордані.

Та це не означає загибелі народу. Доки плывуть в Україні ріки, доти житиме віра, що на них заясніють ще Йорданські хрести, а освячена вода впаде на руки тих, що привернуть народові волю й незалежність. Вір'ю в це так сильно, як предки вірили в життєдайну силу прекрасного українського Йордану.

МОЇМ ДРУЗЯМ

Учора я переглядала скриньку із своєю старою кореспонденцією. На дні лежить жмут листів, значених номером польової військової пошти. Це листи з фронту, листи від вас, мої добрі давні друзі.

Вони писані на принагідних постоях, в бундрах, приносили мені подих жорстокої війни й одночасно повідомляли, що ви живете, що боретеся. Я зберігала їх дбайливо по через усі етапи моєї мандрівки по чужині. Їх не побачили ані ці "панове", що робили колись ревізію у моїй барановій німнатці, шукаючи доназів "коляборації української фашистки", ні теж митні урядовці, що були б прийняли їх на доназ "недемократичних поглядів". Сьогодні я за них спокійна, за ці записані листи паперу і, що найважливіше, — за Вас усіх, що носили колись однострій вояка Української Дивізії "Галичина". І коли б хто спитав мене, яке найбільше моральне задоволення стрінуло мене за час моєї скитальщини — я без надуми відповіла б: те, що "нашим хлопцям" — у несвоїх колись одностроях — світ повернув добре ім'я.

Не згадуйте дорогі друзі тих днів весни 1945 року, коли всі наші надії стали перед фантом небуття, коли всі жертви видались надаремними. Цих днів, коли Третій Райх, валячись засипав камінням усі дороги в рідну землю, а Вам залишив лише знищений в боях однострій і тавро "коляборанта". Ми всі знаємо, що діплося тоді у вашому вояцькому серці. Коли в безсонні ночі літа 1945 я міряла думками замкнені шляхи до моєї Галичини, я стрічала по дорозі Вас, Ваш мовчазний крик розпуки з-поза дротів таборів полонених. Тоді Вас були нап'ятували чужі, вирікся

дехто із своїх... Бо ж знаєте — воно не вигідно дружити з переможеними... Та не згадуймо того. Краще пригадаймо ті щасливі випадки, коли дехто з Вас, перемандрувавши провалля Альп, приходив до повоєнної Австрії чи Німеччини. Не можна було тоді говорити голосно, хто ви. Та я вас завжди пізнавала: по отій вашій вояцькій ході, по тій виструнченій поставі, по очах, у яких відбивалася вояцька доля... І тоді радісно ставало на душі: ще один врятувався, ще один прийшов...

Та не всі ви прийшли.

Так добре тямлю серпневий ранок 1943 року. Тану пору звали досвідком. З-над берегів Стрипи щойно знімалися вгору сірі нічні мряки, сонце десь забарилось, й ледви вставав світ. Зовсім незнаючи, що Ти їдеш у цьому залізничному переділі, я всіла до нього на Зборівській станції. Я теж зовсім не знала, що Ти їдеш до війська. Але не здивувалась тим, хоч Ти, Влодку, здавався мені завжди лише музиком і мрійником. Бо це власне Твоя душа підказала Тобі вибрати вояцький шлях.

Ми їхали довго, та слів було сказано небагато. Бо що ж можна було говорити про те "невідоме завтра"? Ти дивився крізь вікно на поля, що пробуджувалися з ночі, мабуть хотів їх запам'ятати на довгий час, а я думала про майбутню нашу армію. — Колись у дитячі роки Мати розназувала мені щовечора про Січових Стрільців і співала їхніх пісень, а цього серпневого ранку колеса поїзду чомусь вистукували: "чи історія повторяється"?...

На прощання Ти дав мені свою знімку. Написав: "Дорога від альфи до омеги веде крізь війну"... Чи міг Ти знати, що це звучало як віщування? Недобре для Тебе віщування, Влодку, бо Твоя дорога до останньої літери життя закінчилася, увірвалася там, де Тебе востаннє бачили: під Бродами...

Твої сестри все ще вижидають Тебе. Ні вони, ні я, не хочемо погодитися з думкою, що — мабуть — Ти вже не прийдеш.

***

Ти був завжди таний погідний, лагідний, добрий Романе. Ти не вмів ні гніватися, ні обурюватися. І Твої очі завжди всміхалися. Ми не часто зустрічалися, але ми постійно писали до себе, а літом Ти прислав мені скриньки чудових заліщицьких слив, щоби я бачила, який з Тебе господар. А коли прийшов поклик, Ти без надуми залишив школу, в якій Ти вчив, свої ноти і свій сад і став вояком. Ти написав мені у першому листі з вишкільного табору: "Сталося так, як я собі бажав: я вдягнувся у військовий однострій. Бай-дуже, що він не наш, але думка і душа свої, рідні." А коли воєнна заметіль закинула мене у далений Тироль, а Тебе на Словаччину, наші відчуття щораз зустрічалися на листах військової пошти. З таким яким оптимізмом писав Ти до мене: "Ми мусимо перемогти, мусимо"... Так, Ти не хотів тратити надії, не хотів відбирати її тим, що Твої листи читали... А потім писав з Югославії: "Дони житиму, писатиму до тебе й ждатиму твоїх листів". Може тоді бліднула Твоя надія, та Ти, як вояк, не міг до цього признатися. А я кожний день тремтіла про Твоє життя — і ждала листа. Власне, щоб знати, що Ти живеш...

А потім пошта перестала приходити. Ти залишився десь в горах, в оточенні. А коли настав "мир" — почала розпитувати, шукати Тебе, та в жодному таборі полонених не було Твого прізвища.

Проте я не хочу думати, що Тебе вже нема. Бачиш, така вже людська вдача, що коли має хоч крихітку надії — не хоче її визбутися. І так, як ті сестри, що й досі ждуть братів з-під Бродів, шепчу, всміхаючись сумовито: "Він не міг згинати, Він був таний добрий"...

Що ж, Романе, життя завжди противорічить смерті...

***

Друзі мої — і ще одного я жду, вижидаю. Разом з Вами жду. Щоби прийшов той день, коли дорогою на нашій землі маршуватимуть українські вояки. Може Ви, поруч Ваших Синів, Ви, що цю дорогу зміряли та оплатили кров'ю власного серця? А ця дорога теж нде на Вас, ой, нде.

Надії? — скажете? — Друзі мої, без надій не можна жити.

“КАНІТФЕРШТАН”

*Проживши хоч триста літ,
покори хоч цілий світ,
що тобі це помагає,
если внутр душа ридає.*

Григорій Сковорода

Коли з надмірного болю ридає душа, людина шукає дрібки полегші. Знаю їх дві: молитву про Боже милосердя і книжку, яка трохи заспокоює зболіле серце. У цьому випадку це поема “Канітферштан”, що її написав сл. п. Поет Леонід Мосендз в Інсбруку, Тиролі. Мій примірник зазначений числом 5 з датою 6-го вересня 1945 року. Подарував мені його студент Інсбруцького університету, який допомагав хворому й живучому в злиднях Поетові. Цей український студент був дуже добросердечною людиною та відверто признався, що на читання поезій немає часу, і що ця книжка буде для мене кориснішою, як для нього... Не помилився.

Мій примірник і решта примірників, якщо не помиляюся, у числі 16 штук — це дуже особлива книжка, бо ручно писана поетом літерами, які нагадують друк... Дуже чіткий, красивий, мистецький, наліграфічний “друк” рукою, яким тепер хіба ще володіють мистці-графіки. Та вони виконують короткі написи, а тоді появилася аж 16 книжечок на тонному, бібулковому папері, зішитих рукою Автора сірою ниткою у поновній вже обкладинці. Коли держу примірник у руках, нагадуються старинні літописці перед винаходом друку.

Поема присвячена “Дружині зі щирістю”. Після повищої цитати Г. Сковороди починається ось як:

“Важке життя даяна із Тонарівни, важке й нудне. Днів більше ніж новбас, а мокрий борг зроста в шинку у Ривки, як повинь. Гей же, друзі, де той час, коли було водилось над достаток і наїдни, і трунки, і шаги”...

Дяк із Тонарівни, Гордій, був колись спудеем у Києві, і йому набридло вбоге та монотонне життя у Тонарівці. Він мріє: “Бодай би хоч протоєреем з Бару чи сотником із Немиріва быть”, то тоді життя б дало те, що належить ученому спудієві. Та це не станеться, і він огірчений на долю хоче “цю тісну кошару на ширшу в світі замінити путь”. Бере ціпон у руку, тайстру на плече і вирушає у світ, де сподівається знайти сповнення своїх банань і мрій. Промандрувавши шмат Поділля, пливе берліною по річці Прип’яті до Висли, опинюється у столиці Речі Посполитої у Варшаві. Та Варшава у часі розборів Польщі, йому не до вподоби. Вона видається йому “кладовищем запроданих чеснот”, і він прямує далі Вислою аж до моря. Берліна зупиняється у порті вільного міста Гданська.

Дяк Гордій захоплений: “Оце те славнозвісне місто Гданське — вікно, ворота, брама в широчінь, де без зусиль, лише за трохи праці усім є досить хліба і вина”. Його зір зупиняється на величезному кораблі, наповненому скринями з розмаїтими добрими: полотнами, килимами, шовками, бочками з дорогим питвом, і він зацікавлений, питає прохожого: Скажіть, будь ласка, кому належать ці скарби коштовні, хто власником ось цього корабля?” Запитаний, зиркнувши на чоботи й підлатаний жупан, буркнув непривітно: “Канітферштан!”

В уяві Гордія незнаний Канітферштан стає щасливим багатієм, якому він починає заздрити. Зайшовши в місто, бачить пишущий палац, якого ще в житті не бачив. Знову питає яногось прохожого, хто є власником цієї палати, і знову чує у відповідь: “Канітферштан”. — Це той сам, що є власником велетен-

сьного корабля — думає зі заздрістю дяк Гордій, йдучи далі містом. Бачить, як зі святині виходять щойно одружені молодята. Вони обоє процвітають красою і багатим одягом. Дяк знов питає якогось прохожого, хто це щойно повінчався. І знову чує нетерпеливу відповідь “Канітферштан”! — Цього вже втомленому мандрівникові забагато: чому одній людині, саме цьому Канітферштанові дається все в житті без міри. І красу, і молодість, і щастя, і маєтнки. У його серці зростає жадова здобути щось і для себе, як той щасливець долі!

Цілу ніч у якомусь заулку на бруку не спиться дякові Гордієві. Серед багатств і щастя Канітферштана він почувається злидарем і безмежно самотнім у чужому місті. Коли починає світати, він бачить на нам'яницях чорні прапори жалобу, признану, що помер хтось дуже видатний. Він питає першого зустрічного, хто це був: “чи якийсь володар, чи нязь церкви”, і у відповідь чує сухе: “Канітферштан”. У серці дяка з Токарівни щось обривається — адже це той сам, який вчора тішився незмірним багатством, який вчора вінчався!

Раптом хтось торкає його за плече, і він з безмежним здивуванням розпізнає свого колишнього товариша зі спудейських часів, Івана. Іван дуже радіє несподіваною зустрічю, запрошує його до хати, частує обильним обідом. Гордій питає його, хто був цей Канітферштан, таний пребагатий, вчора щойно одружений, а сьогодні вже мертвий...

Приятьель заходиться сміхом: “Канітферштан” — це у їхній мові не прізвище, не титул, не ім'я, лише докупі зліплені три слова, по нашому — не розумію я! Дізнавшись, чого Гордій сюди забрів, Іван пропонує йому працю у своїй крамниці, де він зможе наповнити дукатами свій гаманець, як — “другий, ха-ха-ха! — Канітферштан”.

Та дяк із Токарівни відмовляється від принадної пропозиції. Його відповідь звучить: "Він (Канітферштан) научив мене дяка Гордія, ученого немудрого дяка, який палац і скарб, яка надія, на мене в серці власному чена"... Він заявляє: "Вертаюся, Іване, я додому, щоб там на межі токарівських піль, дати з свого серця геть чужинчу втому, свої скарби поставити за ціль... Закінчення поеми зворушливе: коли із-за обрію виринає його батьківщина, "нема в душі ні втоми, ні тривоги, ширяє дух потужним махом крил, хоч смерклось — не бренять від втоми ноги, ямкує знов ціпком прибитий пил"...

Не знаю, які думки викликала ця поема в різних читачів. Та мені ще раз стало ясно, що ані багатства, ані титули, ані фізична краса, не є ціллю життя. Це все проминаюче, це все суєта-суєт. Єдине цінне — це життя і праця для Рідної Країни і її людей, як це зрозумів вчений спудей — вбогий Токарівський дяк...

МАЄТНИ...

(У першу річницю відходу Мами у вічність)

Вислів "маєтни" чула я не раз з уст Матері, бо так окреслювали багатство у селі, з якого Вона походила. Та це слово Мати завжди вимовляла з гумористичним забарвленням. А це тому, що до "маєтків" не прив'язувала ваги.

"Маєтни набута річ" — назала часто. — Здобуває їх людина потом і кров'ю, а потім несподівано їх втрачає. Людина мусить працювати, щоб прожити, щоб заощадити якийсь гріш на "чорну годину", але величина багатства не є запорукою щастя. Сумно, коли у маєтнах людина вбачає ціль свого життя.

Говорила це з власного досвіду. Перед війною разом з Батьком заощадили з учительської платні трохи грошей. Придбали кусник поля, щоб був свій хліб. Побудували власну хату. Хотіли забезпечитися на випадок, коли їх, тому, що були українцями, польський уряд звільнить передчасно з праці. Та прийшла війна, й все пропало. Грішми, зложеними в касі, можна було хіба витапетувати кілька стін у новій хаті. Поле знаціоналізували совети, а в хаті, призначеній на старші рони, не довелося жити. А решта "маєтнів", таких як хатне устаткування, одена тощо, теж пропали, бо що могли забрати зі собою дві перелякані жінки, тікаючи пішки з горючого фронтового села? Тікали від смерті і від страшніших за смерть — советів вже в останній хвилині, бо ніян не могли рішитися покидати Рідну Землю.

У цій кошмарній мандрівці, замість у гарному ліжку, спали у придорожніх ровах. Замість ковдри у білій мережаній пошивці, накривалися заפורошеним

плащем. Замість пухової подушки — пишні подушки вдома були Маминою гордістю — під головою був жмут сіна й нулак... Та уболівати над втраченими матеріяльними речами не було часу, бо над головами розривалися бомби, а забиті на шляхах люди були трагічним доказом, що життя цінніше від найбільших скорбів.

Жалюгідні були обставини в робітничому таборі, куди врешті попали. Язва блощиць у тісній бараковій кімнатці, в якій не було чим дихати восьми різного походження жінкам. О шостій годині ранку бралось в руки відро й мітлу і йшлося до праці. У незугарних, пошитих зі старого ноца Материними руками спідницях і “куфайках”. Та Мати ніколи не падала духом. Нужда й моральне приниження не могли заламати її сильного духа. Тужила тільки за Рідною Землею, але ніколи не уболівала над втраченими добрими. “Дасть Бог, скінчиться війна, яюсь дамо собі раду”, — на-зала.

Давала раду в таборі “діпі”, коли проминуло жахиття примусової репатріації советськими людоловами. Щоб не примирати голодом на воднистій таборовій зупі, заробляла шиттям. Дуже мізерні були то заробітки, бо перешивала з унівських лахів “нову одену” для таних же злидарів, як і ми. За той мінімальний заробіток донька купувала сахарину чи цигарки і йшла в тирольські гори міняти їх за картоплю. Часами вдалося заміняти, часами відганяли від дверей. Великим “щастям” вважалося наповнити наплечник картоплею і двигати його горами понад проваллями до залізничної станції. Далеко перед станцією, де треба було висідати, викидалося наплечник через вікно, відтак йшлося по нього. А це тому, що на станції перед табором, поліція відбирала всякі харчі. А потім вночі проховзувалося через дрти до табору, щоб таборова поліція на брамі не сконфіскувала “скарбу”.

Та цієї картоплі Мати не ховала, як скупар, для себе й доньки. Ні, вона завжди знаходила голодніших від нас, тих, що ховалися в таборі “нелегально”, не мали харчових карток. Запрошувала їх на “пир”...

До Америки привезли в дерев'яному куфернові нужденні таборів “маєтні” — пару старих коців, дві надщерблені мисочки, одержу, в якій незручно було тут показатися людям. Працю було трудно знайти. Та якою “щасливою” почувалася колишня вчителька, коли нарешті прийняли її на працю! Знову дали відро й мітлу, та вже платили аж п'ятдесят центів на годину... По протекції, добрі люди допомогли винайти мешкання. Хтось з милосердя дав старе ліжко, хтось кілька тарілок, горняток. Тільки власниця мешкання обурювалася, що “діписти” не почепили фіранок у вікнах, і через те її хата виглядає непристойно. Мати пошила зі старого простирає тимчасові занавіски, потім купили якісь старі у крамниці з барахлом... Ме-режані, чудові фіранки зосталися далеко вдома...

А потім вже настали добрі часи. Замість відрі й мітли, колишня вчителька удостоїлася місця при швальній машині. Донька заробляла у підвалі крамниці “файф енд тен” шістдесят центів на годину. Згодом стало так добре, що навіть купили хату. Стару бо стару, але власну. Мати направляла її власними руками. Донька могла допомагати тільки вночі, бо працювала тоді чотирнадцять годин на добу на двох роботах. Не зі захлапності, а з конечности.

Маєтків у тутешньому розумінні Мати ніколи не придбала, але великодушної щедрости не визбувалася ніколи. Зі скромних заробітків посиєала посиєлки рідним під советаєми, давала на всі народні цілі.

Ходила до роботи, доні були рештки сил. Коли ж хвора пішла на пенсію, не погодилася, щоб донька покривала всі хатні видатки. Худенькими руками клала на стіл гроші: “Це на електрику, це на газ, на телефон”... І всміхалася: “Муєиш взяти, я маю гроші”.

Дивно, дуже дивно: Мати завжди давала, і завжди мала якісь гроші. Коли донька купувала авто, Мати вийняла з кишені гарну суму, кажучи: "Доки живу, хочу тобі допомогти".

Я вже ніколи не знайду такої великодушної, щедрої людини, як Мати. Вона вірила, що краще давати, ніж брати... І тепер мені безмежно боляче, що окрім молитов і квітів на могилу, нічого більше не можу їй дати... Єдина надія, що Господь дарує їй те щастя, якого на землі не купиш за жадні маєтні...

ПОДЗВІННЯ ПОРУЧНИКОВІ ТИВОНЮКОВІ...

Коли Твої колишні товариші зброї виносили з церкви Твою домовину, у гаморі великого міста я почула звуки похоронних дзвонів. Це дзвонили по Тобі, Влодну... І пригадалося, як Ти не раз розназував, як прекрасно дзвонили дзвони у Твоєму рідному селі Лагодові, де Ти народився і виростав, але якого я ніколи не бачила. Пригадалася Твоя радісна розповідь, як Ти хлоп'ятем стояв на Великдень у черзі товаришів-односельчан, щоб вилізти на дзвіницю і бодай кілька разів потягти за шнур великого дзвона. Не знаю, чи у Твоєму Лагодові ще є дзвони, знаю, що ці на чужині, дзвонили Тобі нині востаннє.

Подумала, що коли у війну хоронили Твоїх товаришів зброї, їм не грали дзвони. Може, часами, не було навіть отця Капеляна, який нині супроводив Тебе в останню путь. Не було, мабуть, і прапора 1-ої УД УНА, який перед хвилиною зняли з Твоїєї домовини. Може навіть не було кому запланати на вояцькому похороні, як тепер щиро плакали по Тобі Твої товариші зброї, їхні дружини, приятелі, знайомі та Твоя жінка-вдова.

Ні, здається, в той час, коли дзвонили по Тобі, вона вже не планала, просто закам'яніла з болю. Її обезсилену вели у жалібному вбранні ті, які ще недавно бачили обоїх — Тебе і її — у весільних одягах...

Не дивуюся, що в нещасній запамороченій голові вдови з'явилися під звуки дзвонів ті думки. Бувають різні моменти у найбільшому горю: або людина зовсім не спосібна думати, або на часок шаленно загострюються відчуття. Бож були години, коли, окрім Твого ймення, Влодну, я не могла нічого промовити.

Я повторяла це ім'я раз-у-раз, наче б хотіла, щоб з другого світу Ти ще раз мене почув... Якщо може існувати янась полегша по несподіваній передчасній втраті Найдорожчої Людини, то може це була ілюзія полегші.

Коли воліклася за Твоєю домовиною, ще раз побачила в думках Твоє життя, про яке Ти мені розказував. Побачила ясноволосого синьоокого сільського хлопчину, який, пасучи корови, з тугою дивився на захід, бо в тій стороні було місто Львів, в якому прагнув вчитися. З притаманною Тобі сильною волею і наполегливістю Ти перемінив мрію в дійсність. Зробив це дослівно в голоді і холоді. Щоночі Ти будився, нащупував руками вказівки стінного годинника, чи вже пора вставати і йти кілька кілометрів до маленької залізничної станції, до поїзду, який віз до школи. Ти не хотів світити світла, щоб не будити втомлених працюю батьків. Раз Ти помилився і прийшов так рано, що станція була ще закрита. Був зливний дощ і, чекаючи цілу годину, Ти промок до нитки. Та ніхто ніколи не чув від Тебе ні тоді, ні пізніше нарікань на важку долю. Так само, як ніхто не знав про те, що Ти не раз дуже голодний, не мав грошей, щоб купити на ринку буханець "кулинівського хліба".

Ти самотужки здобув освіту, і мені тепер боляче, Влодку, що у той час, коли Ти бідував, мені припала незаслужена ласка вчитися на кошт батьнів. Проте, Ти завжди знав, що береш собі за жінку не випещену колишню "панунцію", але внучку селян, таких, як Твої предки.

Ти теж знав, Влодку, що була б стала Твоєю жінкою без різниці, чи Ти б був старшиною 1-ої УД УНА, чи звичайним рядовиком. Про справжню і єдину любов зрілих людей, бодай деяких, не вирішують ані ранги, ані титули, ані маєтки.

Ти завжди розумів мене, Влодку, то й розумієш тепер, що газетна стаття не може бути довга. Та я

ще мушу сказати те, що мені не раз із предоброю усмішною назав, а саме, що Твоя військова служба у різних арміях разом з полонами тривала тринадцять років. На один рік довше, як жахлива жовнярська не-
доля за часів Марії Тереси...

Коли Ти мусів служити у польському війську, Тебе намовляли, щоб Ти змінив метрику, бо їм неміло було мати підстаршину нічної артилерії, який був "греко-католиком", що тоді в польській армії означало українця. Ти відповів рішуче "ні", хоч Тебе за це переслідували. Тебе разом з Твоею батареєю взяли в полон по капітуляції Варшави. Мабуть тому, що у Твоїй військовій книжечці було "греко-католик" і Ти заявив себе українцем та мав військовий вишкіл, Тебе знову перевишнюювали, переодягали в однострій вояка Корпусу Роммеля і Ти мучився в армії окупанта серед Сагари. Та коли недобитків Африканського Корпусу перекинули до Європи, Ти рішуче заявив, що вимагаєш перенесення до Української Дивізії, яка тоді ще звалася Дивізія "Галичина". Ти одержимо вірив, що може пощастить таки знов підняти вгору Червону Калину, як це було у Першій світовій війні.

Не пощастило. По капітуляції Тебе забрали до табору полонених в Ріміні, де Ти мало не помер з голоду. Відтак, з написом "воєннополонений, перевезли до Англії. Ти працював дуже важко, щоб заробити по звільненні на переїзд до Канади. Ти ніколи не чекав на ніяку ласку. А коли на новому місці не міг знайти праці, знову зголосився до війська, до Канадської армії, і Тебе зі значном групи крови на рамені прийняли... Чи це не означає, що був час, коли добрий вояк був потрібний кожній країні?

А потім Ти, вже "цивіль", ветеран, член Братства кол. вояків 1-ої УД УНА, жив скромно і важко працював, як сіра людина. Ти не любив нікому розказувати про те, що мені розказав, щоб не подумали: "хвалить-

ся своїм колишнім вояцтвом". Ти жив і помер скромно та тихо, не шукаючи ні похвал, ні почестей. Та Ти завжди непохитно вірив, що Українську Державу можна здобути тільки ціною власної крові. Ти зробив, що міг, і тільки дивно, що протягом 13-ти років військової служби та полонів смерть не мала до Тебе доступу. Вона прийшла щойно тоді, коли нам обоїм всміхалася дрібна людського щастя у немолодому віці...

Пишучи ці рядки, я думаю про всі українські вдови, які втратили своїх Мужів у змаганнях за Волю України, у військовому однострої, чи ні. Та ми мусимо нести наші вдовині хрести з вірою, що по наших Найдорожчих прийдуть таки колись нові борці, які здійснять те, чого Тобі не пощастило здійснити, мій Влодку...

ВІРУЮ...

Вірую, бо смертельним і непрощеним гріхом було б зневіритись у нескорену живучість мого Народу.

Це сам Господь моїх батьків і прадідів дарував українському народові незбагнуту містерійну силу, яка зберігає його перед загибеллю. Чи є ще в світі другий нарід, який так сильно і так довго біла лиха доля — і не здолала вбити? Чи є ще в світі другий нарід, який так розпинали вороги, а допомагали розпинати власні перевертні-зрадники? Де є в світі нарід, в якому світляну постать Мазепи затемнювала б тінь Кочубеїв?...

Мій нескорений нарід пережив і перетерпів більше, ніж це спроможні зрозуміти всі історики цілого світу. Бо для них це якась незрозуміла плутанина фактів, які вони намагаються спрощувати, або частіше промовчувати, а які для мого Народу були такою простою правдою як саме життя і як сама смерть.

... Не шукайте зрозуміння, а тимбільше співчуття у чужинців, бо їх ніколи не знайдете. Зрозуміти можна тільки, що людина власною мукою досвідчить.

За законами сухої логіки ми вже давно повинні були загинути, а ми все існуємо і живемо! Немов наперенір усім чорним воронам, які хотіли б закрятати над могилою, що в ній погребано українську живучість.

Це сила Господа, який допомагає тим, що самі собі допомагають, не складаючи квола рук і не кажучи: "я вже більше не можу. Здається, вже немає ніякого рятунку".

Мій нескорений Нарід відчув цю Божу мудрість і вплив її у свою власну, народню. І тому попри Кочу-

беїв і Іскаріотів, які бувають у кожному народі, у нас було і є стільки Лицарів. Це вони боронять Нарід перед загибеллю.

У їхніх жилах гордо пливе кров княжих дружинників. У їхніх жилах буревійно кипить буйна козацька кров. А тепер в них пульсує кров воєнів із двох світових воєн, у яких вони ще раз здобували волю України. Боролися і вмирали за ту волю, хоч може і тоді, і тепер декому із скептиків це видавалося абсурдом.

Не слухайте скептиків, не слухайте циніків, що критикують і насміхаються, мовляв: і то було зле, і тамте недобре, бо ж виглядів на виграну не могло бути". Не слухайте чорних воронів і своїх і чужих, бо з них промовляє їхня власна слабкість!

Я сказала: слабкість. Ті, що неспроможні до діла, стоять завжди осторонь і мають відвагу тільки критикувати. Відомо ж — це найлегша річ у світі. Це зброя тих, які самі нічого не зробили. Якщо хтось такий міцний у словах, хай був би взяв кріса в руки і показав свою відвагу там, де мужі її виназували: у боротьбі.

Для слабодухів респекту немає. Пошана належить тільки тим, які віруючи у свій Нарід, пішли боротися за його право — право бути самостійним і від нікого незалежним. За вічне право народу бути господарем на своїй землі.

Не кожному військові, не кожній армії щастить виграти битву. Не кожна боротьба кінчається перемогою. Та що краще: пригинати мовчки і покійно шиї, щоб на них ворог зтяг ще тугіше ярмо, чи протиставитися ворогові у збройній боротьбі?

Що краще: вегетувати у приниженні і страху нескінченної неволі, чи згинати озброєному з вірою, що перемога таки колись прийде?

Це я говорю про мужів, про тих, які мають право гордо піднести чоло, бо на цьому чолі знам'я українського воєна.

Про слабих духом, боягузів, критикантів — не варто говорити. Добрий Господь дарував моему Народові багато більше сильних мужів, ніж тих слабких.

І тому я ще раз вірю в силу мого Народу. Вірю, хоч дехто каже, що "тепер з нами зле. Винищують наш Нарід на Україні, а тут" — кажуть — "ми асимілюємося".

Коли б таними міркуваннями кормитися — тоді треба б визнати себе переможеними. А це була б нечесність — нечесність супроти тих, які боролися і вмерли за Україну. Бо тоді б вони нас із могил поспитали: "завіщо ми проляли свою кров і віддали своє життя?" Хто із живих українців має право знехтувати жертвою Лицарів, визнаючи її, цю жертву, даремною?

І тому я вірю, що кожний чесний українець мусить продовжувати боротьбу за волю, яку розпочали прадіди, діди, батьки і брати і навіть сини тих, що тепер живуть.

Армії в українських мундирах покищо немає. Але є Дух Народу, який армію в минулому творив.

Духа не можна вбити. І тому я вірю...

†

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Видавництво Братства кол. Вояків 1-ої УД УНА з приємністю віддає до рук читачів збірку сл. п. Лесі Лсак-Тивонюк п. н. "Три букети зілля". Це перша її збірка, яка появляється у нашому видавництві й вона складається з 81 нарису, статей й есеїв, які появлялися в останніх роках на сторінках різних часописів і журналів. Одночасно небаром має появитися у нашому видавництві її друга збірка п. н. "Прийде весна", до якої ввійшло 58 нарисів і статей. При цьому варто підкреслити, що з під пера Покійної Лесі Лсак-Тивонюк вийшло вже чотири літературні твори, які появилися вже давніше в інших видавництвах, а перед самою своєю трагічною смертю Леся приготувала була до друку п'яту збірку п. н. "Хатка в лісі", яка ще чекає на свого видавця.

Хтось може запитатися, чому це Братство видає літературні твори автора-жінки, яка не була ані воюком, ані медсестрою Дивізії "Галичина", чи якої-небудь іншої військової формації? Хоча Леся й не була воюком у фізичному розумінні, духово вона була тісно пов'язана колись із українською дивізією "Галичина" — 1-ою УД УНА, як і по війні із діяльністю Братства Дивізійників. У своїх творах вона присвячувала багато уваги Дивізії, як і Братству, виступала з ними на різних зібраннях Братства й популяризувала добре ім'я Української Дивізії. За це вона була нагороджена пропам'ятною медалею Архистратига Михаїла, яку Головна Управа Братства давала усім тим, які причинилися до популяризації Дивізії та її значення в ланцюгу визвольної боротьби українського народу і завжди виявляла вона свої симпатії до Української Дивізії.

З уваги на те, що її літературні твори є тематично пов'язані з Дивізією і дивізійниками, Братство вирішило, не тільки видати ці дві збірки, але й ре-

комендує їх своїм відборцям, як добру літературу, з якою варто заізнатися. Основна вартість цих збірок у тому, що в них значення Української Дивізії подається у легкій літературній формі, зокрема для кращої половини нашого суспільства, українського жіноцтва, серед якого твори Лесі Лисак-Тивонюк мають уже свою вповні заслужену славу. Сподіємося, що наш читач прийме ці збірки з таким самим задоволенням як і її попередні твори.

З М І С Т

Дещо про Авторку	7
1. Молитва	15
2. Вояцьке серце	19
3. Призабуті ключі	21
4. Червоні туліпани	24
5. Розмова з коханим	28
6. Майстер Федь	31
7. Надійна з "Фенсі Гилс"	34
8. Мама здає іспит	38
9. Божя воля	42
10. Дружба	45
11. Піст	48
12. Березнева мрія	51
13. Прийди весно... ..	54
14. Зов нрови	57
15. Барвінковий Великдень	61
16. Паска	65
17. Великодні дзвони	68
18. Великодня радість	71
19. Великдень Джін Степанюк	75
20. Проводи	79
21. Травень	82
22. Пошта	85
23. Материнське серце	88
24-25. Співак моєї мами; Весняні квіти	92-96
26-27. Під Твою милість...; Моя вчительна	100-103
28-29. Горобчик; Зустріч із сестрою	106-109
30-31. День Батька; Галузна білої анації	112-116
32-33. Іспит зрілості; Бенкет	120-124
34-35. Черешні; Літо настало... ..	127-130
36-37. Молода барабольна; Ваканції Нати	133-136
38-39. З книги життя; Господній день	140-144
40-41. Останній поїзд відійшов; Невістка	148-152
42-43. Три букети зілля; Вересень	156-160
44-45. Праця; Айстри цвітуть... ..	163-167

46. Осінь йде	170
47. Чорнобривці	174
48. Солодке яблуко	177
49. За п'ять центів	183
50. Осіннє золото	186
51. Топка соли	190
52. Листопадовий зов	193
53. Листоноша	196
54. Телефон	200
55. Солодкий цунор	203
56. Наш Листопад	206
57. У сусідів	209
58. Зло і добро	213
59. Сорочка	217
60. Чемпіон	221
61. Горнятко муки	224
62. Звичайна людська усмішка	228
63. Ніхто не любить смутну	231
65. Кущ калини	238
66. Святий Отче Миколаю... ..	242
67. Свят-Вечір у кramниці	245
68. Сіно з-над Сяну	249
69. Свят-вечірній лист	253
70. Розповідь Свят-Вечірньої тиші	257
71. Не сумуй, Реню... ..	260
72. Добра новина	264
73. Прийдіть з колядою... ..	268
74. Не плач, Рахиле... ..	272
75. Під Новий Рін	275
76. Йордан	278
77. Моїм друзям	281
78. "Канітферштан"	285
79. Маєтни	289
80. Подзвіння поручнинові Тивонюкові	293
81. Вірую... ..	297
Від Видавництва	301

